

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ**

ГАЛИНА СОТСЬКА

**ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА:
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА**

МОНОГРАФІЯ

Київ – 2018

УДК 378:75.01:111.852:008-043.83

C-67

*Рекомендовано до друку ухвалою вченої ради
Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України
(протокол №11 від 10.09.2018 р.)*

Рецензенти:

Лук'янова Л.Б., доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України;

Хомич Л.О., доктор педагогічних наук, професор;

Коновець С.В., доктор педагогічних наук, професор.

Сотська Г.І. Формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва: теорія і практика: монографія / Г. І. Сотська. – Київ: ТОВ «ДКС Центр», 2018. – 212 с.

У монографії висвітлено теоретико-методологічні засади формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Розкрито педагогічний потенціал образотворчого мистецтва у формуванні естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Представлено досвід формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва у вітчизняній і зарубіжній освітній практиці. Обґрунтовано концептуальні основи формування естетично розвиненої особистості вчителя образотворчого мистецтва у сучасних умовах трансформації освіти.

Для науковців, аспірантів, докторантів, викладачів і студентів вищих педагогічних навчальних закладів, учителів образотворчого мистецтва загальноосвітніх навчальних закладів різного типу, а також усіх, хто цікавиться проблемами мистецької освіти.

ISBN 978-617-7300-32-7

© Сотська Г. І., 2018
© Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА	
1.1. Філософсько-естетичний аналіз феному «естетична культура».....	7
1.2. Сутність естетичної культури вчителя у сучасних дослідженнях.....	22
1.3. Методологічні підходи до формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва.....	37
Висновки до першого розділу.....	58
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА У ВІТЧИЗНЯНІЙ І ЗАРУБІЖНІЙ ПРАКТИЦІ	
2.1. Педагогічний потенціал образотворчого мистецтва у формуванні естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва.....	61
2.2. Історико-педагогічний контекст формування естетичної культури майбутнього вчителя засобами образотворчого мистецтва у вітчизняній освітній практиці.....	81
2.3. Зарубіжний досвід формування естетичної культури вчителя засобами образотворчого мистецтва.....	87
Висновки до другого розділу.....	97
РОЗДІЛ 3. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА	
3.1. Змістово-структурна характеристика естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.....	98
3.2. Психолого-педагогічні механізми формування естетичної культури вчителів образотворчого мистецтва.....	136
3.3. Концепція формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва.....	150
Висновки до третього розділу.....	182
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	185
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	189

ВСТУП

Сучасний етап соціально-економічних, науково-технічних та культурних перетворень в Україні зумовлює необхідність кардинальних змін у системі мистецької освіти, оновлення змісту, впровадження нових форм і методів навчання та виховання, які забезпечують формування нового покоління ініціативних, цілеспрямованих, креативних, висококультурних педагогів. Домінуючого значення у цьому питанні надається естетичній культурі учителів, зокрема вчителів образотворчого мистецтва, які мають знаходити і втілювати у практичному вимірі школи форми і методи збагачення світогляду учнів естетичними реаліями, повинні формувати у них естетичний смак, розуміння естетичних явищ (прекрасного і потворного, трагічного і комічного тощо).

Естетична культура – найважливіша складова духовного розвитку особистості, від наявності і ступеня розвитку якого залежить інтелігентність людини, творча спрямованість устремлінь і діяльності, ставлення до світу й інших людей. Це надзвичайно важливо в сучасному суспільстві, особливо для майбутніх учителів образотворчого мистецтва, оскільки їх професійна діяльність впливає на смаки, ідеали, потреби, інтереси, уподобання школярів, їх уміння сприймати і відрізнити прекрасне від потворного в дійсності і в мистецтві.

Відповідно соціальною місією діяльності педагогічних університетів має стати не лише підготовка майбутніх учителів образотворчого мистецтва до виконання окреслених освітньо-кваліфікаційною характеристикою професійних функцій і завдань, але й на формування естетично-культурної особистості педагога, з розвиненим естетичними почуттями, естетичним смаком, сформованими естетичними цінностями, з художньо-естетичною компетентністю, здатністю сприймати, переживати, оцінювати мистецтво як естетичне явище відповідно до естетичних норм досконалості і краси, уміння проектувати творчу художньо-педагогічну діяльність згідно з універсальними загальнолюдськими естетичними цінностями та гуманістичними світоглядними позиціями.

Зазначимо, що пошук ефективних підходів до формування естетичної культури особистості привертав увагу українських і зарубіжних філософів, мистецтвознавців, культурологів, педагогів, психологів. Праці Платона, А. Баумгартена, Г. Гегеля, Ф. Шіллера,

А. Бурова, Ю. Борева, М. Бахтіна, О. Государевої, М. Кагана, І. Конікова, М. Киященко, В. Ліпського, А. Пірадова, В. Самохвалової, О. Уледова, Ю. Фохт-Бабушкіна та ін. присвячені розкриттю філософсько-естетичних аспектів естетичної культури особистості в цілісній структурі загальної культури. Проблеми формування естетичної культури майбутніх учителів засобами мистецтва розглядали М. Галкіна, Н. Дьячкова, І. Зайцева, І. Мінайлоба, Л. Побережна, Я. Сопіна, В. Титаренко, Л. Фірсова та ін. Особливості організації процесу формування естетичної культури особистості у навчальних закладах різних типів та рівнів акредитації досліджували В. Бутенко, Н. Вітковська, Н. Комарова, Н. Крилова, Л. Масол, Н. Миропольська, С. Мельничук, М. Нечипоренко, Г. Петрова, Г. Тарасенко, А. Щербо та ін.

Теоретичною основою дослідження є педагогічні ідеї формування естетичної культури особистості як компонента базової культури особистості в цілісному педагогічному процесі (О. Бондаревська, М. Верб, М. Киященко, Н. Крилова, В. Кудін, Д. Лихачов, Л. Печко, В. Сластьонін); положення мистецької педагогіки і педагогіки мистецтва (О. Олексюк, В. Орлов, О. Отич, Г. Падалка, Л. Масол, Н. Миропольська, О. Рудницька, О. Щолокова, О. Шевнюк, Г. Шевченко та ін.); теоретичні положення психології мистецтва (Л. Виготський, О. Гройсман, О. Костюк, В. Кузін, В. Моляко, Б. Теплов, П. Якобсон та ін.); теоретичні засади підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва (Г. Беда, С. Коновець, М. Кириченко, Б. Неменський, М. Ростовцев, М. Резніченко, Є. Шорохов, Б. Юсов та ін.).

Проведений аналіз наукових джерел, сучасний стан художньо-педагогічної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах у контексті формування їхньої естетичної культури уможливив виявлення низки суперечностей між:

- соціальним замовленням суспільства на вчителя образотворчого мистецтва зі сформованою естетичною культурою й недостатньою спрямованістю художньо-професійної підготовки в педагогічних університетах на її формування;

- цілісністю і багатоаспектністю естетичної дійсності та розглядом її лише крізь призму художньої культури у процесі підготовки вчителів образотворчого мистецтва у практиці вищої педагогічної освіти;

– необхідністю естетизації змісту навчально-виховного процесу в педагогічних університетах та його проектуванні на засадах знаннєвого підходу;

– потужним естетико-педагогічним й культурологічним потенціалом образотворчого мистецтва й недооцінкою його значення викладачами педагогічних університетів у формуванні естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва;

– сучасними вимогами до навчально-методичного забезпечення процесу формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва і недостатньо якісним рівнем його розроблення у вищих педагогічних навчальних закладах.

Розв'язання зазначених суперечностей зумовлює необхідність обґрунтування методологічних і теоретичних аспектів формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва; розкриття педагогічного потенціалу образотворчого мистецтва у формуванні означеної культури; висвітлення досвіду формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва у вітчизняній і зарубіжній освітній практиці; визначення концептуальних засад формування естетично розвиненої особистості вчителя образотворчого мистецтва у сучасних умовах трансформації освіти.

Автор висловлює щире подяку науковому консультанту – доктору педагогічних наук, професору Олені Миколаївні Отич, рецензентам – докторам філософських і педагогічних наук, професорам В'ячеславу Олександровичу Кудіну, Валерію Федоровичу Орлову та Світлані Володимирівні Коновець.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

1.1. Філософсько-естетичний аналіз феному «естетична культура»

На сучасному етапі українського державотворення, духовного та національного відродження значно актуалізується проблема формування естетичної культури підростаючих поколінь, від рівня якої залежить стан вихованості людей у суспільстві, їх гуманістичного ставлення до різних явищ оточуючої дійсності. Естетична культура є однією з фундаментальних духовних потреб особистості, яка виникає у процесі духовно-практичної і перетворювальної діяльності людини та пов'язана із розширенням її світоглядних орієнтирів, формуванням сприймання світу за законами краси.

Розкриття поняття «естетична культура» неможливе поза аналізом культури як соціального, мистецького, філософського, естетичного феномену. Феномен «культура» у наукових дослідженнях має значну кількість інтерпретацій. Це пояснюється тим, що поняття культури не може бути укладено в одну формулу, воно має характеризуватись у декількох аспектах, відображаючи об'єктивно-існуючу багатогранність цього найважливішого феномену¹.

Культуру тлумачать як штучний, створений людьми світ, результат їх дій і вчинків (І. Кант); як сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людиною в його історичному розвитку (Ю. Боров); як весь масив людського буття (Є. Бистрицький); як універсально-творчий спосіб світовідношення (А. Азархін, І. Зязюн, О. Рудницька); як єдність духовних і матеріальних ідей, норм, цінностей, явищ і т.д., накопичених людьми століттями (В. Стьопін); як генетичний код, «базу даних» людського досвіду (Л. Мойсеєва); як символічну систему (Е. Кассіерер, С. Лангер) та ін. При цьому спільною думкою науковців є те, що культура це – сфера

¹ Артановский С.Н. Некоторые проблемы теории культуры / С.Н. Артановский. – Л., 1977. – 186 с.

вільної самореалізації особистості, сфера творчості, ціннісного ставлення до реальності.

Об'єднуючою позицією цих підходів є тлумачення поняття «культура» (від лат. *cultura* – обробіток, вирощування) як догляду, покращення ушляхетнення тілесно-душевно-духовних нахилів та здібностей людини; відповідно існує культура тіла, культура душі (в цьому смислі вже Цицерон говорить про *Cultura animi*) – духовна культура¹.

У філософсько-естетичному контексті культура розглядається як цілісність духовного і тілесного людини. Як справедливо зазначає Л. Сисоєва, «культура – дзеркало, в якому людина бачить себе і в якому вона себе впізнає. Культура акумулює образ людини, вона являє і показує цей образ людині. Людина це кристал культури, її концентроване вираження, але вона ж і є душею культури, її джерелом, що зумовлює її всебічний розвиток, гармонію розуму і почуттів, души і тіла»².

Згідно з концепцією людини російських філософів (М. Бердяєва, Н. Лосського, П. Флоренського) саме людина постає як епіцентр культури, її вища духовна цінність. Людина знаходить свою духовну сутність, стає частиною людства, лише осягаючи культуру і творячи її. Отже, культурна сутність людини є системотвірним компонентом її цілісності.

Культура неможлива поза естетичною константою буття – гармонією, красою, досконалістю, довершеністю, все буття людини – в культурі, її діяльність – в культурі, а іноді навіть і в більш широкому контексті буття виявляється просякнутими естетичними інтуїціями³. З цієї позиції, окреслюється одна із складових загальної культури людства – естетична культура як культура почуттів і естетика як наука о перетворенні світу за законами краси.

Осмислення сутності естетичної культури було закладено античними мислителями (Сократом, Аристотелем, Платоном). Підґрунтям естетичної культури вони вважали естетичний досвід: «...Як тільки відбулось розмежування «краси взагалі» та окремих довершених предметів, то тим самим уже зародився власне естетичний досвід»⁴.

¹ Подольська Є.А. Культурологія: навч. посіб. / Є.А. Подольська, В.Д. Лихвар, К.А. Іванова. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 288 с.

² Сисоєва Л.С. Эстетическая потребность и эстетическая ценность / Л.С. Сисоєва. – Томск: Томский ун-т, 1973. – 39 с. С. 26.

³ Бычков В.В. Эстетика: учебник / В.В. Бычков. – М.: Гардарики, 2004. – 556 с.

⁴ Лосев А.Ф. Эстетика // Философская энциклопедия. – Т.5. – М.: Советская энциклопедия, 1970. – 616 с. С. 570-577.

Аристотель один із перших пов'язав сферу естетичного з задоволенням, чистою, високою насолодою, без якої не можлива взагалі сфера естетичного досвіду. Він доводив, що таке задоволення є союзником благородства і розуму, що свідчило про повноту реалізації особистості у житті. Аристотель бачив у мистецтві джерело формування вищих духовних здібностей особистості, його розуму, почуттів, співпереживання і «суворих смаків».

Платон розглядав естетичний досвід як основу виховання естетично розвиненої і естетично діючої особистості, яка естетично здійснює свою життєдіяльність. «Хто в цій сфері вихований належним чином, – зазначав філософ, – той дуже тонко сприймає різні неточності чи природні недоліки. Його насолода чи роздратування буде правильним: він схвалював би те, що добре, і прийняв його б у свою душу, живився б ним і сам став бездоганим. Бридке він правильно засудить і зненавидить з юних літ, а коли прийде до нього пора мислити, він полюбить цю справу, усвідомлюючи, що вона йому властива, оскільки він так вихований»¹.

Проблема філософського осмислення естетичної культури у межах класичної німецької філософії знайшла своє втілення у працях Ф. Шіллера, О. Баумгартена (друга половина XVIII — перша третина XIX ст.).

Пробудивши, розтривоживши в людині її родову якість (прагнення до краси), естетичний досвід починає перетворюватись, за словами Н. Баумгартена², у досвідченість, яка проявиться в умінні індивіда користуватися ним, поступово піднімаючись від чуттєвого пізнання до мислення в образах і органічно входячи в культуру. Саме таку культуру Ф. Шіллер вперше назвав поняттям естетична культура, зрозуміло, не ототожнивши з нею при цьому культуру, а лише виділивши в останній той її рівень, який тільки і може забезпечити цілісність особистості, не диференціюючи її на різні культурні прошарки: політичний, правовий, економічний, моральний, екологічний, художній. Естетична культура (за

¹ Шіллер Ф. Письма об эстетическом воспитании / Ф. Шіллер // Идеи эстетического воспитания: антологія в 2 т. Т.1 / ред.-сост. В.П. Шестаков. – М.: Искусство, 1973. – 408 с. С. 124.

² Баумгартен А. Философские размышления. Эстетика (Фрагменты) / А. Баумгартен // История эстетики. Памятники мировой эстетической мысли. – М., 1964. – Т. 2. – 452 с. С. 333-336.

Ф. Шіллером) – істинна культура, найактивніша пружина всього великого та прекрасного¹.

При цьому Ф. Шіллер виділяє категорію краси як необхідної умови інтелектуального піднесення людини, адже «немає іншого шляху зробити чуттєву людину розумною, як тільки зробити її спочатку естетичною.Краса має вивести людину на істинний шлях, ... краса – це свобода у явищах, – стверджував філософ. Краса – необхідна умова формування розумного індивіда. Всі інші види діяльності розвивають лише його окремі сили, роблячи його однобічним. Тому одне з найважливіших завдань естетичної культури полягає в тому, щоб «підкорити людину нормі вже в чисто фізичному його житті і зробити її, наскільки це залежить від царства краси, естетичною, бо тільки з естетичного, а не з фізичного може розвинути моральний стан»².

Ф. Шіллер один із перших поєднав естетичну культуру з внутрішньої свободою людини, стверджуючи, що естетична культура ніскільки не визначає особистої значущості людини, оскільки вона може залежати від неї самої. Культурою досягається лише одне, що людині дається тепер природна можливість зробити з себе те, що вона хоче, що їй сповна повертається свобода бути тим, чим вона хоче бути³. Свобода людини як наслідок особливої здатності відношення можлива лише за умови естетичного налаштування її духу.

Естетичні погляди Н. Баумгартена, Ф. Шіллера стали підґрунтям сучасної методології досліджень з проблеми естетичної культури.

За останні десятиліття у філософській літературі поняття «естетична культура» утвердилося як загальна характеристика освоєння і перетворення життя і самої людини за законами краси. Вона органічно містить у собі як всі елементи естетичного духовного споглядання, так і всі здібності до естетичної творчості. Визначаючи естетичну культуру, М. Каганом розглядає її як систему засобів і продуктів, за допомогою яких людина естетично освоює світ⁴.

Дослідник аналізує естетичну культуру у вимірах розвитку суспільної свідомості людства, її культури. У зв'язку з цим вчений визначив періоди розвитку естетичної культури суспільства.

¹ Шіллер Ф. Письма об эстетическом воспитании / Ф. Шіллер // Идеи эстетического воспитания: антология в 2 т. Т. 2 / ред.-сост. В.П. Шестаков. – М.: Искусство, 1973. – С. 359-360.

² Там само. – С. 359.

³ Там само. – С. 359-360.

⁴ Каган М.С. Эстетика как философская наука: [монография] / М.С. Каган. – СПб.: Петрополис, 1997. – 544 с.

Перший період припадає на епоху первісного і античного суспільства, характеризується синкретизмом усієї культурної сфери, злиттям процесів праці, спілкування і відтворення роду, етичної, релігійної, художньої діяльності. Відповідно і естетична сфера не була самостійною, не виділилася із матеріального життя і сфер соціальної комунікації. Тому, починаючи з верхнього палеоліту (приблизно 30 000 до Р. Х. – 30 000 до Р. Х) і до ранньої класичної античності (V – IV ст. до Р. Х.) не існувало відмінностей між естетичними і неестетичними цінностями. Це було зумовлено тим, що в усіх сферах діяльності культура була надзвичайно розвинена, адже панувала суспільно-соціальна установка на досконалість, на традицію в усіх сферах життя.

Такий характер естетичної культури суспільства безпосередньо закарбовувався у свідомості і поведінці кожної людини, визначаючи характер її «особистої» естетичної культури.

Другий етап історії світової естетичної культури (за М. Каганом¹) досягає свого апогею в епоху домонополістичного капіталізму (припадає на 1860-і й 1870-і роки), коли естетичні цінності майже повністю зникають з життя, праці і побуту переважної більшості міського населення, а зосереджуються, головним чином, у «витонченому» мистецтві, світському етикеті, церковній обрядовості. Процес естетичного відчуження, де естетизація реального буття зачепила і панівні класи, що у підсумку призвело до формування двох протилежних типів особистості: естетично нерозвиненої, грубої, яка визнавала утилітарні, практичні цінності, та особистості естета, людини яка протиставляє естетичні якості речей, явищ, дій, усім іншим якостям проголошуючи «чисту» красу єдиною справжньою цінністю.

Третій етап розвитку естетичної культури (за М. Каганом) охоплює ХХ – початок ХХІ ст. На початку ХХ ст. відбувається процес оновлення та «повернення» естетичних цінностей у всі сфери життєдіяльності людини. Естетична культура починає виконувати активно-перетворювальну функцію, стаючи прерогативою не лише мистецтва, а й промислового виробництва та наукової творчості, що було пов'язано з пошуком гармонії як засобу подолання хаосу і впорядкування дійсності.

М. Киященко, Ю. Борев, І. Коніков, Е. Суріо, обґрунтовуючи природу естетичної культури, розглядають її з позиції категорії естетичного (грец. *aisthetikos* – чуттєво сприйнятливий), визначаючи останню як цілісність, «розщеплення» якої породжує безліч часткових категорій, різновеликих,

¹ Каган М.С. Философия культуры: [монография] / М.С. Каган. – СПб.: Петрополис, 1996. – 414 с.

різнозначущих, згрупованих і поодиноких, але об'єднаних своїм походженням від володіючої універсальною повнотою освіти¹.

Початковою умовою, вихідним пунктом, точкою відліку й інструментом виявлення естетичного взагалі, на нашу думку, є чуттєвість. Об'єктивна реальність сама по собі естетично нейтральна, естетичною вона стає тоді, коли потрапляє, транслює у сферу оцінного ставлення людини до об'єкта. А. Канарський писав, що «намір звернутися до суб'єктивного, зокрема, до чуттєвого акту, є цілком мотивованим. Адже досконалість, завершеність розвитку естетичного полягає не в тому, що воно існує як щось предметно застигле, статичне, природне, а в тому, що воно впливає на людину, присвоюється нею, у підсумку – рухається самовідчуттям людини»².

Людська чуттєвість проявляється у здатності фіксувати не тільки життєво важливі для людини властивості предметів, але й якості їх форми, міру її організованості й упорядкування, безвідносно до ближчої практичної мети людини³.

Іншої думки притримуються Є. Волкова, М. Каган, А. Пірадов, Г. Сунягін: досліджуючи природу естетичної культури, акцентують увагу на її практично-діяльнісному аспекті.

Так, М. Каган і А. Пірадов зазначають, що естетична культура, як і культура в цілому, охоплює «опредмечувану» й «розпредмечувану» діяльність: в одному випадку йдеться про створення краси, витонченості, граціозності (діяльності й поведінки людей), в іншому – про процес споживання і осягнення існуючої культури, опосередкований естетичними потребами, смаками, поглядами⁴.

Є. Волкова наголошує, що сутність естетичної культури формує естетична діяльність у єдності з суспільними відношеннями. Дослідник зазначає, що в естетичній культурі акцентується духовно-естетичний рівень свідомості суспільства і людини та відображається не стільки предметно-результативний прошарок культури, скільки досягнутий рівень естетичної діяльності щодо створення і освоєння художніх цінностей, а також організації різних сфер життя відповідно до принципів

¹ *Эстетическая культура* / РАН Ин-т философии; [рук. авт. кол. / Н.И. Киященко; отв. ред. И.А. Коников]. – М.: РАН, Ин-т философии, 1996. – 205 с.

² *Канарский А. С. Диалектика эстетического процесса: Диалектика эстетического как теория чувственного познания* / Анатолий Станиславович Канарский. – К.: Вища шк., 1979. – 214 с. С. 84-85.

³ *Эстетическая культура советского человека* / [Г.Ф. Сунягин [и др.]; сост. Г.А. Праздников]; под ред. М.С. Кагана. – Л.: ЛГУ, 1976. – 168 с.

⁴ *Пирадов А.В. Эстетическая культура личности* / А.В. Пирадов. – Л.: Знание, 1978. – 35 с.

і законів естетичного. Саме в основі естетичної культури, на думку Є. Волкової, – естетична діяльність, в результаті якої виникають і формуються естетичне ставлення і естетичні цінності¹. Крім того, естетична культура, визначаючи специфіку ставлення суспільства до будь-чого, характеризується естетизацією повсякденного життя, у результаті якої зникає межа між мистецтвом і повсякденним життям.

Найбільш повну реалізацію естетична культура виявляє в художній культурі (сукупності всіх мистецтв), тим не менш її аура охоплює практично всі основні сфери життя і особливо творчої діяльності людини – стверджує Ю. Боров. Тому, на його думку, історична класифікація естетичної культури фактично збігається з класифікацією історії мистецтва, але охоплює більш широке коло явищ культури та практичного досвіду людини, ніж мистецтвознавство².

Підтвердженням позиції Ю. Борева є думка Л. Столовича про те, що «художня культура – найвищий прояв розвитку естетичної культури, без якого ця культура взагалі не може функціонувати як система». Художня культура є самосвідомістю культури, її осмисленням, образом її національного, соціально-естетичного існування, змістовність якої засвоюється в почуттєво-емоційній формі через особистісне ставлення, яке має життєве значення та смисл. При цьому дослідник визначає різноаспектність самої художньої культури: як підсистеми в системі естетичної культури, як ядро художньої діяльності, у ході якої відбувається передача інформації, як процес становлення духовних зв'язків, необхідних для взаємозбагачення в процесі спілкування³. Розглядаючи художню культуру як «особливий тип підсистеми» в системі естетичної культури, Л. Столович акцентує увагу на тому, що художні цінності – це естетичні цінності, створені для того, щоб максимально «активізувати естетичне переживання і направляти його в потрібне русло»⁴.

Будучи частиною естетичної культури, художня культура відчуває на собі її вплив. Естетична і художня культури не тотожні, оскільки проблемне поле естетичного значно ширше, ніж у мистецтва. Поняття «естетичне» – сукупне, тобто відображає те загальне, що характерне

¹ Волкова Е.В. Произведения искусства в мире художественной культуры / Елизавета Васильевна Волкова. – М.: Искусство, 1988. – 239, [1] с.

² Боров Ю.Б. Эстетика: учебник / Юрий Борисович Боров. – М.: Русь-Олимп: АСТ: Астрель, 2005. – 829 с.

³ Столович Л.Н. Жизнь – творчество – человек. Функции художественной деятельности / Л.Н. Столович. – М.: Политиздат, 1985. – 415 с.

⁴ Там само. – С.144.

для прекрасного і потворного, піднесеного і низького, гармонійного і хаотичного, а поняття «художнє», як відзначає В. Шестаков, є похідним від «мистецтво»¹.

Ядром естетичної культури є мистецтво – фундамент, еталон чуттєвої сприйнятливості людини, що викристалізувалась історично. Воно представляє певним чином еталон естетичної культури, безпосереднє відображення чуттєвого досвіду художника (Ю. Борев, А. Буров, В. Журавльов, П. Соколов та ін.)

Мистецтво, на думку В. Самохвалової, – найбільша сила, якою володіє людство, дозволяє здійснити неможливе, компенсувати недоступне, подумки «приміряти» бажане. Сприйняття гармонії, краси, врівноваженості кращими зразками мистецтва організовує не тільки внутрішній стан людини, а й зовнішні проєкції його, тобто поведінку щодо навколишнього світу. Мистецтво не знає кордонів і бар'єрів (тимчасових, просторових, мовних та ін.). Це система комунікації, що дозволяє йому говорити з усім людством і віддавати в його розпорядження всю різноманітну інформацію, накопичену людством².

Естетична культура у найширшому розумінні, за твердженням В. Липського, – це єдність почуттів, смаків і ідеалів, які матеріалізуються у процесі перетворення світу за законами краси. В. Липський зазначав, якщо матеріалізація естетичних почуттів, смаків і ідеалів у практичній діяльності людей, у результатах їх праці, у поведінці носить опосередкований характер, то мистецтво – це неопосередковане відображення почуттєвого досвіду художника, це соціальне життя, переплавлене відповідно до світогляду автора в образно-художню тканину твору. Мистецтво – це синтез естетичного відношення людини до дійсності³.

Органічний взаємозв'язок естетичної і художньої культури, на думку науковців, розкривається через вплив естетичної свідомості на процес створення художніх цінностей, через естетичні особливості сприйняття мистецтва, через роль художнього мислення у формуванні творчого підходу у різноманітних видах діяльності.

¹ Шестаков В.П. Очерки по истории эстетики. От Сократа до Гегеля / В.П. Шестаков. – М.: Мысль, 1979. – 372 с.

² Самохвалова В.И. Эстетическая культура как комплексный феномен утверждения и реализации человека в мире / В.И. Самохвалова // Эстетическая культура: сб. науч. тр. / под. рук. И.А. Коникина. – М.: РАН, Ин-т философии, 1996. – С. 32-66.

³ Липский В.Н. Эстетическая культура и личность / Владимир Николаевич Липский. – М.: Знание, 1987. – 123, [3] с. С. 74.

Аналіз наукових джерел дозволяє стверджувати, що естетична культура не має чіткої предметної локалізації, її застосовують як до суспільства, до різних його сфер, так і до окремої особистості.

Сутність естетичної культури суспільства аналізується у наукових працях Ю. Борева, В. Бичков, О. Беляєв, М. Кагана, А. Пірадова, У. Суни, А. Уледова та ін., де вона розглядається як сукупність матеріального, духовного та художнього життя суспільства, що безпосередньо впливають на формування у його членів специфічних духовних сил, спрямованих на створення різноманітних конкретно-чуттєвих цінностей, насамперед краси.

Естетична культура, на думку науковців, охоплює три сфери: реально-практичну (естетичні аспекти матеріального виробництва, суспільно-організаторської, педагогічної, фізкультурної, побутової та інших практичних сфер людської діяльності), духовно-практичну (включає естетичні якості художньої а також ігрової діяльності) та духовно-теоретичну діяльність (містить в собі естетичні аспекти наукової, ідеологічної та інших галузей духовної культури), побутової та спеціалізованої свідомості з сукупністю установ, що забезпечують створення, збереження і розповсюдження художніх цінностей і здійснюють художнє та естетичне виховання¹.

Естетична культура як частина культури суспільства, на переконання О. Беляєва, характеризує стан суспільства з точки зору його здатності забезпечувати розвиток мистецтва й естетичних відносин та формування відповідної системи естетичних цінностей. Структурно-функціональними елементами її є: сукупність наявних у суспільстві художніх цінностей, в яких об'єктивовані естетичні відносини і цінності; професійно-спеціалізована група діячів культури, що забезпечує їх дію; технічні засоби виробництва, тиражування і комунікації художніх цінностей; інститути, що знаходяться під контролем суспільства (музеї, театри, бібліотеки, клуби), що забезпечують функціонування естетичної культури й управління нею².

Естетична культура суспільства визначається, з одного боку, тим, наскільки значущими в суспільстві є естетичні цінності в усіх сферах матеріального і духовного виробництва, з іншого, – значимістю естетичних установок в процесах матеріального і духовного

¹ *Эстетическая культура советского человека* / [Г.Ф. Сунягин [и др.]; сост. Г.А. Праздников]; под ред. М.С. Кагана. – Л.: ЛГУ, 1976. – 168 с.

² *Эстетика: словарь* / сост. А.А. Беляєв и др. – М.: Политиздат, 1989. – 447 с.

споживання¹. Вона є одним із важливіших показників рівня культурного розвитку суспільства і одним із важливих факторів інтеграції культури, «певним чином пов'язуючи різноманітні її ділянки модулем»².

А. Пірадов розглядає естетичну культуру суспільства як «сукупність усіх аспектів матеріального, духовного й художнього життя суспільства, які безпосередньо впливають на духовні сили його членів, які направлені на створення (й споглядання) багаточисленних конкретно-почуттєвих цінностей, насамперед – краси»³. У структурі естетичної культури автор виділяє дві взаємопов'язані сфери: естетичну свідомість як прояв внутрішньої, духовної активності суб'єкта (суспільства), яка породжується зовнішньою, матеріально-практичною її активністю, та естетичну практику, яка є матеріалізованою формою духовно-естетичної активності людей (зовнішньопредметна діяльність), яка направляється «внутрішньою» – естетичною свідомістю суспільства⁴.

У. Суна естетичну культуру суспільства розглядає як сукупність естетичних цінностей, які створюються і використовуються суспільством на даному конкретно-історичному етапі його розвитку⁵. Серед компонентів естетичної культури суспільства вчені виділяють: матеріальні і духовні цінності, характер залучення до цих цінностей людей, їх споживання, форми, методи естетичного виховання і освіти, процес естетичного пізнання світу, перетворення оточуючої дійсності відповідно до законів краси.

Обґрунтовуючи сутність естетичної культури суспільства, науковці (В. Лозовий, О. Бєляєв, А. Цай) виділяють рівні її функціонування, а саме:

- людинотворчий, який забезпечує творення людиною самої себе як багатогранної, гармонійно розвиненої особистості й водночас як повноцінного творця історично-культурного процесу;
- інформаційно-пізнавальний, який забезпечує надання людині й людству естетичних знань;

¹ *Ежова Е.Ю.* Теория и практика развития эстетической культуры личности студента средствами искусства в образовательном пространстве вуза: [монография] / Е.Ю. Ежова: Ряз. гос. ун.-т им. С.А. Есенина, – Рязань, 2008. – 184 с.

² *Каган М.С.* Философия культуры: [монография] / М.С. Каган. – СПб.: Петрополис, 1996. – 414 с.

³ *Пирадов А.В.* Эстетическая культура личности / А.В. Пирадов. – Л.: Знание, 1978. – 35 с. С. 9.

⁴ *Там само.* – С. 9-12.

⁵ *Суна У.Ф.* Эстетическая культура студента: опыт социологического анализа / Улдис Фрицевич Сунна. – М.: Моск. ун.-т, 1977. – 69 с.

- ціннісно-орієнтуєчий, який визначає формування спектру цінностей (зокрема й художніх) у контексті певної історично-культурної доби та особистісного світобачення;
- соціалізуючий, який детермінує гармонійне, органічне входження людини в буття соціуму;
- виховний, який забезпечує процес гармонійного, всебічного становлення людини як особистості;
- комунікативно-регулятивний, який передбачає адекватну координацію особистісних, соціальних й загальнолюдських духовно-ціннісних орієнтацій.

Як слушно зазначає М. Киященко, естетична культура суспільства є культивування, пестіння, вирощування, виховання людини на основі сукупності усіх матеріальних і духовних цінностей вищого ґатунку, які створювались завжди і створюються нині за законами досконалості, гармонії, краси; використання всього створеного для пробудження і активного прояву кожним членом соціуму закладеного в нього прагнення до краси і здатності створювати світ відповідно до його вимог¹.

Таким чином, естетична культура суспільства є головною умовою виникнення, формування і удосконалення естетичної культури людини. «Естетична культура – це не тільки одна з найцінніших рослин культурного парку людства, але і незмінний аромат кожної квітучої рослини», – стверджує І. Коніков².

Слушною є думка дослідників, які аргументовано доводять, що своєрідним «дзеркалом» естетичного багатства суспільства, як його своєрідним «відбитком» є естетична культура людини.

Стрижнем естетичної культури людини є її прагнення до краси, яке закладене природою в кожній людині, є кращим важелем, яким можна повернути людину до культури. Прагнення до краси не тільки спрямовує індивіда у сферу культури людства, але і зумовлює його розвиток у напрямі збагачення культури власними досягненнями.

Естетична культура людини – це насамперед культура почуттєвого освоєння світу, яке охоплює два аспекти, які відповідають двом органічно пов'язаним сферам трудової діяльності людини, а саме матеріальній культурі (сфера діяльності людини і її результати) та

¹ Киященко Н.И. Вопросы формирования системы эстетического воспитания в СССР / Николай Иванович Киященко. – М.: Искусство, 1971. – 160 с.

² Эстетическая культура / РАН Ин-т философии; [рук. авт. кол. / Н.И. Киященко; отв. ред. И.А. Коников]. – М.: РАН, Ин-т философии, 1996. – 205 с.

духовній культурі яка охоплює сферу свідомості¹. Матеріальна і духовна культура пов'язані між собою, їх не можна розмежувати, оскільки, з одного боку, вся культура в цілому духовна, тому що вона є світом смислів, тобто духовних сутностей, а з іншого – вона вся в цілому матеріальна, тому що представлена «матеріалізовано» у кодах, знаках, текстах.

Матеріальна культура, на переконання Є. Подольської, – є знакова оболонка будь-якої культури, тобто представляє собою об'єктивні, матеріальні форми вираження духовних смислів, а духовна – набуває значення тоді, коли до неї відносять лише такі культурні форми, які зорієнтовані на вироблення знань, цінностей і ідеалів, та характеризується безкорисністю, виявом свободи творчості людини, коли «розум людини здатен відірватися від дійсності і понестись від неї на правах фантазії»².

Водночас естетична культура людини, на думку науковців, – це рівень здатності ціннісно сприймати, змістовно переживати і усвідомлювати дійсність, збагачуючи зміст і форми вираження своєї діяльності у світі; це інтегративний показник людських якостей і здібностей, який є базисною структурою людського характеру: це формування внутрішнього світу в його цілісності із зовнішнім світом; це одна із складових духовної «сутності» самої людини; це комплексний феномен створення, ствердження й реалізації сутнісних сил людини й людства на засадах досконалості, гармонії, міри, краси³.

Розуміння естетичний культури як рівня встановлення взаємодії людини зі світом дозволяє бачити в ній спосіб розширення екзистенційної перспективи людства, який визнав в якості істинних своїх потреб пізнання і творчість.

Естетична культура людини, на думку В. Самохвалової, – це «здатність і вміння відчутти свою пов'язаність зі світом, змістовно пережити, по-людськи ціннісно висловити повноту, глибину і різноманіття цих відносин»⁴, де специфіка естетичного відношення виражається в цілісності, комплексності, всеохоплюючому характері даного відношення,

¹ *Разумный В.А.* Эстетическое воспитание: сущность, форма, методы / В.А. Разумный. – М.: Мысль, 1969. – 190 с.

² *Подольська Є.А.* Культурологія: навч. посіб. / Є.А. Подольська, В.Д. Лихвар, К.А. Иванова. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 288 с. С. 53.-55.

³ *Морфологія культури: тезаурус* / [за ред. проф. В.О. Лозового]. – Х.: Право, 2007. – 384 с.

⁴ *Самохвалова В.И.* Эстетическая культура как комплексный феномен утверждения и реализации человека в мире / В.И. Самохвалова // Эстетическая культура: сб. науч. тр. / под. рук. И.А. Конинова. – М.: РАН, Ин-т философии, 1996. – С. 32-66.

яке не може бути реалізоване у частковій формі (тільки раціонально чи чуттєво), та якості об'єктно-суб'єктних відношень.

Фундаментом естетичної культури людини, на думку В. Самохвалової, є формування людського сенсу потреб, які складають мотивацію діяльності людини у світі, і людського способу їх задоволення, передбачаючи вимоги до форми реагування і вираження, і закладає основу того, що можна назвати фундаментом естетичної культури. Один із показників естетичної культури людини, яка є виявом природи людини, – потреба людини і засіб її задоволення, а існування потреби є здатність формувати і перетворювати предметний світ відповідно до нової якості людського життя¹.

А. Пірадов, обґрунтовуючи сутність естетичної культури людини, стверджує, що вона насамперед пов'язана з такими поняттями, як: естетичне сприйняття, естетичне почуття (емоції, переживання) і естетичний смак, підкреслюючи, що саме «естетичні потреби складають фундамент естетичного смаку, який з тактом («талантом спілкування»), майстерністю («талант творення») і певним світоглядом, які утворюють в результаті естетичну культуру людини як активного і самостійного суб'єкта»².

Філософсько-естетична сутність естетичної культури обґрунтовувалась у працях учених-педагогів (І. Зязюн, Н. Миропольська, Г. Петрова та ін.).

І. Зязюн підкреслює, що для того, щоб людина могла естетично відобразити дійсність, вона повинна мати певну систему поглядів, вироблених людством з часів його існування. Необхідна також і специфічна почуттєва реакція на предмети і явища. Це в свою чергу уможлиблюється за умови, якщо людина володіє певною потребою, а інтенсивність реакції буде залежати від смаку людини³.

Подібної думки дотримується Г. Петрова, яка підкреслює, «що естетично розвинену людину відрізняє не тільки вміння правильно сприймати і оцінювати прекрасне у житті та мистецтві, але й активна життєва позиція перетворювати дійсність за законами краси у процесі

¹ Самохвалова В.И. Эстетическая культура как комплексный феномен утверждения и реализации человека в мире / В.И. Самохвалова // Эстетическая культура: сб. науч. тр. / под. рук. И.А. Конинова. – М.: РАН, Ин-т философии, 1996. – С. 32-66.

² Пірадов А.В. Эстетическая культура личности / А.В. Пірадов. – Л.: Знання, 1978. – 35 с. С. 19.

³ Виховання естетичної культури школярів: навч. посіб. / І.А. Зязюн, Н.Є. Миропольська, Л.О. Хлебнікова та ін. – К.: ІЗМН, 19998. – 156 с.

естетичної діяльності»¹. Остання, на переконання Н. Крилової, – узагальнююча характеристика творчої діяльності, що здійснюється за законами естетичного смаку і згідно з усталеними в суспільстві критеріями краси, досконалості².

Естетична культура може розглядатися як переживання культу світла, що передбачає обов'язкову чуттєву реакцію на все, що відбувається в світі, який її оточує. «Завдяки переживанню життя... в якому людина охоплює минуле, теперішнє та майбутнє, людина закріплює це почуття із своїм власним буттям і будує життєвий шлях відповідно до переживання життя як емоційно-почуттєвого співпереживання»³.

У сучасних дослідженнях активно обґрунтовується ідея взаємозв'язку естетичної культури й естетичного досвіду (А. Дранов, О. Павлова, Н. Киященко, Є. Скороварова та ін.). Згідно з нею естетична культура людини – це уміння розшифрувати та організувати набутий естетичний досвід, передбачити перспективу розвитку свого перебування у світі, визначити тенденції загального процесу взаємодії з ним, корегувати проміжні результати⁴.

Цінним є твердження М. Киященка про механізм формування естетичної культури «від естетичного досвіду до естетичної культури», адже саме естетичний досвід акумулює у собі вплив духовних цінностей суспільства, засвоєні знання, поняття та уявлення про прекрасне, а також засвідчує можливості людини самостійно входити у світ естетичних надбань суспільства, активно використовувати їх духовний і виховний потенціал⁵.

Естетичний досвід (за А. Драновим) є ланкою, яка з'єднує світ мистецтва із соціумом, задаючи параметри життєвої практики, і визначає моделі повсякденної взаємодії. При цьому естетичний досвід виконує проєктивну функцію й дозволяє людині прогнозувати в уявному і символічному просторі можливі життєві ситуації. Завдяки механізмам

¹ Петрова Г.А. Вопросы эстетической подготовки будущего учителя / Галина Александровна Петрова. – Казань: Казан. ун-т, 1976. – 2000 с.

² Крылова Н.Б. Эстетический потенциал культуры / Ната Крылова. – М.: Прометей, 1990. – 146 с.

³ Виховання естетичної культури школярів: навч. посіб. / І.А. Зязюн, Н.Є. Миропольська, Л.О. Хлебнікова та ін. – К.: ІЗМН, 19998. – 156 с.

⁴ Самохвалова В.И. Эстетическая культура как комплексный феномен утверждения и реализации человека в мире / В.И. Самохвалова // Эстетическая культура: сб. науч. тр. / под. рук. И.А. Коникова. – М.: РАН, Ин-т философии, 1996. – С. 32-66.

⁵ Эстетическая культура / РАН Ин-т философии; [рук. авт. кол. / Н.И. Киященко; отв. ред. И.А. Коников]. – М.: РАН, Ин-т философии, 1996. – 205 с.

ідентифікації, емпатії, відчуження і катарситичної реакції естетичний досвід «випереджає конкретно-життєвий, безпосередній досвід, привносить свої норми і зміст у життєву практику»¹.

Актуальними для нашого дослідження є погляди тих вчених, які розглядають естетичну внутрішню і зовнішню культуру людини (А. Пірадов, Ф. Бекон, М. Бахтіна). Ще М. Горький назвав естетичну культуру етикою майбутнього. Естетична культура людини повинна охоплювати не тільки сферу її свідомості (почуття, смаки, погляди, потреби, інтереси), але й тілесну організацію, за слушним висловом А. Пірадова, «динамічну організацію» як високу культуру руху людського тіла², яку естетична думка в епоху Відродження визначила як тип краси – грація. Ф. Шиллер грацією вважав особливу форму моральних вчинків, коли рух людини відрізняється ненавмисною досконалістю. Грація – це «краса рухливого свободою тіла», грація є проявом душі, в якій «гармонійно поєднуються чуттєвість і розум, обов'язок і схильність»³. У єдності усіх цих сторін Ф. Шиллер вбачав ідеал людини. Під «зовнішньою культурою» розуміє не тільки культуру тіла, «тілесну гармонію», але й культуру мови, рухів, міміки тощо. Однак зовнішня краса – не самоціль, вона повинна бути вираженням внутрішньої культури людини не перетворювати красиву оболонку, яка приховує «внутрішню пустоту». На переконання М. Бахтіна, естетична культура є невимушеним засобом формування справжньої людяності в людині⁴.

Отже, на основі аналізу сучасних філософсько-естетичних підходів до трактування поняття «естетична культура» можна зробити висновок: це важливий компонент матеріальної, духовної і художньої культур; підґрунтя розвитку й утвердження людського в людині, особливого модусу духовності, який забезпечує прогресивне, духовно сповнене буття особистості; культури діалогу, а не монологу, який орієнтований на теперішнє і майбутнє, на самоцінність людини як унікальної особистості. Ці константи слугують методологічною основою нашого дослідження.

¹ Дранов А.В. Эстетический опыт / А.В. Дранов // Современное зарубежное литературоведение (страны Западной Европы и США): концепции, школы, термины. – М.: Интрада – Инион, 1996. – 248 с. С. 170.

² Пірадов А.В. Эстетическая культура личности / А.В. Пірадов. – Л.: Знание, 1978. – 35 с.

³ Шиллер Ф. Собрание сочинений: в 7 т. Т.6 / Фридрих Шиллер; пер. с нем. статьи по эстетике. – М.: Гослииздат, 1957. – 791 с. С. 128.

⁴ Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества: [сб. избр. тр.] / Михаил Михайлович Бахтин [сост. С.Г. Юочаров; текст подг. Г.С. Бернштейн и Л.В. Дерюгина; Прим. С.С. Аверницева и С.Г. Бочарова]. – М.: Искусство, 1979. – 423 с.

1.2. Сутність естетичної культури у сучасних дослідженнях

Складова загальної культури вчителя – естетична культура, яка є однією з важливих передумов його професійного становлення, засобом стимулювання розвитку особистісних якостей, встановлення суб'єкт-суб'єктних відносин з учасниками педагогічного процесу, механізмом передачі культурних цінностей підростаючому поколінню.

Проблема естетичної культури вчителя розглядається вченими з різних позицій, а саме:

- теорії загальної педагогіки (І. Андрощук, А. Саїдов, Л. Дементьєва, С. Мельничук, Г. Петрова, І. Сідорова, Л. Фірсова та ін.) як складова педагогічної культури;
- теорії педагогічної майстерності (І. Зязюн, С. Федоріщева) як структурна складова естетичних основ педагогічної майстерності вчителя;
- педагогіки мистецтва (Л. Гарбузенко, Є. Ежова, Н. Дьячкова, Г. Падалка, Л. Побережна, І. Мінайлоба та ін.) через використання педагогічного потенціалу мистецтва у формуванні естетичної культури вчителя;
- театральної педагогіки (І. Зайцева);
- екологічної естетики (Г. Тарасенко, І. Котенєва та ін.) як компонент екологічної культури вчителя.

Значний вплив на становлення сучасної методології досліджень з проблеми естетичної культури особистості вчителя мали наукові праці видатних представників педагогічної думки (А. Макаренка, Я. Мамонтова, О. Музиченка, В. Сухомлинського, К. Ушинського, С. Шацького), які присвячені естетичним аспектам культури вчителя, її ролі у педагогічній діяльності.

У *теорії загальної педагогіки* естетична культура вчителя розглядається як *складова його загальної педагогічної культури*. Остання, за визначенням А. Барабанщикова, є «синтезом психолого-педагогічних переконань і майстерності, загального розвитку та професійно-педагогічних якостей, педагогічної етики та системи багатогранних відносин, стилю діяльності та поведінки»¹.

¹ Барабанщиков А.В. Проблемы педагогической культуры преподавателей вузов (к вопросу о сущности педагогической культуры) / А.В. Барабанщиков // Советская педагогика, 1981. – №1. – С. 71-77. С. 72.

Функціонуючи в структурі педагогічної культури і будучи опосередкованою естетичною культурою суспільства, на думку Л. Дементьєва, естетична культура вчителя водночас впливає на всі аспекти педагогічної культури, надає в її розпорядження власні естетичні засоби¹, адже естетичний аспект є невід'ємною частиною педагогічного ідеалу і «включає в себе цілу сукупність емоційно чуттєвих моментів, близьких за своїм характером до естетичного переживання: гармонія цілей і засобів, композиційна стрункість і завершеність, пропорційність педагогічних впливів, ритмічна організація»².

Розглядаючи естетичну культуру вчителя, Л. Дементьєва, зазначає, що вона є за своєю сутністю інтегруючою, оскільки включає поняття «естетично вихованій вчитель», «естетично підготовлений вчитель», «естетично розвинений», «естетично освічений». Її основними характеристиками є естетична освіченість (система естетичних знань), вихованість (у сфері емоційно-чуттєвої структури особистості, її стереотипів поведінки, спілкування, зовнішнього вигляду, мови), розвиненість (рівень розвитку естетичних потреб, почуттів, смаків, ідеалів), підготовленість (методичні вміння та навички).

Аналізуючи ознаки естетичної культури вчителя, Л. Дементьєва поділяє їх на чотири групи. До першої вчена зараховує такі ознаки, що характеризують професійно-мотивовану спрямованість до педагогічної професії, інтерес до теоретичних проблем естетичного виховання школярів, прагнення до здійснення на практиці роботи з естетичного виховання, поєднуючи її з основною педагогічною діяльністю, бажання удосконалюватися у сфері естетичного виховання учнів. До другої групи належать ознаки, що виявляються в естетичній освіченості у галузі естетики, естетичного виховання, теорії та історії мистецтва. До третьої – такі, що визначають ступінь розвитку естетичних потреб та естетичних смаків, естетичного ідеалу, розвинену емоційну сприйнятливість, багатоаспектність естетичних почуттів. Четверту групу становить ряд практичних проявів естетичного в діяльності вчителя у сфері естетичного виховання, в культурі мовлення, естетиці поведінки, в зовнішньому вигляді³.

¹ Дементьєва Л.Э. Формирование эстетической культуры будущего учителя / Л.Э. Дементьєва. – Минск, 1984. – 146 с.

² Мищенко А.И. Теоретико-методологические основы формирования содержания педагогического образования / А.И. Мищенко, Л.И. Мищенко, Е.Н. Шиянов. – М.: МПГУ им. Ленина, 1991. – 285 с.

³ Дементьєва Л.Э. Формирование эстетической культуры будущего учителя / Л.Э. Дементьєва. – Минск, 1984. – 146 с.

Естетична культура вчителя, на переконання Г. Петрової, є системою вимог до фахівця, що дає можливість передбачити конкретні шляхи, засоби, операції, критерії професійної підготовки особистості майбутнього вчителя. Вчена запропонувала професіограму вчителя, виділяючи в ній основні ознаки його естетичної культури, як:

- потреба в систематичному естетичному та художньому вихованні, самовихованні та самоосвіті;
- широкий естетичний і художній світогляд, тобто певний фонд теоретичних і конкретних знань, уявлень про прекрасне в житті і в мистецтві, накопичений в результаті емоційно-естетичного досвіду;
- високорозвинений естетичний ідеал, смак, вміння сприймати, освоювати й аналізувати естетичний об'єкт;
- висока культура мовлення вчителя;
- естетично орієнтована поведінка;
- достатній рівень розвитку художньо-творчих здібностей учителя, які виявляються у всій його життєдіяльності, особливо у професійно-педагогічній;
- знання психолого-педагогічних основ і методики естетичного виховання учнів, володіння сучасними методиками роботи на уроках, на факультативних та позакласних заняттях;
- розвиненість уміння створювати емоційно-естетичну атмосферу на уроках та в позакласній роботі¹.

На думку науковців, наявність особистісних якостей, ступінь їх вираження у діяльності і поведінці характеризують рівень естетичної культури вчителя. Аналізуючи естетичну культуру вчителя, О. Кременцова виокремлює особистісні якості вчителя, а саме: естетику поведінки; культуру мовлення, його емоційність, точність, образність, виразність; розвинений художній і естетичний смак; єдність естетичних знань, переконань і поведінки; високорозвинений естетичний ідеал; потреба в естетичному та художньому вихованні, самовихованні та самоосвіті; потреба в розвитку своїх творчих здібностей і обдарувань².

Достатньо обґрунтованим, на нашу думку, є визначення естетичної культури вчителя, сформульоване Л. Фірсовою, яка визначають її як цілісне, складне особистісне утворення, що відображає розвиненість

¹ *Петрова Г.А.* Вопросы эстетической подготовки будущего учителя / Галина Александровна Петрова. – Казань: Казан. ун-т, 1976. – 2000 с.

² *Кременцова О.В.* Из опыта эстетического образования и воспитания будущих учителей / О.В. Кременцова // Советская педагогика. – №10. – 1976. – С. 57-65.

емоційно-естетичної сфери, естетичної свідомості, наявність необхідних естетичних знань, здатність і потребу сприймати і перетворювати дійсність за законами краси, уміння реалізовувати власний естетичний досвід у педагогічній діяльності, основа її здатності до сприймання та оцінки прекрасного і потворного, високого і низького, трагічного і комічного в житті і мистецтві, а також до перетворення дійсності за «законами краси»¹.

Подібної точки зору дотримується Я. Сопіна, наголошуючи, що естетична культура викладача є інтегрованою особистісною якістю, що виражається у здатності індивіда естетично сприймати дійсність і мистецтво, давати їм естетичну оцінку, а також брати активну участь у перетворенні навколишнього світу, втілювати його у створюваних цінностях. Характеризуючи набір якостей естетичної культури вчителя музики, науковець виокремлює серед них основні, а саме:

- всебічна художньо-естетична освіченість;
- спрямованість естетичних ціннісних орієнтацій;
- високий рівень рефлексії й креативності;
- культури мови, діалогу, поведінки, спілкування, зовнішнього вигляду;
- потреба в художньо-естетичній діяльності;
- вміння естетизувати шкільний педагогічний процес.

Викладач зі сформованою естетичною культурою, на переконання вченої, трансформується від транслятора готових знань до викладача-тьютора, який на основі глибоких культурологічних, психолого-педагогічних, фахових знань, володіння сучасними дидактичними технологіями спрямовує свої зусилля на педагогічну діяльність, мета якої – виховання загальної професійної та естетичної культури студентів².

На переконання А. Саїдова, естетична культура майбутнього вчителя як якісне, системне, динамічне утворення особистості характеризується певним рівнем її естетичного розвитку і художньо-педагогічної освіченості, усвідомленням способів досягнення цього рівня, що веде до духовно-морального вдосконалення, адаптації до соціального оточення і творчої самореалізації в професійно-педагогічній

¹ Фірсова Л.С. Декоративно-прикладне мистецтво як засіб формування естетичної культури дорослих / Л.С. Фірсова // Вісн. Черкас. ун-ту. Сер. Пед. науки / Черкас. нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького. – Черкаси, 2010. – С.104 -109.

² Сопіна Я.В. Формування естетичної культури студентів музично-педагогічних факультетів: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Ярослава Вікторівна Сопіна; Луганський держ. пед. ун.-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2003. – 20 с.

діяльності. Естетична культура вчителя, – вважає А. Саїдов, – характеризується специфікою естетичного ставлення, яке завжди «діалогічне», у процесі його реалізації відбувається естетичний саморозвиток особистості, привласнення нею соціально значущого досвіду, встановлення динамічної тотожності суб'єкта та об'єкта¹.

Ґрунтуючись на концепції Л. Виготського, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна, М. Галкіна розглядає естетичну культуру вчителя з позиції діяльнісної сутності людини, згідно з якою суб'єкт діяльності, змінюючи предметний світ, змінює самого себе. Домінуючими характеристиками естетично розвиненої особистості майбутнього педагога, на думку вченого, є естетичні знання, здібності, потреби, рівень естетичного виховання та розвитку, а естетична культура виступає способом самореалізації особистості, її духовно-практичного самоствердження, становлення людської індивідуальності². Але, на наше переконання, естетична культура вчителя має охоплювати і емоційно-чуттєву сферу як підґрунтя формування усіх особистісних якостей вчителя та основу проектування професійної діяльності.

При розкритті сутності естетичної культури майбутнього педагога І. Сидорова виділяє її у структурі духовної культури вчителя що знаходить відображення у його здатності грамотно сприймати й аналізувати різноманітні естетичні явища, умінні адекватно їх оцінювати, планувати й організовувати педагогічну діяльність згідно з естетичними нормами суспільства. Серед найважливіших характеристик естетичної культури педагога вчена називає здатності й умінні повноцінно сприймати прекрасне в мистецтві й дійсності та прагненні створювати й використовувати естетичні цінності у власній професійно-педагогічній діяльності, доносити культурні цінності, їхню духовну, естетичну, художню вагомість до учнів³.

Естетична культура вчителя, на думку Н. Чернікової, виявляється у сформованості естетичного ставлення до навколишньої дійсності і

¹ Саїдов А.Р. Формирование эстетической культуры будущих учителей в процессе педагогической практики: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования / С.А. Рахматшоевич. – Душанбе, 2012. – 24 с.

² Галкина М.В. Педагогические условия формирования эстетической культуры студентов педвузов средствами дизайна народного костюма: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / М.В. Галкина. – М., 1999. – 177 с.

³ Сидорова І.С. Формування естетичної культури студентів педагогічних університетів у позааудиторній художній діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 – теорія і методика виховання / Ірина Сергіївна Сидорова; Уманський держ. пед. ун-т ім. П. Тичини.– Умань, 2013. – 21 с.

створює можливості для творчої самореалізації в різноманітних видах навчальної та позанавчальної діяльності. У цьому процесі естетична культура вчителя, – наголошує вчена, – відображена в специфіці її функцій, а саме:

- пізнавальній (пізнання основ культури і залучення до світу прекрасного);
- трансляційній (збереження і передача культурних традицій);
- нормативній (оволодіння нормативним естетичним знанням і поведінкою);
- аксіологічній (формування позитивного ставлення до естетичних цінностей);
- семіотичній (оволодіння специфічною мовою культури і мистецтва);
- гедоністичній (вміння милуватися красою, досконалістю у мистецтві і житті)¹.

О. Суходольська-Кулешова вважає, що естетичну культуру вчителя слід розглядати як систему знань, цінностей, норм і моделей естетичного ставлення до дійсності, які забезпечують естетизацію діяльності, поведінки, середовища проживання людини і розкриваються у процесі продуктивного освоєння і трансляції естетичного досвіду у професійно-педагогічній підготовці студента; інтегрують загальнолюдські, національні культурно-естетичні цінності, проявляються в його особистісному ціннісно-естетичному самовизначенні і виступають стійким чинником збереження рівноваги між традиціями та інноваціями завдяки передачі культурних цінностей від покоління до покоління, з одного боку, і накопиченню особистісного інноваційного потенціалу, – з іншого.

Принципово важливою є позиція вченої, про те, що вчитель виступає як суб'єкт власного саморозвитку, самопізнання, самореалізації, самовиховання, а розвиток естетичної культури стає процесом стимулювання духовного становлення особистості майбутнього фахівця, що поєднує в собі справжню свободу і творчість².

Досліджуючи естетичну культуру студентів класичних університетів, М. Нечипоренко характеризує її як загальну, яка є таким морально-духовним особистісним утворенням, яке передбачає наявність

¹ Черникова Н.В. Формирование эстетической культуры студентов в педагогическом вузе: метод. реком. / Н.В. Черникова. – Минск: ИВЦ Минфина, 2010. – 38 с.

² Суходольская-Кулешова О.В. Формирование эстетической культуры будущего учителя / О.В. Суходольская-Кулешова // Педагогика. – 2003. – № 5. – 17-23.

розвиненої почуттєво-емоційної свідомості, що спирається на визначені художньо-культурологічні образи і знання про них при наявності любові до всього живого, насамперед, до людини, учня, дитини; володіє рідною мовою, стильовими особливостями у мовленнєвій діяльності, готовий до спілкування і позитивної дії в інтересах злагоди. Загальна естетична культура студента, на переконання вченого, виявляється у системі естетичних (і художніх) знань, що входять у певний взаємозв'язок та формують такий стан особи, коли вона яскраво усвідомлює своє високе призначення для створення прекрасного, що втілюється у її бажанні й готовності до доброзичливої поведінки, суспільної праці та вибору способу життєдіяльності за законами краси. Усвідомлення сенсу краси через відчуття прекрасного стає стимулом пошуку для майбутніх учителів позитивної діяльності й гармонії в міжособистісних стосунках, гармонії з довкіллям¹.

Найбільш ґрунтовно зміст естетичної культури вчителя розкрито С. Мельничуком. Науковець розглядає естетичну культуру вчителя як досить широке структуроване поняття, оскільки вчитель високої естетичної культури повинен мати чіткі уявлення про естетичні форми пізнання (сприйняття, переживання, судження, почуття, цінності, діяльність, смак тощо); розуміти естетичну сутність явищ дійсності та мистецтва, вміти цю сутність донести до учня, володіти вміннями виділяти специфічні можливості в кожній навчальній дисципліні, чітко уявляти необхідний мінімум естетичних знань і навичок, яким повинен оволодіти учень кожного класу і визначати рівень естетичної вихованості, бути озброєним навичками організації індивідуальної і колективної естетичної творчості учнів, мати сформовану готовність до художньо-естетичної діяльності у різних галузях (малювати, креслити, виразно читати, розробляти сценарії виховних закладів, проводити екскурсії, бажано співати, танцювати тощо); у процесі навчання і виховання впливати не лише на розум і пам'ять, а й почуття та емоції учнів; будувати стосунки з дітьми на основі педагогіки співдружності².

Таким чином, учитель зі сформованою естетичною культурою свідомо організовує власну діяльність з урахуванням гармонійного поєднання моральних, фізичних та естетичних координат, що перетинаються на так званій площині людяності, може досягти

¹ *Нечепоренко М.В.* Формування естетичної культури студентів класичних університетів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / М. В. Нечепоренко. – Х., 2005. – 176 с.

² *Мельничук С.Г.* Теорія і практика формування естетичної культури майбутніх учителів: (історико-педагогічний аспект): [монографія] / Сергій Гаврилович Мельничук. – Кіровоград: КДПУ ім. В. Винниченка, 2006. – 248 с.

естетичного розвитку. Результатом цього процесу є естетичний педагог – досконалий, особистість широкого культурного діапазону, здатна розкрити для учнів суспільну цінність навчальної дисципліни, її приховану сутність через власне естетичне "Я". Звідси й чітка естетична координація всієї діяльності естетичного педагога, при цьому він демонструє необмежені можливості, його діяльність піднімається до рівня творчості, через творчість досягається вершина краси¹.

У контексті теорії педагогічної майстерності естетична культура розглядається як важлива структурна складова естетичних основ педагогічної майстерності вчителя (І. Зязюн, С. Федоріщевої).

Одним із перших проблему формування естетичної культури у вимірах педагогічної майстерності окреслив В. Сухомлинський. Педагог естетичну культуру вчителя розглядав як основу духовного життя особистості і невід'ємним компонентом його педагогічної майстерності. У структурі естетичної культури вчителя він виділив три основні компоненти, які тісно пов'язані з професійною діяльністю вчителя, а саме: духовно-споглядальний – включає в себе естетичне сприймання, естетичну оцінку педагогічних явищ і процесів, естетичні уявлення, поняття, судження; науково-самоосвітній – охоплює естетичні судження, смаки, ідеали, сформовані і в процесі навчання і виховання; практично-конструктивний, який полягає у створенні вчителем естетичної атмосфери для навчання і виховання учнів, тобто використання і створення нових естетичних виховних можливостей природного і соціального середовища, навчальної, виробничої діяльності, побуту, спілкування в художньо-виховному процесі.

Усі ці структурні компоненти були тісно пов'язані з професійною діяльністю вчителя і його педагогічною майстерністю.

За визначенням засновника школи теорії і практики педагогічної майстерності І. Зязюна, вона є найвищим рівнем педагогічної діяльності, виявом творчої активності особистості педагога. При цьому науковець наголошує, що педагог-майстер є носієм людської культури в її інтелектуально-естетичному вияві. Духовна, естетична насолода від процесу переживання своєї діяльності підіймає особистість педагога над дійсністю, дозволяє сприймати навколишній світ з позицій мудрості, краси, людяності і спрямовувати свою творчу енергію на вищу мету – безкорисливий пошук краси, створення нових цінностей культури. Це самовиявлення педагога здійснюється передусім щоденними діями з

¹ Федь А.М. Естетичний світ педагога: [монографія] / А.М. Федь. – Слов'янськ: ПП Канцлер, 2005. – 300 с.

формування особистісного естетичного образу поведінки, цілеспрямованою роботою з розвитку естетичної культури, емоційного збагачення, пошуку краси, естетичних почуттів, вдосконалення свого духовного обличчя¹.

Погоджуючись з думкою І. Зязюна про те, що педагогічна майстерність застосовується на різносторонній педагогічній праці, С. Федоріщева зазначає, що естетична культура, впливаючи на характер педагогічної діяльності, надає їй естетичну спрямованість взаємодії вчителя і учнів, естетичну спрямованість спілкування, естетичну спрямованість педагогічних дій. Спрямованість педагогічного процесу на естетичну взаємодію з навколишнім світом дозволяє естетизувати педагогічний процес і включити особистість в естетичну діяльність.

Визначаючи сутнісну характеристику естетичної культури як складової педагогічної майстерності вчителя С. Федоріщева виокремлює:

- естетичну свідомість (розвиток мотиваційної сфери до естетичної діяльності, формування естетичного ставлення до дійсності, створення естетичного образу навколишнього світу);
- естетичний світогляд, широку ерудицію, естетичний кругозір, естетичну діяльність: естетичний досвід (знання, думки, уміння, естетичні здібності викладача);
- естетичне ставлення до мистецтва, професії педагога, творчі дії пізнання й створення естетичних цінностей у педагогічній діяльності².

При цьому вчена наголошує на тому, що естетична культура складається з єдності і взаємодії всіх її компонентів: тезаурус і естетичний кругозір характеризують її естетичну ерудицію, інтелектуальний потенціал; діапазон інтересів забезпечує рівень духовних і естетичний ідеалів; естетичний світогляд забезпечує естетичну спрямованість особистісної культури, а естетичні вміння і здібності вбирають естетичний досвід; естетичний світогляд і освоєнні методи естетичної діяльності регулюють вчинки і дії, а естетична культура почуттів особистості визначає естетичну насиченість його поведінки і діяльності³.

У контексті нашого дослідження набуває особливого значення

¹ *Педагогічна майстерність*: підруч. / [І.А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.]; за ред. І.А. Зязюна. – К.: Вища шк., 1997.– 349 с.

³ *Федоріщева С.П.* Естетичні основи формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя музики: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Федоріщева Світлана Павлівна. – Луганськ, 2001. – 237 с.

розгляд вченими (І. Зайцева, Н. Дьячкова, Є. Єжова, Г. Нестеренко, Г. Падалка, Л. Побережна, І. Мінайлоба, В. Титаренко, Я. Сопіна та ін.) естетичної культури вчителя мистецьких дисциплін з позиції педагогіки мистецтва – науки про використання педагогічного потенціалу мистецтва у формуванні та розвитку особистості (О. Отич).

Розглядаючи естетичну культуру вчителя *в контексті педагогіки мистецтва*, вчені виходять з визнання виняткової ролі мистецтва, краса якого (за К. Станіславським) «возвеличує чуття, уяву, думку...», без нього неможливо уявити формування естетичної культури. Адже воно є універсальним суспільним феноменом, що сприяє глибокому усвідомленню своєрідності людства, орієнтиром засвоєння естетичних і культурних цінностей, є засобом пізнання самої себе і навколишнього середовища, впливає на чуттєву й емоційну сфери особистості, залучає її до людських емоцій, виховує здатність орієнтуватися в навколишньому житті, пробуджує сприйнятливність до прекрасного, стимулює розвиток образного мислення, асоціативної пам'яті, художньої уяви.

Крім того, важливість потенціалу мистецтва, на переконання О. Олексюк, полягає в «актуалізації його сутнісної естетичної сили в реальній культурній ситуації та в надбуттєвості через здатність інтегрувати діалог людини зі світом. Естетичний потенціал мистецтва втілює ідею краси у виразності форм та естетичної досконалості всієї структури художнього матеріалу»¹.

На думку Г. Падалки, «естетична культура вчителя музичних дисциплін відображає здатність його до грамотного, вільного, повного сприйняття та аналізу різноманітних естетичних явищ, уміння адекватно оцінювати й класифікувати їх, а головне – будувати педагогічну діяльність відповідно до соціально значущих естетичних норм досконалості й краси»². Провідними компонентами естетичної культури вчителя вчена-педагог визначає такі: широкий естетичний кругозір у поєднанні з розвиненою емоційною сферою, уміння зв'язати педагогічні дії з еталонами прекрасного, почуття міри, інтуїція та навички управління власним творчим самопочуттям³.

Л. Побережна естетичну культуру вчителя музики розглядає як інтегровану якість особистості, що є основою її здатності до сприймання,

¹ Олексюк О. Духовний потенціал мистецтва // Мистецтво та освіта / О. Олексюк. – 1996. – № 2. – С. 2-6.

² Падалка Г.М. Естетична культура майбутніх вчителів та умови її формування / Г.М. Падалка // Вища і середня педагогічна освіта. – К., 1991. – Вип. 15. – С. 56-61. С. 58.

³ Падалка Г.М. Естетична культура майбутніх вчителів та умови її формування / Г.М. Падалка // Вища і середня педагогічна освіта. – К., 1991. – Вип. 15. – С. 56-61.

оцінки прекрасного і потворного, високого і низького, трагічного і комічного в дійсності, а також до її перетворення «за законами краси». Вчена вважає, що естетична культура вчителя музики виявляється: в обізнаності у галузі музичного мистецтва, музичної творчості, у вмінні вільно оперувати музичним матеріалом в різних видах, напрямках української музики (інформаційно-пізнавальна функція); в оцінювальних підходах до вибору музичного репертуару для педагогічної роботи, у спроможності захопити дітей музикою, прищепити їм шанобливе ставлення до здобутків українського мистецтва (орієнтаційно-вибіркова функція); в педагогічній імпровізації, художньої інтерпретації музичних творів, призначених для слухання і виконання школярами, у музично-режисерській вибудові уроку чи позакласного заняття (творчо-конструктивна функція); у спілкуванні з учнями, побудові міжособистісних стосунків (комунікативно-регулююча функція)¹.

Про естетичну культуру педагога-художника можна говорити лише тоді, на думку І. Мінайлоби, коли він виступає посередником, транслятором художньо-естетичної спадщини, усвідомлює свою роль у передачі естетичної культури підростаючому поколінню. Естетична культура вчителя образотворчого мистецтва проявляється головним чином в системі «педагог – учень», «педагог – твор мистецтва – учень» в аспекті їхньої взаємодії в художньо-естетичній діяльності, в якій концентрується естетичне бажання творити «за законами краси», виховується світовідчуття, визначаються ціннісні орієнтації, розвивається творче і асоціативне мислення, естетичне сприйняття мистецтва і дійсності, що призводить до естетичного розвитку і виховання.

Естетична культура майбутнього педагога-художника, на думку дослідника, є якісним, системним і динамічним утворенням особистості, що характеризується певним рівнем його естетичного розвитку і художньо-педагогічною освіченістю, свідомістю способів досягнення цього рівня, який призводить до духовно-морального вдосконалення, адаптації до соціального оточення і творчої самореалізації в професійно-педагогічній діяльності. При цьому вчений наголошує, що сформована естетична культура студентів в свою чергу сприяє розширенню їхнього естетичного пізнання, естетичної оцінки, естетичних критеріїв. Саме ці

¹ *Побережна Л.Л.* Психолого-педагогічні засади розвитку естетичної культури студентів музично-педагогічних факультетів // Соціалізація особистості: збір. наук. праць. – К.: НПУ. – 1999. – Вип. 3. – С. 28-34.

якості особистості майбутнього педагога-художника складають основу його творчої педагогічної індивідуальності¹.

Г. Нестеренко вважає, що естетичну культуру у контексті художнього виховання учителів початкових класів слід розглядати як похідну від усвідомлення мистецтва та пропонує визначати як «сукупність емоційних і творчих здібностей особистості, сформованих засобами мистецтва і спрямованих на активне перетворення дійсності»². Приймаючи до уваги дане визначення, водночас вважаємо, що сутність естетичної культури не доцільно зводити тільки до особистісної художньої культури як рівня спроможності розуміти мистецтво, сприймати його, прагнути до участі в художній творчості в процесі художньо-творчої діяльності.

Естетична культура вчителя, на переконання Н. Дьячкової, є загальнокультурним компонентом, спрямованим на чуттєве освоєння і перетворення навколишньої дійсності і самої особистості за законами краси у відповідно до естетичного ідеалу, що призводить до вдосконалення особистості вчителя, його творчих сил і професійних здібностей. Розглядаючи естетичну культуру вчителя як складне структуроване утворення, Н. Дьячкова, наголошує, що тільки у єдності її основних компонентів: естетичного ставлення, естетичної свідомості, та естетичної діяльності – уможливлується формування гуманістичного, естетично-розвиненого педагога, який виконує не тільки освітню, але й виховну культуротворчу функцію. Ми погоджуємося з думкою Н. Дьячкової, що фахівець без знання культури, що не успадкував її цінностей, фахівець без широкого культурного кругозору втрачає у своєму творчому розвитку, не досягне і професійної майстерності, бо «в культурі все взаємопов'язане; праця, наука, мораль, мистецтво – лише різні грані єдиного цілого»³.

Естетична культура вчителя характеризується, на думку В. Титаренко, тим, що в силу сформованості естетичної свідомості, розвиненого естетичного почуття і смаку, здатністю до художньо-естетичної діяльності і забезпечується їх готовність до естетичного

¹ *Минайлоба И.Г.* Формирование эстетической культуры будущих учителей изобразительного искусства в процессе выполнения композиции натюрморта: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / И.Г. Минайлоба. – М., 2005. – 24 с.

² *Нестеренко Г.П.* Основы художественного воспитания учителей начальных классов с дополнительной специальностью «Музыка»: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.02 / Г.П. Нестеренко. – М., 1990. – 16 с.

³ *Дьячкова Н.Л.* Формирование эстетической культуры студентов педагогических вузов средствами взаимосвязи музыкального и изобразительного искусств: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Н.Л. Дьячкова. – М., 2003. – 177 с.

виховання учнів. Істотними показниками естетичної культури є:

- потреба в естетичному та художньому вихованні, самовихованні та самоосвіті; широкий естетичний і художній кругозір, теоретичні та конкретні знання; уявлення про прекрасне у житті й мистецтві;
- високорозвинений естетичний ідеал, смак, високе вміння сприймати, пізнавати та аналізувати естетичний об'єкт;
- висока культура мовлення вчителя, його емоційність, точність, образність, виразність;
- естетика зовнішнього вигляду та поведінки;
- високий рівень розвитку художньо-творчих здібностей вчителя, які проявляються в усій його життєдіяльності, особливо у професійно-педагогічній;
- знання психолого-педагогічних основ і методики естетичного виховання, сучасних методів роботи на уроках, факультативних і позакласних заняттях¹.

Розглядаючи естетичну культуру вчителя, Є. Єжова, вважає, що вона охоплює ціннісні орієнтації, духовно-моральні засади, взаємозв'язок складових – естетичного смаку, почуттів, суджень, понять, ідеалів та включеність студентів в естетичну діяльність, що забезпечує зміну ментальних установок особистості і особистісних якостей вчителя. При цьому вчена наголошує на тому, що естетична культура вчителя є таким видом педагогічної діяльності, всередині якої відбувається переформування загальної естетичної культури в його особистісну сферу, суб'єктивне її прийняття, через здатність педагога (інтерпретація) розглядати усе багатство культури «через себе», свої ціннісні орієнтації, цілі, прагнення, життєві установки. Це діалектичний взаємозв'язок всезагального – загальнолюдської культури, одиничного – естетичної культури та особливого – естетичної культури вчителя².

Дослідження вченими естетичної культури вчителя засвідчило такі основні ознаки її сформованості:

- спрямованість на естетичне у процесі професійної діяльності, яка характеризується потребою в освіті, у прагненні виділяти і

¹ Титаренко В.П. Теорія і практика формування естетичної культури майбутніх учителів трудового навчання засобами українських народних промислів: дис. ...д-ра пед. наук: 13.00.02 / Валентина Петрівна Титаренко. – К., 2009. – 509 с.

² Єжова Е.Ю. Теория и практика развития эстетической культуры личности студента средствами искусства в образовательном пространстве вуза: [монография] / Е.Ю. Ежова. – Рязань: Рязан. гос. ун-т им. С.А. Есенина, 2008. – 184 с. С. 33-34.

розрізняти естетичне в різних явищах дійсності й професійній діяльності;

- естетико-педагогічна освіченість, яка зумовлює наявність у вчителя знань з естетики, культурології, теорії та історії мистецтва;
- розвиненість естетичних почуттів, потреб, ідеалів, сформований високий естетичний і художній смак, що надає можливість вчителю аналізувати й оцінювати естетичне в матеріально-предметному світі, в людських стосунках, у професійній діяльності, у мистецтві;
- наявність комплексу практичних умінь та навичок в галузі естетичної і художньої діяльності;
- естетика зовнішнього вигляду і поведінки; культура мови, її емоційність, точність, лаконізм, образність.

У контексті театральної педагогіки естетична культура визначається з визнання мистецтва театру як засобу формування естетичної свідомості людини, що впливає на інтелектуальну, моральну, емоційну сферу і сприяє гармонійному розвитку особистості, допомагає пізнати світ і знайти своє місце в ньому.

Естетична культура майбутнього вчителя вважає, І. Зайцева, є органічним взаємозв'язком естетичної, театральної та педагогічної культури. Змістовною стороною такого взаємозв'язку є: по-перше, мистецтвознавчі знання з історії та теорії вітчизняного і зарубіжного театру, знання основ естетики, драматургії; по-друге, естетичний досвід, глядацька культура, яка характеризується частотою та інтенсивністю залучення до мистецьких цінностей; потребою в опануванні культурного середовища; розумінням сутності естетичного досвіду та його складників; прояв високохудожнього рівня естетичних смакових переваг у галузі театрального мистецтва; вияву стійкого інтересу до сучасного театрального процесу; мистецтвознавчя преса, інші засоби інформації, що його висвітлює, та практична сторона, як: вміння відпрацювати методи і форми розвитку естетичної культури засобами театрального мистецтва, емоційна зацікавленість в оволодінні практичними вміннями у просвітницькій естетичній діяльності; реалізація акторсько-режисерських педагогічних здібностей у практичних діях з естетичного виховання¹.

¹ Зайцева І.Є. Розвиток естетичної культури майбутніх учителів засобами театрального мистецтва: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / І.Є. Зайцева. – К., 2001. – 20 с.

У контексті екологічної естетики естетична культура розглядається як важлива структурна складова естетико-екологічної культури вчителя.

На переконання І. Котеневої, взаємозв'язок естетичної і екологічної культур ґрунтується на компонентах естетичної культури (естетичне ставлення, естетичне сприйняття, естетична діяльність тощо) та забезпечується засобами мистецтва. Мистецтво, – зазначає вчена, – є моделлю природи в її естетичному розумінні, національними та культурними традиціями суспільства. Природно-естетичне, що відображається у творах мистецтва, стає аналогом мистецтва, через загальноестетичні категорії – прекрасне, піднесене, трагічне. Ідентифікація природних об'єктів за цими показниками передбачає одночасну актуалізацію у свідомості реципієнта їх антиподів: потворного, негідного, комічного. Ставлення до мистецтва, досвід спілкування з ним збагачує студентів досвідом спілкування і з природою. Взаємозв'язок естетичної і екологічної культури, – стверджує І. Котенева ґрунтується на художньому вияві естетико-екологічної діяльності студентів, що сприяє формуванню їхньої естетико-екологічної культури¹.

Г. Тарасенко вважає, що взаємодія естетичної і екологічної культур є підґрунтям професійного зростання вчителя. Кореляція двох культур, – наголошує вчена, – відбувається у системах соціальних почуттів: «... відчуття духовно-естетичної значущості природи, здивування естетичним розмаїттям форм життя в природі, поклоніння одновічній гармонії в природі, насолода виразністю художнього відтворення природи...»; та переконань: «...усвідомлення необхідності коеволюції людини і природи, осягнення важливості збереження гармонії в природі, усвідомлення можливостей наукового і художнього пізнання природи.....»². Це обумовлює, на переконання автора, народження екологічного відчуття, естетичної виразності природи і перехід його у площину професійної творчості вчителя.

Аналіз вище зазначеного та осмислення різних підходів до розкриття сутності естетичної культури вчителя дозволив сформулювати дефініцію поняття «естетична культура вчителя образотворчого мистецтва».

¹ Котенева І.С. Формирование эстетико-экологической культуры будущего учителя средствами искусства: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 – теория и история педагогики; 13.00.04 – теория и методика профессионального образования / Котенева Ирина Сергеевна. – Луганск, 1996. – 246 с.

² Тарасенко Г.С. Екологічна естетика в системі професійної підготовки вчителя: методол. аспект. – Вінниця: РВВ ВАТ Віноблдрукарня, 1997. – 112 с. С. 62.

Естетична культура вчителя образотворчого мистецтва є інтегративним особистісним утворенням, що поєднує у собі особистісні та професійні якості та включає естетичну свідомість (естетичні почуття, смак, ідеал, естетичні знання), естетико-педагогічну компетентність, здатність сприймати, переживати, оцінювати різноманітні естетичні явища відповідно до соціально значущих естетичних норм досконалості і краси, уміння проектувати творчу художньо-педагогічну діяльність згідно з універсальними загальнолюдськими естетичними цінностями, гуманістичними світоглядними позиціями. Характеризує його як творця і транслятора загальнолюдської та національної культури в її художньо-естетичному вияві, який усвідомлює культурну місію освіти і своєї професії.

1.3. Методологічні підходи до формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва

Сучасному вчителю образотворчого мистецтва мають бути притаманні основні якості естетично-розвиненої особистості: він повинен вміти сприймати та примножувати загальнокультурні та національні цінності суспільства, використовувати свій естетичний арсенал у всіх сферах художньо-педагогічної діяльності, розвивати особистісні здібності, природні задатки, реалізовувати власний естетичний потенціал, бути носієм і транслятором естетичної культури, творцем, а не руйнівником найвищих цінностей (природи і людини, духовності і моральності, шляхетності й чесності).

Формування такого вчителя образотворчого мистецтва уможлиблюється на основі застосування *аксіологічного, культурологічного, діяльнісного, інтеграційного та компетентнісного* підходів.

Аксіологічний підхід до процесу формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва ґрунтується на загальних положеннях аксіології. Аксіологія (від грец. *axia* – цінність і *logos* – вчення) – філософське вчення про природу цінностей, їх місце в реальності і в структурі ціннісного світу – може розглядатися як методологічна основа нової філософії освіти, оскільки метою є введення суб'єктів освітнього простору у світ цінностей і надання допомоги у виборі особистості значущості системи ціннісних орієнтацій. За твердженням В. Франкла, що саме «прагнення до пошуку і реалізації

людського смислу свого життя є вроджена ціннісна орієнтація, яка притаманна усім людям і є основним двигуном поведінки і розвитку»¹.

Науковцями ключова категорія аксіології «цінність» розуміється як усвідомлене чи неусвідомлене, характерне для індивіда або для групи індивідів уявлення про бажане, яке визначає вибір цілей (індивідуальних або групових) з урахуванням можливих засобів і способів дії². Цінності – ніби точка перетину між індивідуумом і суспільством, а ціннісний підхід у цілому спрямований на вивчення і пояснення міжкультурних варіацій; цінності – квінтесенція особистості, пов'язана з ціннісною орієнтацією (value orientation), яку Клайд Клакхон визначив як «узагальнену концепцію природи, місця людини в ній, відносини людини до людини, бажаного і небажаного в міжособистісних відносинах і відносинах людини з навколишнім світом, концепцію, визначальну поведінку (людей)»³.

Відповідно до гуманістичної теорії А. Маслоу, К. Роджерса й В. Франкла сучасна освіта виходить із загальнолюдських цінностей, узгоджених з конкретними цінностями інших етнокультур; має на меті самореалізацію особистості; орієнтується на розвиток особистості, що відбувається цілісно, у єдності розуму і відчуттів, душі й тіла; людина сама обирає свою долю відповідно до своїх смислів і цінностей, що дає їй свободу⁴.

Реалізація аксіологічного підходу у процесі формування естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва дозволяє підготувати «не знеособлені» молоді кваліфіковані кадри, а досягнути результативності загального і професійного розвитку художньо-естетичної особистості. Цей підхід виступає своєрідним «мостом» між теорією і практикою, що дозволяє, з одного боку, вивчати явища з точки зору закладених в них можливостей задоволення потреб людини, а з іншого – вирішувати завдання гуманізації суспільства⁵.

Для розуміння проблеми формування естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва в рамках аксіологічного

¹ Viktor Frankl – Man's Search for Ultimate Meaning [Robert Gardner, 128 kbps].

² Kluckhohn C. Values and Value Orientations in the Theory of Actions. In: Parsons T. and Shils E. (eds.). Toward General Theory of Action. – Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1951. – 395 p.

³ Там само. – 395 p.

⁴ Гусинский Э.Н. Введение в философию образования / Э.Н. Гусинский, Ю.Н. Турчанинова. – М.: Логос, 2001. – 224 с.

⁵ Слостенин В.А. Педагогика: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В.А. Слостенин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов; под ред. В.А. Слостенина. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 576 с.

підходу надзвичайно важливою є думка, що світ цінностей об'єктивний, це сама соціокультурна реальність, життя людини і суспільства. Проте цінності мають і особисті прояви: ціннісні орієнтації (установки, переконання, інтереси, прагнення, бажання, наміри). Саме ціннісні орієнтації детермінують ставлення особистості до навколишнього світу і до самого себе.

Особистісні цінності в педагогічних дослідженнях розглядаються і як ціннісне ставлення, і як емоційно-ціннісне ставлення, і як ціннісна орієнтація, де в якості особистісних цінностей можна розглядати тільки такий зміст свідомості, таку розумову форму, яка фіксує стійке прагнення людини до форми відносин, пережитої ним, яке значущою сама по собі, як сутнісно необхідна¹.

Ціннісні орієнтації передбачають індивідуальний вільний вибір, форму включення суспільних цінностей в механізм діяльності та поведінки особистості, а система ціннісних орієнтації є «основним каналом засвоєння духовної культури суспільства, перетворення культурних цінностей у стимули і мотиви практичного поведінки людей»².

Регулятивна функція ціннісних орієнтації особистості охоплює всі рівні системи побудників активності людини. Специфіка дії ціннісних орієнтації полягає в тому, що «вони функціонують не тільки як способи раціоналізації поведінки, їх дія поширюється не тільки на вищі структури свідомості, а й на ті, які позначаються, звичайно, як підсвідомі структури. Вони визначають спрямованість волі, уваги, інтелекту»³.

У формуванні естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва ціннісні орієнтації слугують одним із механізмів цілепокладання, оскільки вони дають підставу для вибору з наявних альтернатив цілей і засобів, для порядку переваг відбору та оцінки цих альтернатив, визначаючи «межі дії», не тільки регулюють, але і направляють ці дії⁴. Тим самим система ціннісних орієнтації визначає життєву перспективу, «вектор» розвитку майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, будучи найважливішим внутрішнім його джерелом і рушійним механізмом.

¹ Асташова Н.А. Концептуальные основы педагогической аксеологии / Н.А. Асташова // Педагогика. – 2002. – № 8. – С. 8-13.

² Алексеева В.Г. Ценностные ориентации как фактор жизнедеятельности и развития личности / В.Г. Алексеева // Психологический журнал. – 1984. – Т. 5. – № 5. – С. 63-70.

³ Здравомыслов А.Г. Потребности, интересы, ценности / А.Г. Здравомыслов. – М.: Политиздат, 1986. – 222 с. С. 202.

⁴ Наумова И.Ф. Социологические и психологические аспекты целенаправленного поведения / И.Ф. Наумова. – М., 1988. – 199 с.

Аксіологічний підхід до формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва закладає розуміння поняття «емоційно-ціннісна орієнтація» – спосіб ставлення особистості до світу, глибинна основа реакцій на світ, яка являє собою ієрархію цінностей, головна з яких визначає спосіб досягнення безсмертя людиною, яка існує у своєму культурному бутті на основі даної емоційно-ціннісної орієнтації¹.

Емоції завжди пов'язані з цінностями, оскільки емоції найчастіше спрямовані на певний об'єкт і пов'язані з висловленням ставлення до нього, а потреба в емоційних переживаннях аналогічна всім іншим функціональним потребам людини, зокрема його потреби в русі. Розуміння емоції як цінності, за Б. Додоновим, призводить до уявлення про те, що у людини є потреба в «емоційному насиченні», в емоційних переживаннях².

Емоційно-ціннісна орієнтація майбутнього вчителя образотворчого мистецтва є складовою естетичної орієнтації як способу диференціації особою об'єктів матеріальної й духовної культури за їхньою естетичною значущістю, вони є об'єднуючою ланкою культури людини і суспільства й зумовлюють розвиток особистості.

З цієї позиції, особливого значення набуває аксіологічна природа культури, оскільки формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва має узгоджуватися із ціннісними характеристиками загальної культури, «не просто як конгломератом різноманітних явищ, співіснуючих, але ніяк один з одним не зв'язаних, а в єдності та індивідуальності, де все складові частини пронизані одним основним принципом і висловлюють одну головну цінність»³. Відповідно аксіологічна функція культури, – зазначає І. Зязюн, – є вибудова ієрархії цінностей, системна трансформація якої визначає зміщення духовно-моральних і морально-етичних характеристик соціальної групи відносно загальнолюдської аксіологічної шкали⁴. При цьому оцінка виробляється з позиції своєї культури, тобто власна система цінностей сприймається як «справжня», вихідна для відліку гарного або поганого. Культурологія ж

¹ Асташова Н.А. Концептуальные основы педагогической аксеологии / Н.А. Асташова // Педагогика. – 2002. – №8. – С. 8-13.

² Додонов Б.И. Эмоция как ценность / Б.И. Додонов. – Москва: Политиздат, 1978. – 272 с.

³ Асташова Н.А. Концептуальные основы педагогической аксеологии / Н.А. Асташова // Педагогика. – 2002. – № 8. – С. 8-13.

⁴ Зязюн І.А. Культура в контексті політики та освіти / І.А. Зязюн // Мистецтво та освіта. – 1998. – № 2. – С. 2-8.

виходить із розуміння того, що цінністю є увесь світ культури, що ціннісні системи різних культур рівноправні¹.

Формування естетичної культури майбутніх вчителів образотворчого мистецтва відбувається на основі розуміння значущості духовно-матеріальної форми аксіосфери культури – мистецтва, зокрема образотворчого, в якому акумулюються художні цінності, особливою якістю яких є «інтегрований аксіологізм» (М. Каган), що зумовлений поєднанням у ньому суб'єктивної та об'єктивної детермінанти. Носієм художньої цінності є витвір мистецтва, тобто якийсь фрагмент життєвої реальності, перетворений у художню реальність, це перетворення життєвої реальності в реальність вигадану, що зумовлює своєрідність художньої цінності як цінності самого перетворення, тобто цілісного естетичного, анестетичного, осмисленого перетворення буття². Саме ставлення до художнього твору складається з діалогічного взаємозв'язку двох орієнтацій психіки – на осмислення життєвого змісту твору у всій повноті його моральної, політичної, релігійної, екзистенціальної, естетичної проблематики і на оцінку естетичних якостей його форм. При цьому художні цінності в образотворчому мистецтві органічно поєднуються з естетичними, утворюючи художньо-естетичні цінності, які за своєю природою ніби «надбудовуються» над цінностями більш «утилітарного» характеру, акумулюючи в собі у прихованій формі майже весь інший світ цінностей, відіграючи щодо нього інтегруючу і результативну роль.

Художньо-естетичні цінності для майбутнього педагога-художника є джерелом його духовного збагачення, морального вдосконалення, співпереживання, розвитку його творчих сил і здібностей. У плідному спілкуванні з творами образотворчого мистецтва фахівці набувають досвіду, який ушляхетнює важливі напрями діяльності, створюються умови для всебічного використання можливостей художньої культури, що виховують і розвивають творчу особистість³.

Аксіологічний підхід у процесі формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва передбачає чітке визначення цінностей як підґрунтя його реалізації; створює сприятливі умови для розвитку емоційно-ціннісних переживань і ціннісних ставлень кожної особистості; перенесення акценту на опанування студентами

¹ Конецкая В.П. Социология коммуникации / В.П. Конецкая. – М.: МГУ, 1997. – 304 с.

² Каган М.С. Философская теория ценностей / М.С. Каган. – СПб: ТОО ТК «Петрополис», 1997. – 205 с.

³ Дем'янчук О.Н. Психолого-педагогічні проблеми естетичного виховання учнівської молоді / О.Н. Дем'янчук. – К.: Вища шк., 1994. – 62 с.

освітніх і специфічних цінностей педагогічної діяльності як провідних її пріоритетів та формування у педагогів-художників соціально значущих ціннісних потенціалів як необхідної передумови того, щоб у майбутньому вони були здатні прийняти унікальність аксіологічної сфери кожного учня й забезпечити на цій основі успішну суб'єкт-суб'єктну взаємодію з ним.

Обрання в якості методологічної основи дослідження *культурологічного підходу* зумовлено тим, що формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва безпосередньо знаходиться у прямому взаємозв'язку з культурою, яка «фокусує систему ціннісних уявлень, що становлять основу особистісних орієнтирів суб'єкта, регулюють його діяльність, переводять людину в якісно інший спосіб буття – більш осмислений і упорядкований»¹. Саме культура, – як зазначає О. Рудницька, – завжди залишається скарбницею досвіду, яку люди постійно збагачують. Кожний індивід живе і діє в умовах культури, а культура наповнює собою індивіда. У такій взаємодії з культурою людина виступає об'єктом її впливу, носієм культурних цінностей та суб'єктом культурної творчості. Культура спроможна інтегрувати уявлення людини про соціальні цінності, які стають особистісними орієнтирами, та здатна трансформуватися у особистісну культуру, яка, за визначенням О. Рудницької, «не зводиться до суми знань, переконань, умінь, здібностей індивіда..., це узагальнення ознака змістовного наповнення життєдіяльності суб'єкта, стилю та способу його життя»².

У педагогіці поняття «культура» використовується з двох позицій, як основний фактор – джерело змісту освіти, і як соціальний регулятив, що відображає ціннісні продукти духовної і матеріальної діяльності людини, властивості і якості самої людини як носія і творця культури, при цьому освіта розглядається як цілеспрямований спосіб опанування культури³.

Згідно з тезою американського психолога і педагога Дж. Брунера, «освіта – не ізольований острів, а частина культурного континенту», тому «неможливо досліджувати розумову діяльність людини поза її культурним простором, який визначає форму і межі розуму»⁴, – культура

¹ Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. посіб. / Оксана Рудницька. – Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2005. – 358 с. С. 110.

² Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. посіб. / Оксана Рудницька. – Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2005. – 358 с. С. 49

³ Зязюн І.А. Естетичні засади розвитку особистості // Мистецтво у розвитку особистості: монографія; за ред., передмова та післямова Н.Г. Ничкало. – Чернівці: Зелена Буковина, 2006. – 224 с.

⁴ Bruner S. The Culture of Education. – Cambr. Mass.: Harvard Universio Press. 1996. – 181 p.

керує освітою, яка є втіленням культурного способу життя.

Таким чином, ізоморфна тотожність культури і освіти є проміжним результатом, що слугує важливою опорою для осмислення культурологічної спрямованості у формуванні естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, а використання культурологічного підходу у художньо-педагогічній освіті не зводиться до радикальної перебудови, а передбачає її модернізацію через надання їй цільової (професійної і особистісної), змістової та процесуальної, організаційної і технологічної цілісності, внаслідок розкриття її гуманітарної сутності, через зміну структури й систематизації навчального матеріалу, доповнення його ціннісно-смысловими елементами, внесення нових культурних уявлень, спрямованих на активізацію особистісних структур свідомості¹.

Аналізуючи культурологічний підхід як конкретно-наукову методологію пізнання і перетворення педагогічної реальності, В. Сластьонін, І. Ісаєв, Е. Шиянов виділяють три взаємопов'язані аспекти дії:

- аксіологічний (ціннісний) аспект, який передбачає таку організацію педагогічного процесу, яка забезпечувала б вивчення і формування ціннісних орієнтацій особистості;
- технологічний аспект – пов'язаний з розумінням культури як специфічного способу людської діяльності, де діяльність є тим, що має загальну форму в культурі й вона – її перша загальна визначеність;
- особистісно-творчий аспект культурологічного підходу де термінується об'єктивним зв'язком індивіда і культури, де індивід – носій культури, який не тільки розвивається на основі обґрунтування сутності людини (культури), але й вносить у неї щось принципово нове, тобто стає суб'єктом історичної творчості².

І. Зязюн зазначає, що культурологічний підхід змінює уявлення її про основоположні цінності як виключно інформаційно-знаннєві, знімає вузьку наукову орієнтованість її змісту і принципів побудови навчального плану, розширює культурні основи змісту навчання й виховання, вводить критерії продуктивності та творчості в діяльність педагога і студента³.

¹ Тушева В. Культурологічні основи вищої педагогічної освіти / В. Тушева // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2005. – № 5. – С. 25–34.

² Сластенин В.А. Педагогіка: учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений / В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов; под ред. В.А. Сластенина. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 576 с.

³ Зязюн І.А. Культура в контексті політики та освіти / І.А. Зязюн // Мистецтво та освіта. – 1998. – № 2. – С. 2-8.

Ключовою ідеєю культурологічного підходу у формуванні естетичної культури майбутнього учителя образотворчого мистецтва є забезпечення культуровідповідності їхньої професійної підготовки; можливість оволодіння національним та загальнолюдським творчим досвідом, що підлягає культуротворчому освоєнню; можливість проявляти свою індивідуальність, здібність до культурного саморозвитку та самовизначення у світі культурних цінностей, сходження до загальнолюдських цінностей та ідеалів культури.

Процес формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва засобами культури відкриває і перетворює світ та своє «Я», реалізує власний духовний потенціал, наближається до світових досягнень людської цивілізації.

Культурологічний підхід передбачає створення умов для самовизначення особистості студента в культурі, «засвоєння» її як процес особистісного відкриття, створення світу культури в собі. Розгляд педагогічного процесу як діалогу культур робить його відкритим для різних видів культур.

Культурологічний підхід стверджує унікальність особистості кожного студента в педагогічному процесі, орієнтує даний процес на формування людини культури згідно з концепцією В. Біблера від «людини освіченої» до «людини культурної»¹, тобто особистості з високими гуманістичним і естетичним світоглядом, установками, здатної до творення і перетворення дійсності за законами краси, до творчого самовираження і самореалізації.

Особливість застосування культурологічного підходу до процесу формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва полягає в тому, що культура виступає основним його джерелом, розглядається як певна цілісність, що розвивається у єдності загального, особистісного та професійного. Як справедливо зазначає А. Бахтін, «три галузі людської культури – наука, мистецтво й життя – набувають єдності лише в особистості»².

Фундаментальною є концепція А. Панченкова, згідно з якою освітня система в Україні повинна будуватися за трискладовим культурологічним принципом: першою складовою має бути рідна (материнська) культура і мова, що є фундаментом національного самоусвідомлення; друга

¹ *Библер В.С.* От наукоучения – к логике культуры: два филос. введения в двадцать первый век / Владимир Соломонович Библер. – М.: Политиздат, 1990. – 413 с.

² *Бахтин М.М.* Эстетика словесного творчества / Сост. С.Г. Юочаров; текст подг. Г.С. Бернштейн и Л.В. Дерюгина; прим. С.С. Аверницева и С.Г. Бочарова. – М.: Искусство, 1979 – 424 с. С. 5.

складова – це українська культура; третя складова світова – культура. Вчений доходить слушного висновку: культура кожної розвиненої особистості має корінитися в етносі, а проростати в культуру українську та світову¹.

Застосування культурологічного підходу до формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва надає можливість залучити їх до етнічної, національної і світової культури, що сприяє розвитку на цих засадах планетарної свідомості, формує готовність і вміння жити в багатонаціональному середовищі та усвідомлювати роль діалогічного спілкування різних культур як потреби у взаємодії, взаємодопомоги, взаємозбагаченні. При цьому у сфері різних культур «поза знаходженням у них» слугує, за вдалим висловом М. Бахтіна, могутнім важелем їх розуміння. «Культура тільки в очах іншої культури розкриває себе повніше і глибше, один смисл розкриває свої глибини, зустрівшись і доторкнувшись з іншим смислом: на основі діалогу, переборюючи замкнутість і односторонність смислів культур, де діалогічна зустріч культур не зливається, не змішується між собою, кожна зберігає свою єдність і відкриту цілісність, взаємно збагачуючись»².

У підпорядкованому зв'язку із поняттям культура науковці розглядають художню культуру (за слушним висловом О. Рудницької, «високу культуру») як «сукупність процесів і явищ духовно-практичної діяльності людини, яка створює, розповсюджує і опановує твори мистецтва, а також матеріальні предмети, які є естетично цінними»³. Художня культура здатна формувати духовні і художні потреби на особистісному й на професійному рівнях, розвивати художній світогляд, готовність до мистецького діалогу, вміння сприймати й інтерпретувати твори мистецтва тощо. Творам художньої культури притаманна висока «чуттєвість», емоційна забарвленість художньої інформації, що забезпечує емоційно-почуттєвий рівень реагування, що розширює межі пізнання довколишнього світу, допомагає усвідомити його іманентне багатство. Тільки особистість, яка володіє культурою художнього сприйняття, а саме: інтересом до мистецтва; вибіркоким ставленням до

¹ Панченков А.О. Полікультурне виховання в школі / А.О. Панченков // Відкритий урок. – 2001. – № 9-10. – С. 14-18. С. 15.

² Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / Сост. С.Г.Юочаров; текст подг. Г.С. Бернштейн и Л.В. Дерюгина; прим. С.С. Аверничева і С.Г. Бочарова. – М.: Искусство, 1979. – 424 с. С. 335.

³ Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. посіб. / Оксана Рудницька. – Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2005. – 358 с. С. 21-25.

художніх творів; художньо-естетичною ерудицією; емоційністю реагування на мистецтво; адекватність розуміння художньої інформації; здатності до творчої інтерпретації образного змісту творів; впливом отриманих художніх вражень на саморозвиток особистості здатна до художньо-творчої реалізації та духовного самовдосконалення¹.

При цьому художня культура в усій різноманітності її видів стає надбанням особистості, її естетичним світом, завдяки якому збагачується життєвий досвід і досвід художнього бачення, формуються художні почуття, смаки, потреби, які свого часу набувають культурно-естетичної форми. Через засвоєння й перетворення у власний внутрішній світ історично виробленого багатства художньої культури людський індивід стає емоційно багатим, здатним глибоко, сильно й тонко почувати й переживати².

Підсумовуючи, зазначимо, що культурологічний підхід забезпечує культуровідповідність художньо-педагогічної освіти; мобілізує естетико-культурологічні ресурси майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, надає можливість сходження від його індивідуального досвіду до духовно-практичного досвіду людства; сприяє розвитку вчителя як суб'єкта культури, здатного до самовизначення і самореалізації.

Формування естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва відбувається у процесі різноманітних форм естетичної діяльності (художньо-педагогічної, естетико-сприймаючої, естетико-пізнавальної, естетико-оцінної, художньо-естетичної), що зумовлює необхідність застосування у дослідженні в якості важливої методологічної основи *діяльнісного підходу*.

Основою діяльнісного підходу є базове поняття «діяльність» як активна взаємодія людини з середовищем, в якій вона досягає свідомо поставленої мети, що виникла в результаті появи у нього певної потреби. Головною рисою діяльності мета як регулятор її активності; специфічна людська форма ставлення до навколишнього світу, зміст якої складає його доцільна зміна в інтересах людей; умова існування суспільства.

Діяльність – це міждисциплінарне поняття, що використовується переважно для характеристики способу людського буття та зазначення можливості і результатів цілеспрямованих змін оточуючого світу людиною й змін у самій людині відповідно до її цілей, потреб та завдань³.

¹ Там само. – С. 21-25.

² *Феномен української культури: методологічні засоби осмислення* / За ред. В. Шинкарук, Є. Бистрицький. – К.: Фенікс, 1996. – 477 с.

³ *Філософський словарь* / [авт. – сост. И.В. Андрушенко и др]. – К: А.С.К., 2006. – 1053 с.

Цінним є визначення діяльності психологами як «.. взаємодії людини або групи людей і світу, в процесі якого людина свідомо і цілеспрямовано змінює світ і самого себе»¹, оскільки процес формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва через діяльність – не тільки шлях до пізнання внутрішнього світу людини, але і результат прояву цього внутрішнього світу.

В основі теорії діяльності С. Рубінштейна лежить розуміння діяльності як переходу суб'єкта в об'єкт, де формується сам суб'єкт. При цьому в процесі діяльності людина не тільки виявляє свої специфічні властивості як особистість, а й формування психіки визначається об'єктом. Значення діяльності у тому, – наголошує дослідник, – що «в ній і через неї встановлюються дієвий зв'язок між людиною і світом, завдяки якій буття виступає як реальну єдність і взаємопроникнення суб'єкта та об'єкта». «Виходячи з цих зовнішніх даних, з діяльності особистості, її поведінки і вчинків, відкривається можливість йти до пізнання внутрішнього змісту особистості, її переживань, її свідомості»².

О. Леонтьєв виокремлює провідну діяльність, у процесі реалізації якої відбувається виникнення і формування основних психологічних новоутворень людини на певному етапі розвитку, закладаються основи для переходу до нової провідної діяльності. Саме у процесі провідної діяльності особистості, – наголошує О. Леонтьєв, – виникають нові відносини із соціальним середовищем, новий тип знань і способи їхнього одержання, що змінює пізнавальну сферу й психологічну структуру особистості³.

Діяльнісний підхід педагога розглядають багатоаспектно як педагогічний принцип; як головний фактор єдності свідомості, поведінки і ставлення до праці; коли учнем здійснюється певна система видів діяльності (навчальна, суспільно-трудова, ігрова, естетична, спортивна, індивідуально-спрямована, ціннісно-орієнтаційна)⁴; як чинник соціального розвитку особистості, через включення її у різноманітні види

¹ Платонов К.К. Краткий словарь системы психологических понятий / К.К. Платонов. – М.: Высшая школа, 1984. – 174 с. С. 126.

² Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии : учеб. пособ. для студ. вузов, обучающихся по направлению спец. психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2005. – 705 с. С. 14.

³ Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / Алексей Николаевич Леонтьев. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.

⁴ Галузинський В.М. Педагогіка: теорія та історія: навч. посіб. / В.М. Галузинський, М.Б. Євтух. – К., 1995. – 237 с. С. 90-91.

діяльності з оволодіння суспільним досвідом¹; як необхідну умова розвитку психіки, потреб, підвищення зацікавленості учнів до навчання шляхом розширення педагогіки співробітництва в навчально-виховному процесі, як методологічну основу організації навчального процесу².

Відповідно, діяльнісний підхід є організацією та управлінням цілеспрямованою навчально-виховною діяльністю особистості в загальному контексті його життєдіяльності – спрямованості інтересів, життєвих планів, ціннісних орієнтацій, розуміння сенсу навчання і виховання, особистісного досвіду в інтересах становлення суб'єктності особистості.

Діяльнісний підхід у процесі формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва ґрунтується на визнанні естетичного, як невід'ємного компонента художньо-педагогічної діяльності як основи, засобу і вирішальною умовою формування естетично-розвиненої особистості. Особливістю його застосування полягає у тому, що сприяє пошуку естетичного змісту, форм, методів і послідовних організаційних засад художньо-педагогічної діяльності студентів у навчально-виховному процесі, що сприяє формуванню їхньої естетичної культури.

Суттєвим фактом є те, що формування естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва на основі діяльнісного підходу сприяє активізації творчої естетичної активності студентів як «здатності особистості виробляти суспільно значущі перетворення у житті на основі привласнення багатства матеріальної і духовної культури, що виявляється у творчості, вольових актах, спілкуванні»³. Естетичні елементи художньо-педагогічної діяльності майбутніх учителів образотворчого мистецтва стимулюють розвиток естетичної свідомості, естетичної активності, образного творчого мислення, самореалізації естетичного потенціалу.

Естетична активність у процесі формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва є універсальним «інструментом» самореалізації творчого потенціалу особистості, будь-

¹ *Сластенин В.А.* Педагогика: учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений / В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов; Под ред. В.А. Сластенина. – М.: Академия, 2002. – 576 с. С. 83.

² *Шарко В.Д.* Методологічні засади сучасного уроку: посіб. для студ., керівників шкіл, вчителів, працівників післядипломної освіти / В.Д. Шарко. – Херсон: Видавництво ХНТУ, 2009. – 120 с.

³ *Проблемы эстетического развития личности школьника* / под. ред. А.И. Бутова, Е.В. Квятковского. – М.: Педагогика, 1987. – 96 с. С. 28.

який творчий акт естетичний за своєю природою, оскільки в ньому проявляються сутнісні людські сили.

Діяльнісний підхід створює умови для формування у студентів естетичної творчої здатності, за допомогою якої особистість не тільки розуміє, сприймає і оцінює прекрасне, а й виступає активним учасником у створенні прекрасного в мистецтві, праці, житті, поведінці, відносинах¹. Естетична творча здатність майбутніх учителів образотворчого мистецтва як комплекс перцептивних, інтелектуальних, характерологічних і естетичних властивостей і якостей особистості забезпечує їм можливість проявляти себе як естетично творча особистість у художньо-професійній діяльності.

Отже, застосування діяльнісного підходу до формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва сприяє перетворенню студентів в активних творців, творців естетичних цінностей, що дозволяє їм не тільки насолоджуватися красою світу, а й перетворювати його «за законами краси».

Враховуючи той факт, що у сучасній культурі виникли нові тенденції, нові напрями, які за своєю природою є інтегрованими, які сприяють і визначають необхідність вироблення компаративного аналізу різних явищ у мистецтві, важливості набуває *інтегративний підхід* у системі формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

В основу інтегративного підходу покладено *філософське* розуміння поняття «інтеграції» (від лат. – integration – відновлення, заміщення; integer – цілий) як глибокого процесу внутрішньої взаємодії, взаємопроникнення та взаємозв'язку наукових знань, як процес і результат об'єднання елементів, яке супроводжується ускладненням, зміцненням зв'язків між ними; *психологічне* як певний спосіб мислення про відповідні явища і процеси, характеризує процес засвоєння знань як поступовий перехід від вузьких, локальних уявлень до ширших зв'язків і набуття на кінцевому етапі міжсистемних (міжпредметних) асоціацій, де вони є найскладнішим різновидом зв'язків психологічних процесів, саме такі зв'язки забезпечують повноту і цілісність знань, об'єктивне відображення навколишнього світу у свідомості людини; а також *педагогічне* – встановлення цілісності на основі сутнісних зв'язків між відносно незалежними об'єктами, процесами, явищами.

¹ *Киященко Н.И.* Вопросы формирования эстетического воспитания в СССР / Н.И. Киященко. – М.: Искусство, 1971. – 160 с.

Таким чином, інтегративний підхід передбачає вміння комплексного застосування знань, їх синтезу, коли перенесення ідей і методів у площині однієї науки в іншу лежить в основі творчого підходу до наукової, інженерної, художньої діяльності людини в сучасних умовах науково-технічного прогресу¹.

Важливою є принципова позиція вчених, які підкреслюють роль інтеграції у художньо-педагогічній освіті: С. Коновець, Л. Масол, О. Отич, О. Рудницька, Б. Юсов та ін.

На думку О. Рудницької, подолання художньої однобічності суб'єкта мистецької освіти, формування його поліхудожньої свідомості уможлиблюється на основі інтегрованих знань за принципом галузевого взаємопроникнення та усунення міждисциплінарної відокремленості у вивченні предметів художньо-гуманітарного циклу. Науковець сформулювала унікальне положення про те, що «зміст предметного навчання мистецтву слід розглядати в інтегративному контексті як спорідненість різних елементів знань про особливості розкриття багатоаспектності довколишнього світу, відображення реальності розмаїтою «мовою» ліній, барв, звуків, які людина сприймає за допомогою зору, слуху та інших органів чуттів»².

При опануванні майбутніми вчителями образотворчого мистецтва комплексом виразально-зображувальних засобів і прийомів створення художнього образу у різних видах мистецтв дає можливість досягнути і зіставити різні мови мистецтв, що створює основу активізації уяви, асоціативного мислення, збагачення емоційно-почуттєвої сфери сприйняття мистецтв та загалом естетичного ставлення до світу прекрасного.

Л. Масол, обґрунтовуючи мистецько-культурологічні передумови інтеграції в мистецькій освіті, зауважує, що «інтеграція сьогодні набуває статусу своєрідного «провідника» ідей гуманітарної методології, яка активно проникає у сферу педагогіки, мистецтва, модернізує її на нелінійних засадах, дозволяє враховувати безліч імовірнісних факторів»³. У контексті інтерпретації мистецьких явищ, їх естетичного

¹ Камінський Б.Т. Проблема інтеграції дидактичних комплексів у цілісну педагогічну систему / Б.Т. Камінський // Наукові записки: Ч.2 (педагогічні та історичні науки). – К.: НПУ, 1999. – С. 63-69.

² Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. посіб. / О.П. Рудницька. – Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2005. – 360 с.

³ Масол Л.М. Методика навчання мистецтва у початковій школі: посіб. для вчителів / Л.М. Масол, О.В. Гайдамака, Е.В. Белкіна, О.В. Калініченко, І.В. Руденко. – Х.: Веста: Вид-во «Ранок», 2006. – 256 с. С.11-12.

потенціалу, символічної природи, образного насичення, стилістичної специфіки важливим є застосування продуктивних методологічних прийомів. У цьому аспекті інтегративний аналіз певних творів є ефективним методологічним принципом, що дозволяє цілісно, системно осягнути той чи інший твір мистецтва. Л. Масол логічно пояснює цей процес через природній синкретизм мистецтва, однією з тенденцій якого є інтеграція, зумовлена природним тяжінням до генетичної «родової єдності»¹.

Саме на цій основі відбувається досягнення майбутніми вчителями образотворчого мистецтва певної «універсальності» їх художньо-естетичного знання, адже можливості мистецтв збагачувати духовні сили особистості, вчити переживати глибоку єдність з усім світом і людством у цілому значно посилюють ціннісну орієнтацію естетичній свідомості, як «живу думку», яка працює максимально вільно, з певними ціннісними установками, тобто вона набуває глибинного особистісного смислу для кожної особистості.

Підготовка майбутнього вчителя мистецьких дисциплін повинна узгоджуватися з тим, що навчальний предмет потрібно розцінювати не лише з точки зору його інформаційного, знаннєвого насичення, а й враховувати, які звички, структури мислення можуть бути сформовані у процесі його вивчення. Сучасні філософи доводять, що мислення людини і об'єктивний світ підкорюються одним і тим же законам, і тому вони не можуть суперечити один одному в своїх результатах, а повинні узгоджуватися між собою²

Пам'ять людини, – вважає С. Клепко, – здатна до інтеграції, доповнення та перетворення одержаної інформації. Рівень розвитку цих здібностей створює неповторний індивідуальний механізм творчого потенціалу особистості, в якому раціональне, емоційне та вольове перебувають у взаємозв'язку. Це в свою чергу допомагає майбутньому вчителю образотворчого мистецтва долати лінійне (предметне) мислення, перетворювати, переосмислювати, нарощувати та інтегрувати нові знання, розв'язувати завдання побудови цілісної картини світу.

Інтегративний підхід у процесі навчання майбутніх учителів образотворчого мистецтва створює концептуальні зв'язки між різними галузями знань, що дозволяє змінювати якісні параметри змісту як

¹ Масол Л.М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика: монографія / Л.М. Масол. – К.: Промінь, 2006. – 432 с. С. 299-313.

² Клепко С.Ф. Філософія освіти в європейському контексті / Сергій Федорович Клепко. – Полтава: ПОІППО, 2006. – 328 с. С. 127.

цілого, але й стимулювати нове знання, яке не завжди забезпечується відокремленим засвоєнням цих елементів (відбувається своєрідний перехід кількості в якість).

Характерною ознакою викладання дисциплін на основі інтегративного підходу є те, що інтеграція знань відбувається на міждисциплінарному рівні, що виявляється у використанні законів, теорій, методів однієї навчальної дисципліни при вивченні іншої, де систематизація змісту приводить до пізнавального результату, який полягає у формуванні цілісної картини світу.

Міждисциплінарна інтеграція засновується на основі базової дисципліни образотворчого мистецтва з урахуванням основних його функцій, а саме:

- естетичної (як засіб формування творчого духу і ціннісних орієнтацій); світоглядної (залучати суб'єкта сприймання до світу художньої реальності);
- пізнавально-евристичної (єдність просвітництва і освіти); художньо-концептуальної (образотворче мистецтво як аналіз стану світу);
- комунікативної (художнє спілкування); виховної (як катарсис);
- гедоністичної (від грец. hedone – задоволення) – передбачає інтеграцію змісту спеціальних художніх дисциплін.

Оволодіння майбутніми вчителями образотворчого мистецтва основами художніх і естетичних знань сприяє художньо-естетичному сприйняттю та оцінці прекрасного в навколишній дійсності. При цьому естетичне сприймання є базовим поняттям, що означає здатність особистості до вичленення в явищах дійсності, у мистецтві процесів, якостей, властивостей, які породжують естетичні хвилювання, а художнє сприйняття як вид художньої діяльності, що відображений у цілеспрямованому і цілісному сприйнятті мистецьких творів як естетичної цінності, яке супроводжується естетичними переживаннями та асоціативними уявленнями¹, – його органічна складова.

Синтез теоретичних знань та практичних умінь майбутніх учителів образотворчого мистецтва з рисунку, живопису, композиції, кольорознавства, декоративно-ужиткового мистецтва, історії мистецтв є базовою основою для здійснення художньо-естетичної діяльності, у процесі якої розвивається естетична активність особистості. Йдеться про те, що художньо-творча діяльність майбутнього вчителя образотворчого мистецтва набуває естетизованого характеру, пронизана ідеями на

¹ Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. посіб. / Оксана Рудницька. – Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2005. – 358 с.

користь прекрасного, що сприяє формуванню здатності естетично сприймати і оцінювати явища життя і мистецтва, пробуджує сприйнятливості до прекрасного, стимулює вміння перетворювати навколишній світ і самого себе «за законами краси».

Загальноновизнаним є твердження науковців, що естетична діяльність більш масштабна за художню, тому що її результатом стають не тільки твори мистецтва, а й предмети побуту, засоби виробництва тощо. Однак художня діяльність не вичерпується естетичним змістом, оскільки художня діяльність – це творчість не тільки за законами краси, але й за законами добра, справедливості тощо. Естетична діяльність і в її онтогенетичному, і у філогенетичному аспектах передує художній. У художній діяльності естетична набуває свого вищого втілення. В ній закріплюються вищі досягнення й тенденції естетичної діяльності.

Суттєвим фактом є те, що формування естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва на основі інтегративного підходу сприяє усвідомленню студентами, що мистецтво не можливо розглядати відірвано від природи. «Природа є мірою мистецтва, мистецтво є наслідуванням природи, бо мистецтво здатне наслідувати природу й намагається зображати таке, яке воно бачить, що його створює природа. Чимало видів мистецтв мають свій початок і походять від створінь природи: малювання – від тіней, будинки від печер, вітрила – від лету птахів, що має для себе якийсь зразок. Унаслідок цього одні називали це мистецтвом, подібним до природи, а інші – «другою природою»¹. Осмислення того, що природа є зразком для мистецтва і чим більше воно наслідує природу, тим воно досконаліше, стає для педагогів-художників новою світоглядною площиною для власного художньо-естетичного пізнання.

Інтеграція природничо-наукового і художньо-педагогічного знання у майбутніх учителів мистецьких дисциплін очевидна. «Якщо людина не володіє спектром знань в галузі хімії, кібернетики та механіки, то вона зможе нормально прожити безбідно і безболісно, але якщо не володіє екологічним пізнанням, екологічною мораллю, світоглядом, екологічною відповідальністю перед природою і суспільством, то їй погрожує неповноцінне здоров'я, ущербність в почуттях і думках, у розумінні краси

¹ *Людина і довкілля*: антологія: у 2 кн. – Кн. 2: Людина і довкілля в українській духовності / [упоряд., автор вступ. розділів, біогр. довідок та коментарів В.С. Крисаченко]. – К.: Заповіт, 1995. – 432 с. С. 121.

й істини природи, сприйнятті прекрасного і світлого, що є в оточуючому нас світі природи»¹.

Отже, застосування інтегративного підходу до формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва змінює акценти з побудови педагогічного процесу з предметноцентризму до її поліцентричності, долає роздрібненість, хаотичність, фрагментарність професійних знань, диференційованих за різними навчальними дисциплінами. На межі наявних предметних знань має бути сформована система інтегрованих художньо-педагогічних знань, що сприяє формуванню естетичної культури майбутніх педагогів-художників.

Обрання *компетентісного підходу* у якості методологічної основи дослідження ґрунтується на положенні, що діяльність вчителя образотворчого мистецтва передбачає здійснення ним різноманітних форм естетичної діяльності (естетико-сприймаючу, естетико-пізнавальну, естетико-оцінну, художньо-естетичну), яка є вагомим підґрунтям формування їхньої естетична культура.

Теоретико-методологічні підвалини компетентісного підходу до аналізу освітніх процесів, явища професіоналізму фахівця, процесу розвитку особистісних якостей, удосконалення професійних навичок протягом життя тощо були закладені у другій половині ХХ ст.

Компетентісний підхід орієнтований на результат освіти, виражений у формі компетенцій і націлений на тип життєдіяльності, за Є. Фромом «я живу», а використання подібного підходу може сприяти подоланню традиційних когнітивних орієнтацій вищої освіти, веде до нового структурування змісту освіти, її методів і технологій.

За слухним визначенням К. Кін, компетентність це пальці на руці (навички, знання, досвід, контакти, цінності), які координуються долонею і контролюються нервовою системою, що керує рукою в цілому². Відповідно компетентісний підхід сприяє розвитку особистісних якостей студента (ціннісних орієнтацій, знань, умінь, навичок, здібностей), здатність до діяльності в певній особистісно-значущій сфері³.

Компетентісний підхід у художньо-педагогічній освіті є предметом дослідження Е. Бєлкіної, О. Гайдамаки, О. Калініченко, Л. Масол,

¹ Хотунцев Ю.Л. Экологизация системы образования (проблемы и принципы, значение и роль) / Ю.Л. Хотунцев // Стандарты и Мониторинг в образовании // Информационный журнал. – 2001. – №6. – С. 49-59.

² Keen K. Competence: What is it and how can it be developed? In J. Lowyck, P. de Potter, & J. Elen (Eds.). – Brussels: IBM Education Center, 1992. – P. 111-122.

³ Хуторской А.В. Эвристическое обучение: теория, методология, практика / А.В. Хуторской. – М.: Международная педагогическая академия, 1998. – 266 с.

В. Радкевич, І. Ревенко, О. Щолокової та ін. При цьому науковці акцентують вагу на базовій художньо-естетичній компетентності особистості, яку розглядають у контексті виховання художньо-естетичної культури студентської молоді та визначають її як обізнаність у галузі мистецтва, прагнення та здатність реалізувати на практиці свій художньо-естетичний потенціал для одержання власного неповторного результату творчої діяльності.

Важливою є визначена Л. Масол структура художньо-естетичної компетентності вчителя, відповідно до якої компетентності, що формуються у процесі мистецької освіти, розділені на три групи:

- особистісні: загальнокультурні (ціннісно-орієнтаційні, художньо-світоглядні, культуротворчі, культурно-дозвілєві);
- спеціальні або художньо-естетичні (мистецький тезаурус, ментальний естетичний досвід, художньо-творчі здібності, художньо-образне мислення, естетичне ставлення);
- функціональні компетентності: предметні (музичні, образотворчі, театральні, хореографічні тощо);
- міжпредметні – галузеві (художньо-естетичні) та міжгалузеві (художньо-гуманітарні);
- метапредметні (загальнонавчальні) – інформаційно-пізнавальні (здатність до пошуку та оперування художньою інформацією), саморегуляція (уміння організувати та контролювати власну художню діяльність, здатність до самовдосконалення шляхом мистецької самоосвіти та самовиховання);
- соціальні компетентності: комунікативні (здатність до спілкування з приводу мистецтва, естетичних цінностей); соціально-практичні (здатність до співпраці у сфері мистецтва, до роботи в команді)¹.

Фундаментальність теоретичних положень компетентнісного підходу надала можливість виокремити професійні та особистісні компетенції як прогнозовані результати підготовки педагогів-художників та відповідно обґрунтувати цілісну дефініцію *естетично-професійної компетентності* особистості майбутнього вчителя образотворчого мистецтва в контексті формування їхньої естетичної культури.

Естетична компетенція є найбільш інтегративна характеристика естетичного розвитку майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, в основі якого лежить сформованість розуміння і сприйняття явищ

¹ Масол Л.М. Методика навчання мистецтва у початковій школі: посіб. для вчителів / Л.М. Масол, О.В. Гайдамака, Е.В. Белкіна, О.В. Калініченко, І.В. Руденко. – Х.: Веста: Видавництво «Ранок», 2006. – 256 с.

дійсності та культури крізь призму понять прекрасного і повторного, трагічного і комічного тощо, а також наявність системи теоретичних знань, практичних умінь в галузі естетики, що визначають здатність фахівця вирішувати професійні завдання, що виникають у реальних ситуаціях професійної художньо-педагогічної діяльності, з орієнтацією на естетичні смисли явищ.

Ціннісно-світоглядна компетенція майбутніх учителів образотворчого мистецтва пов'язана з ціннісними орієнтирами педагогів-художників, його здатністю бачити і розуміти навколишній світ, орієнтуватися в ньому, розуміти цілісну картини світу, як сукупність світоглядних знань про світ, як «сукупність предметного змісту, яким володіє людина»¹; як здатність до успішної діяльності у різних сферах життя, усвідомлення свого місця в ньому, до вибору цільових та смислових установок для своїх дій та вчинків, творчої самореалізації, до свідомого прийняття рішень.

Культурно-естетична компетенція педагога-художника є опорним механізмом у естетичному розвитку особистості, прокладаючи «місток у майбутнє» на тривалу перспективу й є базовою для розвитку майстерності, індивідуальної творчості, мистецтва тощо. Культурно-естетична компетентність майбутнього вчителя образотворчого мистецтва обумовлена досвідом освоєння культурного простору, рівнем навченості, орієнтована на використання культурних еталонів як критеріїв оцінки при вирішенні проблем пізнавального, світоглядного, життєвого, професійного характеру.

Художньо-естетична компетенція – це обізнаність у галузі мистецтва, прагнення та здатність реалізувати на практиці свій художньо-естетичний потенціал для одержання власного неповторного результату творчої діяльності, де під художньо-естетичним потенціалом розуміється певний обсяг культурно-історичних та художньо-естетичних знань; уміння та навички художньо-естетичного сприймання, аналізу й інтерпретації творів мистецтва відповідно до авторського задуму, розуміння єдності форми та змісту тощо (І. Ревенко); готовність

¹ *Аболина Т.Г.* Эстетическое воспитание в школе / Татьяна Георгиевна Аболина, Наталья Евгеньевна Миропольская. – К.: Изд-во при КГУ, 1987. – 95 с. С. 216.

особистості до художньо-творчої реалізації, самостійного пізнання мистецтва, естетичної оцінки творів мистецтва (Л. Масол).

Поліхудожня компетенція майбутніх педагогів-художників характеризується комплексом знань про взаємодію мистецтв, інтегрованих програмах, умінь переносити художній образ в іншу модальність, досвід поліхудожньої проектної діяльності, інтегрований через зіставлення художніх ідей, образів, явищ, предметів, сюжету, виразно-зображальних засобів (Г. Єрмоленко), де суть поліхудожнього полягає в поліфонічному сприйнятті і відображенні художніх образів, у виході за межі одного мистецтва, в умінні усвідомити і в відобразити дійсність, те чи інше явище різними художніми способами: звуком, пластикою, рухом, кольором, ритмом, словом, знаком, символом.

Навчально-пізнавальна компетенція, пов'язана з усвідомленням майбутніх учителів образотворчого мистецтва важливості свого навчання, засвоєння нових знань у галузі пластичних видів мистецтва (знання особливостей художньої мови, становлення різних видів, жанрів, стильових напрямів пластичного мистецтва у їхньому історичному розвитку, основ кольорознавства, побудови композиції, законів відображення глибини простору та об'єму на площині, закономірностей будови форми, конструкції предметів та об'єктів, спеціальної мистецтвознавчої термінології, поширених національних та всесвітньо відомих заходів культурного та мистецького життя тощо), опанування умінь та навичок образотворчої діяльності, оцінювання та інтерпретації художніх творів; умінням планувати власну навчальну діяльність, спрямовану на успіх, на досягнення цілей.

Комунікативна компетенція передбачає розуміння образотворчого мистецтва як форми міжособистісного спілкування, способу взаємозв'язку між людьми; вміння аргументовано доводити власну позицію щодо оцінки художніх явищ сучасності у процесі дискусії; засвоєння особливостей художньо-педагогічного мовлення і слухання (легкість у спілкуванні, незалежність, емоційна стійкість у спілкуванні, експресивність, схильність до самопрезентації, лінгвомистецька грамотність).

Отже, компетентнісний підхід є необхідним у формуванні професійної естетичної компетентності майбутнього педагога-художника, яка полягає у здатності керуватися набутими естетичними знаннями і художніми вміннями, готовності використовувати отриманий естетичний досвід у самостійній практичній художньо-творчій діяльності згідно з універсальними загальнолюдськими естетичними цінностями та

гуманістичними світоглядними позиціями, що є вагомим підґрунтям формування їхньої естетичної культури.

Висновки до першого розділу

На основі філософсько-естетичних поглядів визначено, що естетична культура характеризує культурне життя людини, виходячи із імперативів краси, і виявляється в системі соціальних і індивідуальних цінностей; є компонентом матеріальної, духовної і художньої культур; особливим модусом духовності, який забезпечує прогресивне, духовне сповнене буття особистості; культурою діалогу, а не монологу, який орієнтований на теперішнє і майбутнє, на самоцінність людини як унікальної особистості. Естетична культура не є природженою, а виховується протягом усього життя людини (особистості), в процесі праці, сприймання, роздумів та пізнання навколишньої дійсності.

Естетична культура особистості розкривається через органічний взаємозв'язок «культура – особистість – естетика» як результат культуротворчої діяльності суспільства і людини, де особистість діє, мислить і відчуває в умовах певного культурного оточення та формується під впливом культурного середовища, в якому можна повноцінно існувати, розвиватись і творити. Розвинена естетична культура забезпечує особистості свободу прояву всіх задатків та розвинених на їх основі здібностей і талантів у вільній діяльності й життєдіяльності.

Відповідно сучасному вчителю, зокрема, вчителю образотворчого мистецтва мають бути притаманні основні якості культурно-естетичної особистості, зокрема: вміння сприймати та примножувати загальнокультурні та національні цінності суспільства, використовувати свій естетичний досвід у художньо-педагогічній діяльності, розвивати особистісні здібності, природні задатки, реалізовувати власний естетичний потенціал.

Науковий аналіз праць засвідчив, що проблема естетичної культури вчителя розглядається вченими у контексті: теорії загальної педагогіки, як складової педагогічної культури; теорії педагогічної майстерності – структурної складової естетичних основ педагогічної майстерності вчителя; педагогіки мистецтва – через використання педагогічного потенціалу мистецтва у формуванні естетичної культури вчителя;

театральної педагогіки; екологічної естетики, як компонента екологічної культури вчителя.

Осмислення різних підходів до визначення сутності і змісту естетичної культури вчителя, ми дійшли висновку що естетична культура майбутнього вчителя образотворчого мистецтва є інтегративним особистісним утворення, що поєднує у собі естетичну свідомість (естетичні почуття, смак, ідеал), естетико-педагогічну компетентність, здатність сприймати, переживати, оцінювати різні, оманітні естетичні явища відповідно до соціально значущих естетичних норм досконалості і краси, уміння проектувати творчу художньо-педагогічну діяльність згідно з універсальними загальнолюдськими естетичними цінностями, гуманістичними світоглядними позиціями.

Формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва уможлиблюється, якщо буде ґрунтуватися на таких методологічних підходах, як:

- аксіологічному, який спрямовується на введення студентів у світ цінностей і надання допомоги у виборі особистості значущості системи ціннісних орієнтацій, які детермінують їхнє ставлення до навколишнього світу і до самого себе та регламентують художньо-педагогічну діяльність;

- культурологічному, який забезпечує культуровідповідність художньо-педагогічної освіти; надає можливість сходження від його індивідуального естетичного досвіду до духовно-практичного досвіду людства, тобто суб'єкта культури, здатного до самовизначення і самореалізації;

- діяльнісному, який сприяє перетворенню студентів в активних творців, творців естетичних цінностей, що дозволяє їм не лише насолоджуватися красою світу, а й перетворювати його «за законами краси»;

- інтеграційному – змінює акценти побудови педагогічного процесу з предметноцентризму до поліцентричності, долає роздрібненість, хаотичність, фрагментарність художньо-професійних знань, диференційованих за різними навчальними дисциплінами;

- компетентнісному, який забезпечує формування естетично-професійної компетентності, складовими якої є естетична, ціннісно-світоглядна, культурно-естетична, компетенція художньо-естетична, поліхудожня, навчально-пізнавальна, комунікативна компетенції.

Визначені підходи, що детермінують зміни у цілях, змісті, принципах формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва, склали загальнонаукову методологію нашого дослідження.

РОЗДІЛ 2

ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА У ВІТЧИЗНЯНІЙ І ЗАРУБІЖНІЙ ПРАКТИЦІ

2.1. Педагогічний потенціал образотворчого мистецтва у формуванні естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва

На важливості формування естетичної культури засобами образотворчого мистецтва наголошують сучасні мистецтвознавці, психологи, педагоги (А. Бакушинський, Л. Виготський, М. Каган, С. Коновець, М. Лещенко, Л. Масол, Н. Миропольська, А. Мелік-Пашаєв, Б. Неменський, С. Раппопорт, Б. Юсов, П. Якобсон та ін.). Науковці зазначають, що саме образотворче мистецтво звернене до духовної сфери людини, використовується як підґрунтя для естетичного, художнього і культурного розвитку особистості.

Сучасні мистецтвознавці образотворче мистецтво зараховують до групи просторових мистецтв, що базуються на відтворенні конкретних явищ життя у видимому предметному образі. При цьому образотворче мистецтво статичністю своєї образної мови відображає своєрідність естетичних відносин з простором: укоріненість образу в просторі, оформлення його собою – надання естетичної визначеності¹.

Традиційно образотворче мистецтво розподіляється на такі основні види: графіка, живопис, скульптура. З часом до цієї групи було включено художню фотографію. Основа образотворчого мистецтва – художнє відображення дійсності у наочних образах, що відтворюють об'єктивно існуючі властивості реального світу. Тому характерною особливістю цього виду мистецтва є видима схожість, подібність образу і реальності.

Досягається ця схожість у кожному виді образотворчого мистецтва особливими засобами: у графіці – пластичною, ленарною мовою ліній, технікою штриха та плямами; у живописі – зображення у двомірній площині за допомогою кольорових матеріалів (фарб), шляхом світлотіньового моделювання та кольорових співвідношень; у скульптурі – через об'ємно-пластичну характеристику образу людини або об'єкта.

¹ Мовчан В.С. *Естетика*: навч. посіб. / В.С. Мовчан. – К., 2011. – 527 с.

Саме через ці специфічні зображальні засоби кожного виду образотворчого мистецтва створюється реальне враження та передається повнота цілісного образу, який, відображаючи реальний світ, а не копіюючи його, дозволяє досягнути «мистецтво бачити світ»¹. Краса світу речей та людських почуттів відкривається візуально, у просторі в системі специфічних для образотворчого мистецтва засобів.

Згідно з концепцією Ф. Шміта образотворче мистецтво є засобом формування психіки людини, підкреслюючи, що «мистецтво – величезна сила, яка формує душу людини», відстоюючи високу місію мистецтва в суспільстві, підкреслював, що «мистецтво потрібне людині як повітря»².

На думку О. Родена, світ стане щасливішим лише тоді, коли у кожного буде душа художника, оскільки для художника – все прекрасне, тому що в кожній істині, в кожній речі гострий погляд його відкриває характер, тобто ту внутрішню правду, яка просвічується крізь зовнішню форму³.

Р. Хаманн стверджує, що сутність образотворчого мистецтва полягає у тому, щоб полегшити естетичне сприймання світу або, більше того, взагалі відтворити його⁴. Естетичне є провідною рисою образотворчого мистецтва, яка проявляється у його здатності приносити естетичну насолоду та виховувати естетичні потреби, смаки, розвивати емоційну чутливість особистості тощо.

Естетичність образотворчого мистецтва – як «час і простір, в якому живе краса людського духу... Як гімнастика випрямляє тіло, так мистецтво випрямляє душу, пізнаючи цінності мистецтва, людина пізнає людське в людині, підніме себе до світлого і прекрасного»⁵.

Психологами встановлено, що образотворче мистецтво виступає не тільки художнім відображенням життя, але й є творцем «людської психології», оскільки, впливаючи на внутрішній світ особистості залучає до людських емоцій, виховує здатність орієнтуватися в навколишньому житті, пробуджує сприйнятливості до прекрасного, стимулює розвиток художньо-образного мислення, асоціативної пам'яті, творчої уяви, остання за слушним ствердженням Л. Єрмолаєва-Томіна є

¹ *Ракитин В.И.* Искусство видеть / В.И. Ракитин. – М.: Знания. 1992. – 128 с.

² *Шмит Ф.И.* Искусство, его психология, его стилистика, его эволюция / Ф.И. Шмит. – Харьков, 1919. – 246 с. С. 66.

³ *Огюст Роден.* Мысли об искусстве. Воспоминания современников / сост. Н.И. Рыбакова. – М.: Республика, 2000. – 358 с.

⁴ *Hamann R.* Theorie der bildenden künste / R. Hamann. – Berlin, 1980. – 123 p. P. 8.

⁵ *Сухомлинский В.А.* О воспитании / Сост. С. Соловейчик / В.А. Сухомлинский. – М.: Политиздат, 1982. – 270 с. С. 5.

«королівською дорогою до підсвідомості», а також – центральною ланкою художньо-творчого процесу» і «лежить в основі натхнення як поєднання в одну точку всіх здібностей» особистості¹.

Стаючи зв'язком для ідей і почуттів, загальною мовою для різних видів мистецтв, образотворче мистецтво олюднює інші галузі пізнання особистості, збагачує її духовне життя.

Унікальність образотворчого мистецтва як засобу формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва полягає у тому, що завдяки своїй універсальності розвиває візуальний і сенсорний досвід, поглиблює знання, інтенсифікує емоційно-почуттєву сферу, оперуючи при цьому основними художніми засобами, пов'язаними із зоровим сприйняттям.

Формування естетичної культури студентів засобами образотворчого мистецтва ґрунтується на визнанні власного естетичного поля мистецтва, яке, за визначенням В. Кузіна, охоплює: художнє зображення, яке відображає естетичний зміст зображувального об'єкта, що проявляється в пропорційності будови форм, відповідно всіх частин об'єкта одне одному, витонченості обрисів; виразні засоби художньої мови образотворчого мистецтва – лінія, крапка, пляма, колір колорит та інше, пронизані за своєю сутністю естетичним змістом і є зображально-виразними засобами передачі дійсності в художній творчості. Процес зображення, як правило, викликає у особистості захоплення красою предмета, художніх матеріалів, за допомогою яких передає своє ставлення, свої почуття іншим².

Художники-педагоги (Г. Беда, М. Кириченко, С. Коновець, В. Котляр, Л. Любарська, Б. Неменський, М. Ростовцев та ін.) зосереджують увагу на художньо-естетичному розвитку майбутніх учителів образотворчого мистецтва засобами рисунку, живопису, композиції. При цьому найважливішу роль вони відводять графічному малюнку, оскільки він «є вищою точкою і живопису, і скульптури, і архітектури; рисунок – джерело і корінь усіх наук»³.

Рисунок як вид графіки займає особливе місце у світі образотворчого мистецтва, адже рисунок – структурна основа будь-якого зображення: графічного, живописного, скульптурного, декоративного, засіб пізнання і вивчення дійсності. Рисунок – фундамент не лише для

¹ Ермолаєва-Томина Л.Б. Психология художественного творчества: учеб. пособ. для вузов. – М.: Культура, 2005. – 304 с. С. 175.

² Кузин В.С. Психология: учеб. для худ. училищ / Владимир Сергеевич Кузин. – М.: Высш. школа, 1974. – 280 с.

³ Сидоров А.А. Рисунки старых мастеров / А.А. Сидоров. – М.-Л.: Искусство, 1940. – 278 с.

всіх галузей образотворчого мистецтва, а й для всіх видів образного мислення. Завдяки йому ми пізнаємо все, що нас оточує, малюнок допомагає передати свій задум ученому, техніку, педагогу і т.д.

Заняття рисунком сприяють удосконаленню відчуття пропорцій, умінню цілісно бачити натуру, оцінювати її особливості, виховують художній смак, формують образне бачення і розуміння дійсності, дають навички виразного трактування пластичної краси форми¹. М. Каган зазначав, округла лінія у рисунку сама по собі естетично нейтральна, але якщо вона сприймається як форма конкретного предмету, наприклад лінія згорбленої спини або округлість яблука, вона зразу виступає як естетично дієва: в першому випадку в негативному, в другому – у позитивному плані, розкриваючи прекрасне чи потворне в формі відносно її змісту².

Д. Кардовський у даному зв'язку зауважував: «Оскільки малюнок є побудова графічним шляхом форми на площині, тому перш за все необхідно оволодіти малюнком, щоб у подальшому на його основі і у зв'язку з формою будувати живопис»³. Наголошуючи, що метою навчання рисунку є виховання педагога-художника, щоб вмів малювати, емоційно відчувати і мислити пластично. Рисунок як навчальна дисципліна розкриває побудову реалістичного зображення на площині, виховує в них естетичну культуру, знання і навички, необхідні для самостійної творчої роботи, і є, таким чином, основою їх підготовки до серйозного розуміння мистецтва.

Одночасно рисунок впливає на розвиток різноманітних якостей особистості, оскільки у процесі зображення бере не будь-яка окрема функція (сприймання, пам'ять, увага, мислення та ін.), а особа в цілому⁴.

Художник-педагог П. Чистяков писав: «Малювати – означає мислити. Ніколи не малюйте мовчки, а завжди ставте перед собою завдання. Малювання без будь-яких роздумів ... є не більше як тренування руки»⁵. У процесі виконання малюнка розвиваються розумові дії, вдосконалюються мисленнєві операції, оскільки така праця потребує

¹ *Ростовцев Н.Н.* Учебный рисунок: учеб. пособ. пед. училищ / М.М. Ростовцев. – М.: Просвещение, 1976. – 287 с. С. 69.

² *Каган М.С.* Начало эстетики: [монография] / М.С. Каган. – М.: Искусство, 1964. – 209 с.

³ *Кардовский Д.Н.* Об искусстве: воспоминания, статьи, письма / Дмитрий Николаевич Кардовский. – М.: Академия художеств, 1960. – 340 с. С. 8.

⁴ *Игнатьев Е.И.* Психология изобразительной деятельности детей / Е.И. Игнатьев. – Л., 1961. – 64 с.

⁵ *Чистяков П.П.* Письма, записные книжки. Воспоминания / П.П. Чистяков. – М.: Искусство, 1953. – 590 с.

від учня вирішувати конкретну поставлену образотворчу задачу, знаходити нові способи її розв'язання.

Водночас художниками-педагогами підкреслюється значна роль образотворчої грамоти як засобу формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва. При цьому наголошується, що образотворча грамота – це не тільки система знань майбутніх учителів образотворчого мистецтва з лінійної та повітряної перспективи, кольорознавства тощо, а й вміння поєднувати чуттєвий досвід з вивченням логічного матеріалу (законів, правил, понять).

Оволодіння майбутніми вчителями образотворчого мистецтва засобами зображення та прийомами лінійної графіки надають можливість їм створювати необхідні «психологічні якості» форми, яку проектують, виражати динаміку, вагу, масу, які асоціативно впливають на зорове сприйняття. Але цього недостатньо. Крім знань, потрібно володіти художньою технікою – своєрідною мовою образотворчого мистецтва.

На думку Є. Антоновича, В. Верещагіна, В. Проціва, М. Чистякова та інших, художня техніка охоплює уміння студентів користуватися рисувальними та живописними знаряддями; навички роботи ними та оволодіння прийомами роботи з олівцем, пензлем та ін. Художня техніка – це граматики, без знання якої будь-які прагнення у мистецтві не серйозні¹. Оволодіння художньою технікою у творчій роботі має таке ж значення, як виконавча техніка у актора, музиканта, спортсмена, – стверджував М. Ростовцев².

Справедливим є твердження науковців про різноманітність художніх технік в образотворчому мистецтві: оригінальних, декоративних, графічних, живописних та ін., оволодіння якими створює широкі можливості для розвитку у майбутніх учителів образотворчого мистецтва інтересу і потреби в художній творчості, спонукає їх до придбання естетичного і художнього досвіду як у зображенні, так і в спостереженні. Таким чином, «чим глибше розуміння таємниць художніх технік і матеріалів, законів і закономірностей образотворчої грамоти, тим вище знання та навички не тільки в галузі образотворчого мистецтва, тим гостріше буде їхнє бачення і естетичне сприйняття навколишньої

¹ *Мастера искусства об искусстве* : избр. отрывки из писем, дневников, речей и трактатов : в 7 т. Т. 4 [под. общ. ред. А.А. Губера и др.]. – М.: Искусство, 1967. – 622, [66] с. С. 320.

² *Ростовцев Н.Н.* Развитие творческих способностей на занятиях рисованием / Н.Н. Ростовцев, А.Е. Терентьев. – М.: Просвещение, 1987. – 176 с.

дійсності¹ Оволодіння, студентами графічною технікою, за слушним твердженням В. Лаптева, – це музика ліній і штрихів, де їх співзвучність ритмічності, ланарності, естетичній пластиці підказана художнику-педагогові його неповторним художньо-естетичним відчуттям, впливає на неповторність роботи – «ця музика унікальна»².

Живописні техніки, зокрема техніки «по-мокрому» і «лесіровка» згідно з концепцією Р. Штайнера, це «живі техніки», оволодіння якими сприяє формуванню у студентів вмінню проникнути у настрій кольору, малювати «світлом», відчутти взаємозв'язок кольору і настрою, відтворювати душевний елемент світу в сутності кольору.

У формуванні естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва вагомим значення набуває вивчення композиції, яка взаємопов'язує усі засоби образотворчого мистецтва і є «найзмістовнішим компонентом художньої форми»³. Саме композиційними засобами в першу чергу розкривається ідея твору, підкреслюється основне – композиція вводить глядача у світ переживань і роздумів.

К. Юон писав, що вивчення композиційної методики минулого сприяє насамперед зростанню особистої художньо-естетичної культури, золотого почуття міри, стилістичної цілісності мистецтва і повноти художньої свідомості⁴. Композиція (у минулому категорія мистецтвознавства) стала категорією естетики, наголошує Є. Волкова, оскільки вона реалізує принцип організації різних рівнів художнього твору, а не одного з них, вона висловлює принцип упорядкованості змісту і форми одночасно⁵.

На визначальній ролі композиції як засобу художньо-естетичного розвитку особистості наголошують сучасні науковці Г. Гребенюк, О. Кайдановська, М. Пічкур, Е. Шорохов, М. Щербина та ін.

Зокрема, Е. Шорохов вважає, що знання студентів з композиції (розуміння найважливіших законів, правил, прийомів та засобів) має важливе значення для розвитку просторової уяви та їх художньо-творчого мислення як складової частини естетичного виховання. Саме

¹ Ломов Б.Ф. Формирование графических знаний и знаний учащихся / Борис Федорович Ломов. – М.: Наука, 1959. – 272 с. С. 265.

² Лаптев А.М. Рисунок пером / Алексей Михайлович Лаптев. – М.: Академии художеств СССР, 1962. – 166 с. С. 34.

³ Шорохов Е.В. Методика преподавания композиции на уроках изобразительного искусства в школе: пособ. для учителей: изд. 2-е, доп. и перераб. – М.: Просвещение, 1977. – 112 с.

⁴ Юон К.Ф. Об искусстве: в 3 т. Т. 2 / К.Ф. Юон. – М.: Советский художник, 1959. – 342 с.

⁵ Волкова Е.В. Произведения искусства – предмет эстетического анализа / Елена Васильева Волкова; под ред. М.В. Овсянникова. – М.: Изд-во МГУ, 1976. – 286 с. С. 53.

тому, за ствердженням Е. Шорохова, якщо «робота над навчальним малюнком, незалежно від матеріалу і техніки, в яких він виконується, ведеться серйозно і глибоко і повинна розумітися не тільки як суто навчальна, а й як навчально-творча, де, по-перше, повинні вирішуватися питання естетичного відношення того, хто малює, до зображуваного; по-друге, питання композиції повинні розумітися не так вузько (як вдало розмістити малюнок у розмірі формату), а більш глибоко, з включенням завдань естетичного освоєння реальної дійсності і відтворення у навчальному малюнку моментів образності»¹.

Композиція є основою у становленні творчої особистості, – стверджує О. Кайдановська². При цьому ключовим моментом є формування нового творчого орієнтованого типу мислення як особливої форми пізнавальної діяльності, функції свідомості індивіда, яка характеризується створенням суб'єктивно нового продукту та новоутвореннями у самій пізнавальній діяльності на шляху його створення.

Автор доводить, що розвиток творчого мислення у процесі вивчення композиції формує широке коло художньо-композиційних здібностей та вмінь (аналітичних, дослідницьких, оцінних, художньо-графічних), що надає змогу оптимально вирішувати різнопланові проблемні ситуації навчання.

Хочемо звернути увагу на те, що композиція водночас є засобом розвитку композиційної культури особистості. М. Пічкур визначає «композиційну культуру» так сформовані композиційною діяльністю людини якості, які становлять передумову повноцінної участі суб'єкта в універсальному процесі формотворення і фокусування яких у будь-якому виді діяльності робить цю діяльність конструктивно-творчою (продуктивною)³. На думку автора, композиційна культура особистості проявляється насамперед у композиційній діяльності. Саме через неї виявляються особистісні досягнення – знання, уміння, творчий поступ. Це надає можливість особистості розвиватися в культурному напрямку індивідуально.

¹ Шорохов Е.В. Композиция: учеб. пособие для студ. худож.-граф. спец. пед. ин-тов / Е.В. Шорохов. – М.: Просвещение, 1986 – 287 с. С.78.

² Кайдановська О.О. Методичні рекомендації до курсу «Основи композиції»: творчі практичні завдання / Олена Олександрівна Кайдановська. – Полтава: ПДПУ, 2002. – 56 с.

³ Пічкур М.О. Композиційна культура майбутнього вчителя образотворчого мистецтва / М.О. Пічкур // Наукові записки Тернопіль. держ. пед. ун-ту ім. Володимира Гнатюка. – Серія: Педагогіка. – Тернопіль. – 1998. – № 2. – С. 56-59.

Важливою ланкою у формуванні естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва науковці вважають кольорознавство. Питанням закономірності живописного зображення приділяли увагу ще в епоху Відродження відомі художники і вчені: Л. Альберті, А. Дюрер, Леонардо да Вінчі, Ч. Ченіні та ін., наголошуючи на важливості формування правильного колірної бачення в образотворчому мистецтві: «Почуття кольору повинно бути художньою властивістю, своєрідним способом бачення і осягнення існуючих колірних тонів, а також повинно складати суттєвий бік відтворюючої здібності уяви і винахідливості»¹.

Колір, на думку вчених, є засобом художньої виразності, оперування ним розвиває художньо-образне мислення студентів, сприяє оволодіння ними уміннями реалізовувати творчі задуми (Б. Ананьєв, Л. Божович, І. Кон, В. Кузін, О. Мелік-Пашаєв, П. Якобсон та ін.).

На зв'язок між кольоросприйняттям та культурним й естетичним розвитком особистості вказують Р. Вудворс, І. Гете, В. Кандинський, Т. Комарова, Л. Міронова та ін. Зокрема, І. Гете розглядає виховання кольором як невід'ємну частину культурного розвитку та зазначає «мислити цікавіше, ніж знати, але не цікавіше ніж споглядати. Завдяки своїм оптичним заняттям, я прийшов до культури, яку б навряд чи міг придбати інакше»².

В. Кандинський наголошував, що колір є засобом прямого впливу на душу, «колір – це клавіша, око – молоточок, душа – це багатострунне фортепіано, а художник – рука, яка грає на тій або іншій клавіші, яка постійно створює вібрації людської душі»³, що призводить до самовираження через внутрішні почуття.

Г. Бєда, Л. Бичкова, І. Глінська, О. Зайцев, Б. Неменський, М. Ростовцев, О. Унковський, Б. Юсов та інші доводять, що інформація, отримана через колір, виявляється багатогранною і змістовною, а сам колір є одним із засобів емоційно-естетичного впливу на особистість.

Колір є повноправним виявом краси, яка, як відомо, представляє велику силу, без кольорового розуміння світу – розуміння чуттєвого і енергетичного, смислового і змістового – не можливо розраховувати на повний контакт з самою дійсністю.

¹ Гегель Г.В. Эстетика: в 4 т. Т.3 / Георг Вильгельм Гегель; пер. с нем. – М.: Искусство, 1971. – 322 с. С. 239.

² Гете В. К учению о цвете / В. Гете // Избранные соч. по естествознанию / пер. и коммент. И.И. Канаева. – Л.: АН СССР, 1957. – С. 300-340. С.7.

³ Кандинский В.О. О духовном в искусстве / В.О. Кандинский. – М.: Архимед, 1992. – 264 с. С. 70.

«Кольори народжують форму предмета», – писав П. Сезанн¹ і є однією з найважливіших характеристик більшості творів мистецтва. Зміст, закладений в кольорі, покликаний забезпечувати той надлишок корисної інформації, який викликає позитивні емоції, які обумовлюють естетичну потребу, адже колір – це життя, оскільки світ без кольору нам здавався би мертвим².

Недарма художники говорять про особливе «звучання» кольору. І. Рєпін зазначав, що – форма – тіло живопису, малюнок – нерви, а фарби – його кров³. Колір – це важливий елемент мови образотворчого мистецтва.

Через колір одночасно розкривається розуміння кольорового символізму, який у психологічному аспекті розглядається науковцями на основі трьох типів. Колір сам по собі (тобто ізольовано від інших кольорів і форм) представляє собою перший тип кольорового символу, який вирізняється багатозначністю і суперечністю. Другим типом кольорового символізму є кольорове поєднання, яке включає два або більшу кількість кольорів, які утворюють символічну цілісність, смисл якої не зводиться до сукупності значень окремо взятих кольорів. Поєднання кольору і форми представляє третій тип кольорового символізму – символіку кольорових форм, при цьому як абстрактних геометричних фігур, так і конкретних фізичних предметів⁴. Відповідно управління кольором – одне із новітніх можливостей еволюційного дарування людській істоті, володіючий кольором незмінно опиняється зі світом на «ти»⁵.

Варто наголосити на необхідності врахування психологічної дії кольору майбутніми вчителів образотворчого мистецтва в художній творчості. За слушним твердженням І. Гете, «кольори впливають на душу: вони можуть викликати почуття, пробуджувати емоції та думки, які нас заспокоюють або хвилюють, вони наводять смуток або веселять». Дія кольору «на зорові відчуття, а через них і на психологічний стан... завжди визначена і вагома, поєднана зі сферою морального, тому

¹ Цитата за: Гидони Г. Густав Курбэ / Георгий Иосифович Гидони. – Л.: Искусство Света и Цвета, 1933. – С. 85.

² Иоханнес Ит. Искусство цвета / пер. с немец.; предисл. Л. Монаховой / Иттен Иоханнес. – 2-е изд. – М.: Д. Аронов, 2001. – 96 с.

³ Цитата за: Вожлов В.М. Прекрасное в жизни, в искусстве / В.М. Вожлов. – М.: Знание, 1979. – 240 с. С. 19.

⁴ Базыма Б.А. Цвет и психика: [монография] / Б.А. Базыма. – Харьков: ХГАК, 2001. – 172 с.

⁵ Там само. – С. 39.

«взятий окремо як елемент мистецтва колір може бути використаний для сприяння вищим естетичним цілям»¹.

При цьому взаємозв'язок між емоціями і кольором носить не випадковий характер, вони «сплетені» між собою на дуже глибокій основі, оскільки, за твердженням Б. Базима, «кольори не є знаками емоцій, здатними асоціативно викликати або виражати те чи інше почуття, вони постають перед людиною самі, як об'єктивно втілені емоції»². Таким чином, колір своєю експресією, здатністю викликати різні почуттєві асоціації підсилює емоційність зображення.

Колір як головний засіб виразності в живописі, знання основних його характеристик (колірний тон, насиченість, світлота), закономірностей створення колірної ладу, колориту картини, прийомів використання контрастів та нюансів тощо формують у майбутніх учителів образотворчого мистецтва уявлення про красу кольору, культуру сприйняття, культуру сприйняття кольору в нерозривному зв'язку з формою, що конкретизується у творах образотворчого мистецтва.

При цьому вирішальним у мистецтві, – наголошує Йоганнес Іттен, – є не «виражально-зображувальні засоби, а сама людина з її характером і людяністю. Першочерговим є формування та естетичний розвиток особистості, а відтак здатність творити», а «серйозне вивчення кольору – це чудовий засіб для досягнення цієї мети, оскільки воно призводить до розуміння внутрішньої зумовленості явищ. Визнання цих зумовленостей та необхідностей означає торкнутися одвічних законів природи. Зрозуміти та прийняти – це значить підкорити свою волю та служити Творцеві, стати Людиною»³.

Залучення майбутніх учителів образотворчого мистецтва до формоутворення через колірне сприйняття долає стереотипні колірні уявлення та надає їм можливість розвинути своєрідне світосприйняття, орієнтуватися у просторі, створити власний колірний комфорт, настрій, виховати власну колористичну культуру.

На думку Л. Бичкової, що колористична культура є складною взаємоузгодженою системою особистісних сутностей, матеріальних об'єктів і об'єктно-суб'єктних процесів, що інтегровано відображає дію

¹ Гете В. К учению о цвете / В. Гете // Избранные соч. по естествознанию / пер. и коммент. И.И. Канаева. – Л.: АН СССР, 1957. – С. 300-340.

² Базыма Б.А. Цвет и психика: [монография] / Б.А. Базыма.– Харьков: ХГАК, 2001. – 172 с. С. 61.

³ Иоханнес Ит. Искусство цвета / пер. с немец.; предисл. Л. Монаховой. – 2-е изд. / Иттен Иоханнес. – М.: Д. Аронов, 2001. – 96 с.

найрізноманітніших факторів¹. Автор вважає, що колористична культура дає змогу особистості розвивати здібності художнього і естетичного сприйняття, що забезпечує широту і різноманітність чуттєвих контактів із зовнішнім світом; сприяє розвитку колористичної свідомості особистості на основі розуміння інформаційної структури матеріальних об'єктів матеріальної культури минулих епох і сучасності, створює можливості для розвитку креативного мислення; задовольняє пізнавальні, естетичні і моральні потреби, втілюючись в інтересах, ідеалах і переконаннях, впливає на мотиви і спрямованість її поведінки і діяльності.

Таким чином, колір як один засобів формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва є основою формування колористичної грамотності педагога-художника. Як слушно зазначає К. Селечьонюк, наявність колористичної грамотності не тільки є обов'язковим елементом естетичної культури, але й могутнім засобом розвитку творчої ефективності й професійної художньо-естетичної компетентності².

Важливим аспектом формування естетичної культури майбутніх педагогів-художників засобами образотворчого мистецтва є включення їх в образотворчу діяльність, яка за своєю сутністю є естетичною діяльністю, оскільки в ній закладені широкі естетичні розвивальні можливості, які дозволяють студентам накопичувати позитивний досвід естетичного ставлення до дійсності, проявити індивідуальну творчість за законами краси, а також естетично оформити безпосередньо результати праці.

Естетико-діяльнісна сутність образотворчого мистецтва як засобу формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва розкривається через включення їх у творчий процес образотворення.

Образотворча діяльність спонукає студентів генерувати естетичні ідеї, збагачувати їх змістову основу, допомагає знаходити способи і прийоми художньо-образної виразності для передачі художніх образів, створення яких є процесом взаємодії несвідомого і свідомого у творчому акті.

Акт мистецтва є творчий акт, – зазначає Л. Виготський, – «він не може бути створений шляхом чисто свідомих операцій, ...через

¹ Бичкова Л.В. Колористична культура античного світу: навч.-метод. посіб. / Л.В. Бичкова. – Харьков: Вища школа, 2003. – 135 с.

² Сельченко К.В. Новейшая цветопсихология / К.В. Сельченко. – Минск: Харвест, 2007. – 672 с.

свідомість ми проникаємо у несвідоме, ґрунтуючись на попередньому раціональному пізнанні, впізнаванні, асоціації, організовуючи таким чином свідомість, що йде назустріч мистецтву, ми заздалегідь забезпечуємо успіх або поразку цього твору мистецтва»¹.

Створення художнього образу дозволяє майбутнім учителям образотворчого мистецтва відчувати себе творцем свого «Я», передати свої відчуття, особистісне бачення явищ навколишнього світу, розкрити свій внутрішній світ, передати своє художньо-естетичне розуміння дійсності.

При цьому образотворча діяльність майбутніх учителів образотворчого мистецтва ґрунтується на єдності діяльності і естетичних почуттів. «Хай ваші фарби, усі ваші форми висловлюють почуття», – писав О. Роден, наголошуючи на важливості взаємозв'язку почуттів і образотворчої діяльності². Почуття пов'язані безпосередньо з процесом художнього акту, наголошує В. Кузін, – оскільки під час образотворення відбувається: емоційне переживання від об'єкта зображення, адже якщо зображувальний об'єкт залишив студента байдужим, не зацікавив його, не привернув увагу, не викликав жодних емоцій, процес зображення буде пасивним³. Мало знати своє ремесло, потрібно бути схвильованим темою, емоційне переживання від самого процесу зображення та загальний емоційний стан творця, що виражається в легкості емоційного збудження, у силі і глибині прояви емоційного збудження, оскільки відсутність емоцій, творчого підйому обов'язково продукують безжиттєву копію дійсності, схематичне зображення складних явищ життя.

Створений художній образ здатен виражати одночасно емоційне і раціональне, оскільки думка виражається через емоцію, почуття. Художні образи за природою своєю емоційно забарвлені, – зазначає А. Зись, – в них концентрована думка через згустки почуттів, вони безпосередньо апелюють до людського почуття і тому завжди викликають відповідну емоційну реакцію – любов чи ненависть, симпатію чи антипатію, радість чи смуток, сміх або сльози⁴.

Важливе значення у формуванні естетичної культури майбутніх

¹ *Выготский Л.С.* Психология искусства / Л.С. Выготский; под ред. М.Г. Ярошевского / Л.С. Выготский. – М.: Педагогика, 1987. – 344 с. С. 247.

² *Огюст Роден.* Мысли об искусстве. Воспоминания современников / сост. Н.И. Рыбакова. – М.: Республика, 2000. – 358 с. С. 114.

³ *Кузин В.С.* Психология: учеб. для худ. училищ / Владимир Сергеевич Кузин. – М.: Высш. школа, 1974. – 280 с.

⁴ *Зись А.Л.* Искусство и эстетика. Введение в искусствознание: изд. 2-е, испр. и доп./ А.Л. Зись. – М.: Искусство, 1974. – 447 с. С. 149.

учителів образотворчого мистецтва має опанування ними історії образотворчого мистецтва. Знання з історії мистецтва дозволяють студентам орієнтуватися в основних художніх напрямках і стилях образотворчого мистецтва, що сприяє формуванню у них цілісної картини світу та естетичної потреби спілкуватися з творами мистецтва.

Знати історію мистецтва, за слушним твердженням В. Вансалова, – це значить «носити» творення художників у своїй душі, вміти представити їх собі уявним поглядом, вести з ними своєрідний діалог, розуміти в них художні образи, характери, сюжети, відчувати настрій і емоційну атмосферу, розбиратися у композиції, у художній структурі та мові художнього твору, тобто переживати їх, вводити у свій внутрішній світ. Якщо цього немає, то ніякі знання «навколо мистецтва» не замінять осягнення самого мистецтва, хоча вони і допомагають його розумінню і засвоєнню. Коли ж художні твори увійдуть у внутрішній світ особистості, вони не тільки збагатять людський вигляд і духовний зміст його життя, але й зуміє захопити, «заразити» цим знанням своїх вихованців й учнів¹.

Увійти у внутрішній світ людини і «жити» там, впливаючи на весь моральний і естетичний зміст буття особистості, – в цьому найвище призначення мистецтва. Цим воно облагороджує і піднімає людину. «Без знання неможливий розвиток у людини художнього обдарування і культури, естетичного смаку і почуття «розумного» ока, неможливий вищий розвиток людини як людини, тобто гуманістичних основ у людському бутті»².

Ознайомлення студентів зі світовими шедеврами образотворчого мистецтва, яким притаманні висока художня цінність й доступність, дозволяє залучити їх до «вічних цінностей» людства, що сприяє формування в них ціннісних орієнтацій. «Змістовний відгук, що збагачує духовний світ людини, може викликати тільки справжній витвір мистецтва», – наголошує П. Якобсон³.

Це формує у майбутніх учителів образотворчого мистецтва вміння розрізняти високе мистецтво від псевдомистецтва «кітча» (нім. кітч – халтура, несмак), в якому основна увага приділяється екстравагантності зовнішнього вигляду, крикливості його елементів, у якому закладені найбільш агресивні прояви примітивізму, максимальний відхід від елементарних естетичних цінностей.

¹ Ванслов В.В. Постыжение искусства / Виктор Владимирович Ванслов; 2-е изд. – М.: Российская академия художников, 2006. – 143 с.

² Там само. – С. 50.

³ Якобсон П.М. Психология художественного восприятия / Павел Максимович Якобсон. – М.: Искусство, 1964. – 86 с. С. 37-38.

Як справедливо зазначає В. Кудін, «чорний квадрат нічого більше ніж зображення квадрата, не виражає, як би його захисники «нісенітниці в кубі» не проголошували, а скажімо «Місячна ніч» або «Ніч на Дніпрі» І. Куїнджі вже сотні років хвилюють душі і серця не одного покоління не тільки зображенням чарівної краси місячної ночі, що оповила води могутнього Дніпра, а і глибиною осягнення і геніальністю донесення людям чарівництва ночі, яке чарує і буде захоплювати, поки буде існувати життя на Землі. І так у всьому істинно прекрасне, над яким час сили не має, бо перед вічним час безсилий»¹.

Тільки справжні художні надбання відповідають високим естетичним якостям і викликають нефальшиві емоції й почуття від краси. Краса у мистецтві – це дивовижне чудо, – справедливо зазначає В. Кудін, – яке геній створює із хаосу життя. Кожна людина самотна в цьому світі, щоб скрасити це почуття, яке часом виникає, «художник створює свій світ краси, відкриваючи людям справжню красу життя, яку вони в силу свого відчайдушної самотності не завжди сприймають. Красу потрібно зрозуміти як умову істоти людства, тільки краса зробила і робить людину людиною, вона пробуджує велику силу любові і через неї здатна творити все прекрасне в цьому світі»².

Справжня краса, – писав К. Станіславський, – у мистецтві хвилює і глибоко западає в душу, реміснича красивість лише злегка подразнює зір і почуття, не залишаючи в душі глибоких слідів. Справжня краса возвеличує чуття, уяву, думку, красивість залишається на рівні буденних відчуттів, уявлень, думок³.

Естетичне закладене у художніх творах. На переконання П. Флоренського, естетичність картини, – це внутрішній зв'язок її елементів, а не символічне вшанування першообразу через образ, втілений засобами художніх технік, а зображення предмета «не є його копія речей..., але вказує на оригінал як його символ»⁴. Саме в цьому полягає, – вважав П. Флоренський, – демаркаційна риса, яка розділяє майстерну зображальну діяльність віртуозів-ремісників і творчість великих Художників, які творять натхненне вічне мистецтво.

Одним із важливих естетичних елементів картини є рама, оскільки

¹ Кудин В.А. Раздумья / В.А. Кудин. – 2-е изд., допол. – Харьков: НТУ ХПИ, 2006. – 356 с. С. 262.

² Там само. – С. 309.

³ Станиславский К.С. О различных направлениях в театральном искусстве / К.С. Станиславский. – М.: ЛКИ, 2010. – 136 с.

⁴ Флоренский П.А. Иконостас: избр. тр. по искусству / П.А. Флоренский. – М., 1995. – 254 с. С. 37.

зв'язок між картиною і рамою не є випадковим. «Полотно без рами схоже на пограбовану і догола роздягнену людину», ці слова Х. Ортеги-і-Гассета більш ніж справедливі. Рама регулює «перехід» із звичайного простору в простір художній, одночасно вона є вратами, вікном у світ, де людина пізнає себе в художніх перевтіленнях, створюваних живописом або графікою.

Набуття студентами особистісного естетичного досвіду через безпосередні знання з історії образотворчого мистецтва, відвідування музеїв, перегляд слайдів, репродукцій та естетичного оцінювання оглянутих архітектурних ансамблів, живописних полотен та скульптур характеризують ерудицію соціального суб'єкта. Це оцінні уявлення про естетично довершене, здатність до повноцінного естетичного сприймання, якістю якого зумовлений прямий вихід до соціально-естетичної активності.

Естетичний досвід спілкування студентами з творами відомих майстрів образотворчого мистецтва надає їм не тільки можливість бачити високе, неперевершену майстерність, глибину художніх образів в цих творах, що викликає захоплення, радість, але й викликає у майбутніх учителів образотворчого мистецтва творчий підйом сил і бажання творити.

Обґрунтовуючи роль образотворчого мистецтва як засобу формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва, неможливо обминути процес спілкування студентів з творами мистецтва, що сприяє розвитку естетичних суджень і оцінок, що з почуттями формують естетичний смак, який є важливим показником естетичної культури особистості.

Образотворче мистецтво виступає певною мірою комунікативним полем, що забезпечує спілкування людей різних національностей і культур та робить можливим передачу основних художньо-культурних досягнень людства новим поколінням на основі діалогічного підходу.

На думку В. Біблера, саме культура є «особливим соціумом, в якому і формами якого індивіди цієї епохи і різних епох можуть спілкуватися між собою як особистості»¹. Культура існує як спілкування, як діалог різних культур, як форма вільного вибору особистістю змісту свого життя і прийняття відповідальності за свій вибір, свої вчинки, свою долю.

Розвиваючи погляди В. Біблера, Л. Масол стверджує, що тільки органічна діалектична взаємодія культурологічного та антропологічного

¹ Біблер В.С. На гранях логіки культури: кн. избранных очерков / Владимир Соломонович Библер. – М.: Владимир. Русское феноменологическое об-во, 1997. – 423 с.

підходів «людина в культурі – культура в людині», а «діалог культур» дає змогу особистості не тільки прилучитися до вітчизняних і загальнолюдських цінностей, а й самовизначитися у світі культури, включитися в її творення, удосконалюючи насамперед власний духовний світ¹.

Твори образотворчого мистецтва є найбільш організований і матеріалізований запас творчої енергії, спілкування з ними повинне дати можливість максимально використовувати цю енергію у творчій роботі.

Шлях спілкування – творче переживання творів образотворчого мистецтва. В. Кардашов вважає, що в основі такого переживання лежить повторний акт відтворення того внутрішнього творчого напруження (змісту) й його внутрішнього образу, якому художник надав більш або менш адекватне матеріальне вираження (форму)². Зрозуміти художній твір, – зазначав Б. Теплов, – «перш за все відчути, емоційно пережити його і вже на цій основі поміркувати над ним. З почуття повинно починатися сприйняття мистецтва, через нього воно повинно йти, без нього воно не можливе»³.

Згідно з теорією Т. Ліппса і Р. Фішера, твір мистецтва не пробуджує в нас почуття, а навпаки – ми вносимо у твір мистецтва ті відчуття, що підносяться з глибин нашого єства. Психологічним механізмом, що забезпечує повноцінне сприймання образотворчого мистецтва, на думку Т. Ліппса, є поняття *esnfuhlung* – «натхнення», що визначається як відчуття життя, натхнення в картині. Згідно з Т. Ліппсом «натхнення» – це відчуття, яке виникає у людини при сприйнятті творів мистецтва, воно переживається як почуття свободи, позитивного емоційного підйому, «розширення свідомості», єднання з чимось піднесеним⁴.

Спілкування з живописними полотнами активізує спеціальну роботу психіки особистості, у якому беруть участь механізми психіки: емоції, пам'ять, уява, інтуїція і логічне мислення, що сприяє розвитку у студентів асоціативного мислення. Б. Асаф'єв зауважував, що можна дивитися на картину, але не бачити живопис-мистецтво. «Бачить тільки та людина, у якої у психіці сформувався необхідний набір художніх асоціацій, а також

¹ Масол Л.М. Концепція загальної мистецької освіти // Мистецтво і освіта / Л.М. Масол. – К.– Вип. № 1.–2004. – С. 2-5. С. 4.

² Кардашов В.Н. Теоретичні та методичні засади художньо-творчого розвитку школярів: [монографія] / Під. ред. Н.А. Кушаєва-Бердянськ: Будинок техніки плюс, 2000. – 160 с.

³ Теплов Б.М. Вопросы психологии восприятия и мышления / Б.М. Теплов. – М.-Л.: АПН РСФСР, 1948. – 303 с. С. 99.

⁴ Липпс Т. Психология, наука и жизнь / Т. Липпс. – М.: Мысль, 1902. – 64 с.

певний запас тих життєвих асоціацій, які увійшли в суспільні асоціативні фонди»¹.

Твір, впливаючи на психіку, збуджує накопичений в ній запас асоціацій. І вже виникаючи завдяки цьому уявленню, емоції, думки стають тим матеріалом, на основі якого і при участі інших механізмів психіки формуються, передаються через твір художні образи і відбувається їх духовно-практичний вплив. Асоціативний механізм психіки глядача, що приводить до руху рукою живописця, створює своєрідний міст, по якому втілене в знаках (виразно-змістових елементах) життєвий зміст, входить у свідомість глядача, або, точніше, робить як би перший крок з матеріального вираження твору у духовне життя глядача².

Необхідно також підкреслити роль образотворчого мистецтва у формуванні майбутніх учителів образотворчого мистецтва здатності розуміти і оцінювати видимі форми у зв'язку зі значенням, смислом, які вони несуть. Тому переконливим є твердження Б. Неменського, що «заняття образотворчим мистецтвом розвивають не просто фізичну пильність ока, вони тренують, відточують здатність швидко вичленувати у побаченому головне і другорядне відповідно до певної задачі, тобто розвивають мислення»³, яке є важливим у сприйнятті навколишньої дійсності і творів мистецтва.

Про важливість розвитку здатності особистості до сприйняття, зокрема художнього як складової естетичного сприйняття писала О. Рудницька. На її думку, художнє сприйняття відбувається одночасно у формі відчуттів, уявлень, асоціативного мислення та є комплексною психічною діяльністю, що має виняткове значення для формування розумово-почуттєвої активності людини. Тільки особистість, яка володіє культурою художнього сприйняття (інтересом до мистецтва; вибірковим ставленням до художніх творів; художньо-естетичною ерудицією; емоційністю реагування на мистецтво; адекватністю розуміння художньої інформації; здатності до творчої інтерпретації образного змісту творів;

¹ Асафьев Б.В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании / Борис Владимирович Асафьев. – М.; Л.: Музыка, 1965. – 151 с.

² Раппопорт С.Х. Искусство и эмоции / Семен Хаскелевич Раппопорт. – изд. 2-е. – М.: Музыка, 1972. – 237 с. С. 198.

³ Неменский Б.М. Распахни окно: мысли художника об эстетическом воспитании / Б.М. Неменский. – М.: Мол. гвардия, 1974. – 188 с. С. 154-155.

впливом отриманих художніх вражень на саморозвиток особистості)¹ здатна до художньо-творчої реалізації та духовного самовдосконалення.

Тому, на переконання С. Коновець, за «умови оптимальної організації процесу сприймання та оцінювання творів мистецтва в особистості якісно поглиблюються знання, розвиваються навички сприймання художнього образу (як однієї із основних естетичних цінностей твору), а емоційні переживання набувають для неї цілком самостійну цінність»². Ми погоджуємося, з думкою вченої, що це в свою чергу дає змогу майбутнім учителям образотворчого мистецтва бути не пасивними споживачами візуальних вражень, а педагогами-художниками, здатними адекватно оцінювати естетичні та художні якості твору й сміливо втілювати свої почуття у самостійній творчій роботі.

У контексті нашого дослідження вагоме значення має взаємозв'язок образотворчого мистецтва і природи як засобу формування естетичної культури. Теоретичні основи вчення про зв'язок мистецтва і природи представлені мислителями і художниками епохи Відродження Марсіліо Фічіно, Леонардо да Вінчі, Мікеланджело Буонарроті, Альбрехт Дерер, Огюст Роден та ін.

Зокрема, Леонардо да Вінчі вважав живопис наукою і законною дочкою природи, бо «вона народження природою ... усі відомі речі породжені природою, і від цих речей народився живопис, тому справедливо називати його онучкою природи і родичкою бога»³. Саме мистецтво як продовження природи здійснює об'єктивізацію тих глибинних внутрішніх особливостей і якостей живої ідеї, яку природа не може виразити, одухотворення природної краси і увічнення її індивідуальних явищ.

Мистецтво приховане в природі, – писав Альбрехт Дерер. Хто зуміє виокремити його з природи, той буде володіти ним. «Уважно вивчай природу, керуючись нею і не відхиляйся від неї, не уявляй, що ти сам собою досягнеш найкращого – це ілюзія... Ніхто не може зобразити красиву форму, керуючись тільки своєю фантазією, якщо його пам'ять не заповнена множинністю спогадів»⁴. Мікеланджело Буонарроті

¹ Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. посіб. / О.П. Рудницька. – Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2005. – 360 с.

² Коновець С.В. Сприймання та оцінювання творів образотворчого мистецтва // Виховання естетичної культури школярів: навч. посіб. / І.А. Зязюн, Н.Є. Миропольська, Л.О. Хлебнікова та ін. – К.: ІЗМН, 1998 – 156 с. С. 99.

³ Леонардо да Вінчі. Суждения о науке и искусстве / [пер. с итал. В. Зубова и др.]. – СПб.: Азбука, 2001. – 702 с. С. 57.

⁴ Мастера искусства об искусстве: избр. отрывки из писем, дневников, речей и трактатов: в 7 т. Т. 4 [под. общ. ред. А.А. Губера и др.]. – М.: Искусство, 1967. – 622, [66] с.

наголошував, природа є найвищим джерелом будь-якого художнього пізнання, вивчайте природу, будьте чесними і суровими, це шаха найти красу і зустрітися з правдою¹.

Сучасні вчені розглядають формування естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва через екосистему художньої діяльності, у процесі якої, за слушним твердженням Б. Юсова, що мистецтво звільнює духовні сили особистості, перетворюючись з рудимента сучасного освіти в його головне завдання, завдання розширення контактності людини, її діалогу з навколишнім світом, з минулим і сьогоденням в ім'я майбутнього².

Образотворче мистецтво як феномен культури замінює природну форму краси художньою формою через відтворення художньо-естетичного образу природи. Природа – це активна життєтворчість, мистецтво – це життєтворчість як артефакт, адже створюється людиною – найрозвиненішою формою життя в природі. Відповідно, образ природи, народжений художньою свідомістю людини, утворює той культурний шар, що є підґрунтям ноосфери, а звідти знов повертається в природу, але як «агент» сфери розуму, як регулятор взаємовідносин людства і космосу, – наголошує Г. Тарасенко³.

Природа начебто обирає мистецтво, зокрема, образотворче, «посередником» між собою і людством. Мистецтво, на переконання Г. Тарасенко, є своєрідним «естетико-екологічним ноу-хау», специфічною художньою формою обміну ціннісними підходами до природи, способами взаємодії з навколишнім світом, формами його естетичного перетворення. Мистецтво, зокрема, образотворче, завдяки своїй образній специфіці «накопичує і передає екологічний цінний досвід взаємовідносин людини з природою, оскільки виступає, адекватним способом пізнання природи через розширення діапазону образного бачення природи; «художньою концепцією» природи, її образною філософією; своєрідним «каталогом» естетичної виразності природи, що обсервує її красу і унікальність»⁴.

Природа через образотворче мистецтво сприяє формуванню у студентів естетичного «вміння бачити» як необхідність художньо-

¹ Там само. – 622 с.

² Юсов Б.П. Наукова гіпотеза. Взаємодія та інтеграція мистецтв в поліхудожнього розвитку школярів / Борис Петрович Юсов. – Луганськ: Пресса, 1990. – 180 с.

³ Тарасенко Г.С. Екологічна естетика в системі професійної підготовки вчителя: методол. аспект / Г.С. Тарасенко. – Вінниця: Віноблдрукарня, 1997. – 112 с. С. 32

⁴ Там само. – С. 50.

естетичного сприймання глибокої життєвої правди, переживання особистості, невлотливих і тонких станів природи.

Образотворча діяльність майбутніх учителів образотворчого мистецтва на пленері (від франц. *en plein air* – зображення природи у природних умовах) змінює агресивно-споживацький підхід до природи на «любовно-творчий»¹, встановлює паралелі між красою і досконалістю форм живої природи (в подальшому – і неживої), бо досконале, як доводять теоретики й практики, є життєздатним, красивим й гармонійним. Художнє зображення природи є артефактом її життєтворчості, допомагає студентам зрозуміти не лише навколишній світ, але і себе, розуміючи, що всі форми життя є унікальними і індивідуальними.

На значенні роботи над етюдами з природи в умовах пленеру наголошували художники-педагоги О. Венеціанов, В. Перов, О. Саврасов, В. Маковський, П. Чистяков, В. Полєнов та ін. Правильно переданий у пейзажі стан природи студентами, – наголошують педагоги, – є не сліпим копіюванням, а це передбачає глибоке розуміння, пов'язане з узагальненням довготривалих спостережень за станом природи і яскравим виявом свого почуття з обраним мотивом. «Списаними» з природи можуть бути лише основні колірно-тональні відношення, все інше повинно бути «переплавленим» через душу художника².

За слушним твердженням художника К. Коровіна, «пейзаж не можна писати без мети, якщо він тільки гарний, – у ньому повинна бути історія душі. Він повинен бути звуком, що відповідає серцевим почуттям. Це важко висловити словом, це так схоже на музику»³.

Отже, образотворче мистецтво володіє потужним естетико-педагогічним потенціалом, є універсальним засобом формування естетичної культури, забезпечує гармонію інтелектуального та естетичного розвитку особистості, сприяє збагаченню емоційно-почуттєвої сфери, розвиває його пізнавальну й творчу активність,

¹ *Тарасенко Г.С.* Екологічна естетика в системі професійної підготовки вчителя: методол. аспект / Г.С. Тарасенко. – Вінниця: Віноблдрукарня, 1997. – 112 с. С. 10.

² *Семешко Е.Г.* Деякі особливості виконання пленерних етюдів як складової художньої освіти / Е.Г. Семешко // Проблеми сучасності: мистецтво, культура, педагогіка: зб. наук. праць / Луган. держ. ін.-т культури і мистецтв; за заг. ред. В.Л. Філіппова. – Луганськ: Вид-во ЛДІКМ, 2010. – Вип. 15. – С. 217-221. С. 175.

³ *Коровин Константин.* Жизнь и творчество: письма, документы, воспоминания / Константин Коровин; сост. Н.М. Молева. – М.: Акад. художеств СССР, 1963. – 563 с. С. 55.

естетичні потреби і смаки, сприяє та допомагає кожному включитися в процес творення естетичної культури.

2.2. Історико-педагогічний контекст формування естетичної культури майбутнього вчителя засобами образотворчого мистецтва у вітчизняній освітній практиці

Проблема формування естетичної культури майбутніх учителів засобами образотворчого мистецтва протягом усіх періодів діяльності педагогічних навчальних закладів розглядалася прогресивними педагогами як важлива складова їхньої професійної підготовки.

Про необхідність впровадження малювання у спектр навчальних предметів говорив К. Ушинський, який зазначав, що «уроки малювання (вільне малювання, від руки, креслення планів, геометричне креслення)» мали бути обов'язковим предметом як у вчительських семінаріях, так і в підготовчих школах при них. У праці «Педагогічна подорож до Швейцарії» К. Ушинський наголосив на особливій актуальності естетичного виховання та художньої підготовки майбутніх педагогів, саме тоді вчитель зможе отримати та реалізувати на практиці знання, уміння й навички з образотворчої грамоти, щоб урізноманітнити навчально-виховний процес та зацікавити мистецтвом учнів, щоб сприяти задоволенню їхніх естетичних потреб та стимулювати прагнення до самостійної творчої діяльності¹. У зв'язку з цим основним освітнім завданням дисципліни малювання визначався розвиток естетичного смаку у семінаристів, а набуття технічних навичок вважалось вторинним.

Підтвердженням є думка Т. Шевченко, який у своїх педагогічних роздумах наголошував на необхідності вивчення основ образотворчого мистецтва, введення малювання у коло навчальних предметів: «... Учись, учись малювати, ця наука ніякій науці не завадить...»².

С. Мельничук, досліджуючи формування естетичної культури майбутніх учителів у навчально-виховному процесі протягом 1860 – 1970 рр., констатує, що вперше питання важливості образотворчого мистецтва як засобу формування естетичної культури учителів було порушено в дореволюційних педагогічних навчальних закладах (1860 –

¹ Ушинский К.Д. Педагогічна подорож по Швейцарії / К.Д. Ушинський // Вибрані педагогічні твори: у 2 т. Т. 2 / за ред. О.І. Пискунова. – К., 1983. – С. 103.

² Шевченко Т.Г. Близнецы / Т.Г. Шевченко // Повна збірка творів: у 3 т. – К.: Держ. вид-во худ. л-ри, 1949. – Т. II: Повісті. – С. 297-405.

1917 рр)¹. Передовою педагогічною громадськістю і художньою Академією наголошувалося на важливості «бажаної постановки малювання в учительських інститутах», що було зумовлено незадовільним викладанням образотворчого мистецтва (малювання) в загальноосвітній школі та низьким рівнем естетичного розвитку і підготовки вчителів до викладання графічного мистецтва.

У постанові директорами учительських інститутів і семінаріїв Київського навчального округу, підкреслювалося, що сучасна педагогіка повинна визнати важливе виховне і загальноосвітнє значення графічного мистецтва у розвитку особистості, що малювання є могутнім засобом «діяти» і «виражатися». Завдяки йому в людині формуються бажання і можливості духовної насолоди, перед нею розкривається весь світ форм і барв, відновлюється новий пізнавальний орган, і вона навчиться розуміти і любити природу.

Акцентувалася увага на педагогічному спрямуванні курсу малювання при підготовці вчителів. «...Учитель історії кількома штрихами може зобразити обеліск, піраміду, або інший історичний об'єкт, що надає можливість його не лише уявити, а й кращу відбити у пам'яті; учитель географії може оживити навчальний предмет малюванням таблиць і схем, на уроках літератури малювання, сприяючи розвитку фантазії, дасть яскраво уявити літературні образи героїв, ... поєднання читання і малювання (з використанням також готових малюнків, картин) сприяє міцному, емоційно-почуттєвому і свідомому засвоєнню матеріалу»².

З цією метою у підготовку студентів учительських інститутів було включено такі види занять, як: малювання кольоровою крейдою на дошці, малювання олівцем, вугіллям, кольоровими олівцями, малювання з натури і за пам'яттю ілюстрацій до казок, оповідань, пісень, малювання плодів, чучел, тварин, ескізи з натури людини і тварин. Заняття з малювання сприяли розвитку зорової пам'яті, фантазії, творчої уяви, здатності цілісного художньо-естетичного сприймання оточуючої дійсності, що складало основу естетичного розвитку майбутніх учителів.

Заслуговує на увагу і те, що у 50 – 60 рр., констатує С. Мельничук, набула поширення позанавчальна робота з естетичного виховання і формування загальної естетичної культури майбутніх учителів, яка

¹ Мельничук С.Г. Теорія і практика формування естетичної культури майбутніх учителів: (історико-педагогічний аспект): [монографія] / Сергій Гаврилович Мельничук. – Кіровоград: КДПУ ім. В. Винниченка, 2006. – 248 с.

² Там само. – С. 40.

враховувала індивідуальні запити, побажання і нахили студентів, що сприяло розвитку здібностей і смаків у різних видах естетичної діяльності. Важливу роль у формуванні естетичної культури в позааудиторній діяльності відіграло образотворче мистецтво¹.

Найбільш дієвими формами для розвитку естетичної культури студентів були: лекторії з мистецтва, створенні при навчальних закладах малі картинні галереї, клуби аніматорів мистецтва, художні виставки, інформаційні творчі об'єднання з естетики і мистецтва, гуртки художників-оформлювачів, виставки «своїми руками» та ін.

Зокрема, цінність створення малих картинних галерей полягала у тому, що студентам надавалася можливість ознайомитися з творами образотворчого мистецтва безпосередньо у вищому навчальному закладі. Наприклад, у Ніжинському педагогічному інституті в картинній галереї були представлені полотна А. Ківшонка «Сцена полювання», А. Міщерського «Пристань на Волзі», твори польського живопису ХІХ ст., твори сучасних художників, зокрема, С. Шишка, А. Шкуро та ін.), які були подаровані у 1845 р. графом О. Кушельов-Безбородько. Це дозволяло ознайомитись майбутнім учителям з творами різних епох, видатними художниками, що сприяло формуванню художньо-естетичної освіченості, художньо-естетичного смаку, вмінню бачити та розуміти твори образотворчого мистецтва.

Мета гуртка художників-оформлювачів полягала в тому, щоб сформувати у майбутніх учителів потреби і вміння естетично оформлювати середовище навчального закладу, виготовляти наочність, здійснювати оформлення мистецьких виставок, що відіграло важливу роль у розвитку естетичних смаків студентів.

У підсумку можна стверджувати, що формування естетичної культури майбутніх учителів в навчальних закладах протягом 1860 – 1970 рр. засобами образотворчого мистецтва стимулювало активність студентів у розвитку їхніх потреб, естетичного задоволення, милуванні, художньо-естетичного пізнання та прагнення втілити прекрасне у свій професійній діяльності.

У першій половині ХІХ ст. першою професійною школою в Російській Імперії, де готували художньо-педагогічні кадри, була Академія мистецтв у Петербурзі, заснована в 1758 році. На початку ХІХ ст. російська академічна школа малюнка була найкращою в Європі.

¹ Мельничук С.Г. Теорія і практика формування естетичної культури майбутніх учителів: (історико-педагогічний аспект): [монографія] / Сергій Гаврилович Мельничук. – Кіровоград: КДПУ ім. В. Винниченка, 2006. – 248 с. С. 137.

В Україні активно діяли і так звані рисувальні школи та вечірні класи при гімназіях, семінаріях й університетах, кількість яких було такою, що Академією мистецтв було розроблено «Положення про рисувальні школи і класи», в якому було уніфіковано діяльність цих навчальних закладів. Випускники отримували свідоцтво про закінчення диплом на звання вчителя малювання і креслення в середніх навчальних закладах.

Яскравими представниками рисувальних шкіл, які функціонували у другій половині XIX ст., де готували педагогів-художників були: Харківська художня школа М. Раєвської-Іванової (1869 р.) та Київська рисувальна школа М. Мурашка (1876 р.). Завдання цих установ полягало в тому, щоб процес художньо-педагогічної освіти не перетворювався тільки в передачу знань, досвіду, умінь і навичок від покоління до покоління, а й розкривав у кожному учні природні задатки та особистісні якості як безконечне невгамовне і ніколи не насичуюче прагнення до краси¹.

Викладачі та учні художніх шкіл Харкова і Києва активно займалися художньо-освітньою і громадською діяльністю, що включало організацію художніх виставок у містах та за їх межами, відкриття художніх музеїв та художньо-просвітницьку роботу серед населення, що сприяло вихованню освіченої, духовно багатой особистості учня.

Навчальні програми Харківської та Київської шкіл спрямовувалися як на загальний, так і на художньо-естетичний розвиток учнів засобами активних спостережень і малювання з натури, проведення занять на пленері, формування вражень та оціночних суджень, ознайомлення з історією й теорією мистецтв, застосування навчальної інтеграції та міжпредметних зв'язків. Великого значення надавалося проведенню занять на пленері на основі методу милування красою природи, як зазначав М. Мурашко, від багатства краси природи до краси людської душі². Отже, діяльність зазначених закладів сприяла не тільки професійно-художній підготовці, а й загально-естетичному розвитку учнів.

Досліджуючи розвиток шкільної і професійної освіти на Полтавщині (друга половина XIX – початок XX ст.), Т. Благованаголосила, «що у другій половині XX століття професійна підготовка вчителів

¹ Волков С.М. Інституалізовані соціокультурні системи: регіональна специфіка та динаміка: [монографія] / Сергій Михайлович Волков; Нац. акад. мистецтв України. Ін-т культурології; передм. Ю.П. Богуцький. – К.: Ін-т культурології НАМУ, 2010. – 247 с.

² Мурашко Н. Киевская рисовальная школа: воспоминания старого учителя / Николай Мурашко. – К.: Друкарня Потаповых, 1907. – 118 с. С. 61.

здійснювалася в учительських семінаріях, на загальноосвітніх та спеціальних педагогічних курсах, педагогічних класах при жіночих середньоосвітніх закладах, учительських інститутах, університетах. Естетичний компонент як невід'ємна складова загальнокультурного розвитку майбутнього вчителя забезпечувалась циклом мистецьких, зокрема, образотворчих дисциплін»¹.

Так, у першій на території Полтавщини Велико-Сорочинській вчительській семінарії дисципліни художньо-естетичного циклу належали до виховної частини організації освітнього процесу складала основу системи позааудиторної роботи. Метою таких занять було не тільки розвиток спеціальних мистецьких здібностей, а й насамперед формування у студентів естетичної культури, здатності сприймати і розуміти мистецтво.

В останній чверті XIX ст., констатує Т. Благова, підготовка освітянських кадрів здійснювалася в учительських інститутах. Зокрема в учительському інституті в Глухові (1874 р.) навчальними планами, серед дисциплін художньо-естетичного циклу обов'язково передбачалося вивчення малювання в поєднанні із кресленням та теоретичного курсу «Історія мистецтв». Таким чином, естетичний напрям вважався складовою загальнопедагогічної підготовки вчителів, що забезпечувало естетичну спрямованість на реалізацію педагогічних завдань – виховання естетичного смаку студентів, прояву естетичної активності.

У досліджуваній період, вказує Т. Благова, функціонував Полтавський учительський інститут, зміст художньо-естетичної підготовки вчителів у якому визначався на основі циркуляра МОН «Про підвищення естетичного і художнього виховання у навчальних закладах» (1889 р.). З цією метою до навчальних планів однією із дисциплін було введення графічного мистецтва з практичними вправами (креслення, малювання у зв'язку з історією мистецтв), а у педагогічній практиці окремим напрямом було запроваджено цикл мистецьких дисциплін, що сприяло розширенню у вчителів естетичного світогляду, спрямованості на художньо-естетичну діяльність².

Отже, естетичний компонент був невід'ємною складовою як спеціальної, так і загальнопедагогічної підготовки вчителя у навчальних

¹ Благова Т.О. Розвиток шкільної і професійної мистецької освіти на Полтавщині (друга половина XIX – початок XX ст.): навч. посіб. для студ. вищ. проф. закл. [А.М. Прохоров (ред.)] / Тетяна Благова. – Полтава: Оріяна, 2009. – 239 с.

² Благова Т.О. Розвиток шкільної і професійної мистецької освіти на Полтавщині (друга половина XIX – початок XX ст.): навч. посіб. для студ. вищ. проф. закл. [А.М. Прохоров (ред.)] / Тетяна Благова. – Полтава: Оріяна, 2009. – 239 с. С. 85.

освітніх закладах Полтавщині та важливим аспектом формування його особистісних та професійних якостей.

В. Попова на основі вивчення історико-педагогічних документів про роботу на педагогічних курсах Слобожанщини, довела важливість образотворчого мистецтва у естетичній підготовці вчителів, як підґрунтя формування їхньої естетичної культури. Автор констатує про те, що вже у 1912 р. у зміст курсової підготовки вчителів було введено предмет «Методика малювання та ліплення» 1912 р., який включав лекційні і практичні заняття. На лекційних заняттях вчителі набували знання про особливості естетичного сприйняття довкілля та творів мистецтва, про організацію навчального процесу на основі природної потреби дітей у художній творчості, їх прагнення до оволодіння навичками малювання та ліплення, створення яскравих кольорових творчих робіт. На практичних заняттях значна увага зверталася на формування у вчителів навичок створення пояснювальних малюнків (нескладних схематичних ілюстрацій навчального матеріалу, які виконувалися на уроці крейдою на дошці). Такі навички дозволяли вчителям частково вирішити проблему недостатності засобів наочності у школі, естетизувати навчально-виховний процес¹.

Естетична підготовка вчителів спрямовувалася на формування у них знань теорії і методики предметів образотворчої спрямованості та художніх практичних умінь володіння різними техніками малювання і ліплення з метою розвитку в них спостережливості та уваги, тренування образної пам'яті, спонукання до творчого пошуку, заохочення до здійснення образотворчої діяльності.

На початку ХХ ст. в Україні формування естетичної культури вчителів, зокрема, вчителів мистецького фаху в педагогічних університетах активізувалося у зв'язку з прийняттям Національної державної комплексної програми естетичного виховання (1994), Концепції загальної мистецької освіти (2003), Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах та комплексної програми художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах (2004) де підкреслюється важливе значення мистецтва, якому належить провідна роль у формуванні системи естетичних цінностей, світоглядних уявлень, естетичних оцінок,

¹ *Попова В.Л.* Естетична підготовка вчителів у діяльності педагогічних курсів Слобожанщини (кінець ХІХ – початок ХХ ст.): дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / В.Л. Попова. – Харків, 2003. – 224 с.

ідеалів, переконань, естетично збагаченої, емоційно-творчої особистості та її моральних якостей і психічних процесів, внутрішнього світу дитини.

2.3. Зарубіжний досвід формування естетичної культури вчителя засобами образотворчого мистецтва

Використання образотворчого мистецтва в освіті з метою формування естетичної культури особистості сягає своїм корінням в античні часи.

Так, перші згадки про образотворче мистецтво як навчальну дисципліну зустрічаються в роздумах визначного античного філософа Аристотеля (381–322 рр. до н.е.), якому належить учення про «мімесис» (відображення дійсності, природи у творах мистецтва). Аристотель вважав першорядними предметами граматику, гімнастику, музику та малювання.

У Сікіонській школі мистецтва живопису на Пелопоннесі (початок VI ст. н.е.), засновником якої був художник Памфіл, вивчення малювання, зокрема, живопису, здійснювалося на ґрунті знання основ геометрії¹.

У Стародавньому Римі грамота й малювання вважалися основними у навчальні. Згідно з думкою Платона вони були передумовою вивчення більш складних, де малювання було основним засобом формування витонченості ока, досягнення людиною фізичної досконалості, створення естетичної довершеності предметного середовища.

В епоху Відродження геніальний мислитель і художник Леонардо да Вінчі відводив визначальну роль живопису як «цариці наук». Розуміючи його як універсальну мову (подібно математиці, у сфері науки), в якій втілені пропорції та перспективи виявлення розумного початку, який панує у природі, називаючи її «божественною наукою живопису»².

Ж.-Ж. Руссо піднімав питання щодо становлення малювання як загальноосвітнього навчального предмета та вважав образотворче мистецтво засобом виховання дитини та розвитку її органів чуття³.

Про необхідність вивчення малювання як пропедевтики до навчання грамоти, висловив свою думку Й. Пестолоцці у праці «Як

¹ Жураковский Г.Е. Очерки по истории античной педагогики / Геннадий Евгеньевич Жураковский. – М.: АПН РСФСР, 1963. – 510 с. С. 71.

² Кузин В.С. Психология живописи / В.С. Кузин. – изд. 4-е, испр. – М., 2005. – 304 с. С. 7.

³ Руссо Ж.-Ж. Эмиль или о воспитании / Жан-Жан Руссо; пер. с франц. М.А. Энгельгардтъ. – СПб.: Школа и жизнь, 1912. – 489 с.

Гертруда навчає своїх дітей», оскільки воно не лише полегшує процес оволодіння графічними навичками письма, а й приєє розумовому розвитку й моральному вихованню дитини¹.

У контексті нашого дослідження вагомим значенням набуває врахування сучасного зарубіжного досвіду з проблеми формування естетичної культури особистості засобами образотворчого мистецтва.

Досліджуючи зарубіжний досвід підготовки педагогічних кадрів до естетичного виховання в англійських країнах (Великобританії, Канаді, США), М. Лещенко наголошує на значенні образотворчого мистецтва як засобу естетизації педагогічного процесу з потужним естетичним полем, що дає можливість удосконалювати пізнавально-світоглядну, емоційно-почуттєву та творчо-дієву сфери як педагога, так і учня. Ефективність здійснення навчальної діяльності залежить від усвідомлення вчителем, що «навчання малюванню особливо важливе для дитини, тому що вміння виразити свої думки, почуття за допомогою малюнка необхідні для представників різних професій, а не тільки для художників»².

Це уможлиблюється, на переконання автора, за умови сформованості у майбутніх учителів стійкого інтересу до естетизації педагогічного процесу; усвідомлення таємниць формування творчої індивідуальності; орієнтація їх на пошук краси і гармонії у процесі творчої діяльності; створення атмосфери співчуття, співпереживання, взаєморозуміння; розуміння важливості впливу мистецтва на художньо-естетичний розвиток учнів; використання мистецтва як засобу психотерапевтичного впливу на учнів.

Оволодіння студентами методиками викладання образотворчого мистецтва спрямовується на формування й розвиток у студентів інтересу до художньої діяльності. Для здійснення керівництва навчальною діяльністю, – наголошує М. Лещенко, – учитель повинен володіти як мінімум п'ятьма техніками: малювання, живописом, ліпкою, виготовлення гравюр і декоративно-прикладною творчістю, що сприяє формування вміння створювати естетично-художнє середовище. Опанування кольорознавством сприяє формування у студентів знання про основні кольори і практичні вміння створювати нові барви шляхом змішування кольорів, підбирати і об'єднувати кольорові відтінки теплої і холодної гами, що дозволяє передавати власний емоційний стан за

¹ Пестолаци И.Г. Избр. пед. произведения: в 3 т. Т. 2: 1791-1804 гг. Из работ 1791-1798 / пер. с нем., под. текста и примеч. В.А. Ротенберга; под. ред. М.Ф. Шабаевой. – М.: АПН РСФСР, 1963. 563 с.

² Лещенко М.П. Зарубіжні технології підготовки учителів до естетичного виховання: [монографія] / Марія Петрівна Лещенко. – 2-е вид., доп. – К.: Гротеск, 1996. – 192 с.

допомогою ніжних, суворих, сумних, веселих кольорів. Оволодіння вчителями різноманітними методами навчання естетичного сприймання (словесні, наочні практичні) дозволяє в подальшому організувати діяльність учнів як шлях пізнання художнього твору з метою розв'язання певних естетичних потреб.

Складовою естетичного розвитку студентів є декоративно-прикладне мистецтво, метою якого є естетичне насичування і перетворювання навколишнього середовища, формування потреби бачити і створювати красиве в щоденному житті. Поряд з набуттям навичок практичної діяльності у майбутніх учителів, – наголошує М. Лещенко, – «формується висока духовна культура як здатність сприймати і аналізувати естетичні явища у мистецтві, що сприяє розширенню кругозору, розвитку фантазії, уяви як педагога, школяра»¹.

Потужним естетико-виховним потенціалом володіє вальдорфська педагогіка, заснована австрійським вченим і філософом Р. Штейнером, яка базується на його езотерично-філософській концепції – антропософії (вчення про надчуттєве пізнання світу як поступове самоудосконалення). Її визнають сучасною духовно-науковою екологією становлення особистості, оскільки вона є системою самопізнання й саморозвитку кожного індивіда засобами мистецтва в умовах свободи навчання, виховання та творчості, в двоєдності чуттєвого та надчуттєвого досвіду духу, душі і тіла. Фундаментальний принцип вальдорфської педагогіки – «художнє передує інтелектуальному».

Особливо цінним є те, що візуальні мистецтва (живопис, ліплення, малювання) вивчається протягом усіх років навчання в школі з 1 по 12 класи з інтегративним використанням при вивченні усіх інших предметів. Це забезпечує наскрізну естетизацію навчально-виховного процесу та характеризується емоційно-образною домінантою, а не традиційно раціонально-логічною, вербальною. Заняття з візуальних мистецтв, що репрезентується предметами «Малювання», «Живопис», «Малювання форм», «Ліплення» забезпечують сенсорне, художньо-практичне пізнання дійсності та сприяють розвитку художньо-естетичного смаку, естетичного світосприйняття.

Процес малювання спрямовуються на «безсюжетне малювання», «вільне художньо-пластичне самовираження», що сприяє розвитку творчості, художніх здібностей, індивідуальності через формування

¹ Лещенко М.П. Зарубіжні технології підготовки учителів до естетичного виховання: [монографія] / Марія Петрівна Лещенко. – 2-е вид., доп. – К.: Гротеск, 1996. – 192 с. С. 49.

простих почуттів та емоційних реакцій дитини до образного естетичного світовідчуття.

«Живопис», на переконання Р. Штейнера, є важливим ключем до емоційного розуміння мистецтва через мову кольору об'єктивно існуючого різнокольорового світу та емоційне кольоростичне сприйняття і відчуття. Розглядаючи колір у триєдності «живопис – почуття – колір» вальдорфські педагоги його пов'язують з розвитком 12 почуттів (за Р. Штейнером), які умовно розподіляються на 3 групи по 4 в кожній як співвідношення з тричленним діленням зв'язку людини зі світом – з мисленням, почуттям і волею, що зумовлює розвиток художніх здібностей в людини. Почуття дотику, почуття життя, почуття руху, почуття рівноваги складають першу групу, їх називають – тілесні почуття. Друга група почуттів (почуття зору, тепла, нюху) належать до душі людини, її почуттів і сприйняття світу. Це душевні почуття, оскільки їх сприйняття завжди співставні у полярних проявах: для почуття зору – це або краса, або потворності; нюху – приємно або огидно: на смак щось буває солодким або гірким.

Третю групу почуттів складають: слух, мова або почуття слова, уява або почуття думки, почуття «Я», за допомогою яких відбувається внутрішнє «бачення», надається можливість «розмовляти» і «слухати» мистецтво, відповідно насолоджуватися ним. Розвиток через колір, розвиток усіх зазначених почуттів збагачує особистість, забезпечує душевну рівновагу, «відкриває ворота в світ»¹.

Уведений Р. Штейнером предмет «Малювання форм» («гілка від дерева живопису») ґрунтується на новому трактуванні окремих компонентів художнього формотворення і їх взаємодії на інтегративній основі (графічна діяльність – рухова художньо-образна діяльність), де зображення графічними засобами супроводжується етюдами з пластичної імпровізації образів форм.

Процес малювання різних форм (круглих, овальних, пірамідальних) спрямовується не тільки на набуття учнями графічних навичок, а на пробудження почуття форми, емоційного ставлення до неї, розвиває художньо-образне мислення учнів, сприйняття та усвідомлення ними форм і пропорцій не тільки за зовнішніми ознаками, але й її глибинної філософсько-естетичної сутності.

Надзвичайно важливий вплив на учня, – зазначав Р. Штейнер, – має ліплення, воно «...надає духовного спрямування фізіологічному

¹ Брюн Д. Живопись в образовании. Опыт вальдорфской школы / Дик Брюн, Атце Лихтхар; пер. с англ. Елены Мезенцевой, Галины Волковой. – К.: НАИР, 2011. – 185, [39] с. С. 24.

зоріві, допомагає правильному і своєчасному входженню у світ пластичних образів..., Заняття ліпленням переводить бачення з голови, з очей у рух пальців рук, що виховує в особистості смак до всього того, що її оточує, і вона захоче побачити у власній кімнаті створені зі смаком речі»¹.

Отже, заняття візуальним мистецтвом сприяють розвитку в учнів естетичних почуттів, пізнавальних інтересів, вихованню естетичного смаку, пробудженню почуттів в учнів почуття ритму, форми, гармонії, в результаті закладається основа розвитку інтересу до життя, емоційно насиченого, збагачено яскравими переживанням, що є підґрунтям формування їхньої естетичної культури.

Науковий інтерес становить сучасний зарубіжний досвід підготовки майбутніх учителів мистецтва з метою естетизації їхньої підготовки до естетичного виховання, у процесі якого формування естетичної культури.

Цікавими і актуальними для художньо-педагогічної освіти і практики є погляди Роберта Скратона, професора естетики в Бірбек – коледжі Лондонського університету. В їх основі покладені ідеї взаємозв'язку естетичного і екологічного у процесі естетичного виховання. Естетика, на переконання вченого, розкриває доцільність людського життя через категорії краси і гармонію: «Сприймаючи прекрасне, людина відчуває закони світо творення»². Усвідомлення доцільності навколишнього світу і свого місця в ньому, пізнання єдності краси форми і змісту природного середовища на основі естетичного досвіду дозволяє здійснювати і оцінювати власну діяльність з позиції абсолюту прекрасного, духовності і моральності.

Заслуговує на увагу практичний досвід роботи Лінди Луї, доцента художньої освіти, викладача з підготовки майбутніх учителів мистецтва у коледжі Міського університету Нью-Йорка, яка розробила курс «Людський слід у міському пейзажі» («Human Tracks in the Urban Landscape»), метою вивчення якого є формування естетико-екологічного мислення, набуття вчителями естетичного досвіду у взаємодії з природою, емоційно-естетичної рефлексії, через художньо-естетичне пізнання навколишнього світу³.

¹ Штейнер Р. *Метаморфоз душевної життя: путь внутрєнного опыта* / Рудольф Штейнер. – М.: Evidentis, 2001. – 241 с. С. 100.

² Scrutton R. *Modern philosophy and the neglect of aesthetics* / R. Scrutton. – London. 1989. – P. 21-36. P. 32.

³ Linda L. *Human Tracks in the Urban Landscape* / L. Linda. – NYork, 2000. – 146 p.

Презентований курс спрямований на вивчення педагогічних засад мистецтва на основі інтеграційних зв'язків потужного потенціалу образотворчого (візуального) мистецтва, екології науки і естетики творчості. Основним завданням курсу є створення майбутніми вчителями мистецтва еко-арт проекту «Людський слід» (слід людської присутності) як «відкритого твору» – естетичного повідомлення про взаємодію між людиною і природою в художньо-естетичній формі.

Викладання курсу ґрунтується на використанні мистецтва для дослідження дизайну й екології; визнанні місця або об'єкта природного середовища як предмету дослідження, навчання і творчості; як джерела метафор, натхнення, естетичних переживань, естетичного досвіду.

У ході вивчення курсу майбутні учителі мистецтва перетворюються на «екологічних художників», що передбачає збирання ними фактів, пов'язаних з місцевістю, репрезентацію фотовізуальних елементів з природного і зробленого людиною світу (наприклад, лінії і типи ліній; світло і тіні, розміри, колір, текстура, ритмічні повторення, форми тощо), простежуючи тотожні візуальні елементи у створеному людині світі і природі (гілка дерева – тріщина в асфальті, мостова – бджолині стільники тощо). Зібраний матеріал обговорюється у групах, у яких акцентується на питаннях художнього, естетичного, історичного спрямування.

На основі зібраного фотоматеріалу вчителі створюють художньо-естетичну «історію», розробляючи різноманітні композиції. Увагу вчителів звертають на потужний потенціал зображальних засобів і технік образотворчого мистецтва (живописних, графічних, створення колажів тощо) з поєднанням цифрових форматів і письмових текстів, щоб створити і представити проект на основі своїх досліджень та естетичного досвіду.

Поряд з цим вчителями мистецтва створюються скульптури або інсталяції з використанням об'єктів, натуральних (природних) матеріалів або відходів людської діяльності (папір, картон, кришечки). Це сприяє розвитку інтуїтивних відчуттів, вміння робити естетико-екологічні відкриття, здійснювати багатоаспектний контакт з різноманітним матеріалом (від візуального до тілесно-кінестетичного) як прояв естетичного ставлення до природи.

Такий підхід є надзвичайно дієвим, бо спрямовує вчителів на творче вираження занепокоєння з приводу екологічного стану

навколишнього середовища; на пошук нового шляху співіснування з природою; на відновлення пошкодженого навколишнього середовища через художню та естетичну форму; на усвідомлення гармонійного співіснування у гармонії з навколишньою природою.

Особливий інтерес представляє досвід використання образотворчого мистецтва як засобу формування естетичної культури у процесі естетичного виховання сучасної школи Японії. Естетичне і художнє виховання в Японії ґрунтується на ідеях Макігуті Цунесабура, викладених у праці «Система педагогіки з метою створення цінностей», де автор розвиває концепцію «культурної освіти». Вона полягає у тому, що головне призначення людини і її задоволення полягає в тому, щоб створювати основоположні цінності – користь, красу, добро¹. З метою надання можливості дітям отримати знання і практичний досвід з традиційних мистецтв, з подальшим збереженням і передачею традицій наступним поколінням у межах Державної Концепції Освіти Японії (*White Paper*) започаткована програма «Впровадження занять з традиційного мистецтва» (2003)².

Одним із традиційних видів образотворчого мистецтва в Японії вважається каліграфія, яка сприяє точності малюнка, впевненості штриха, витонченості ліній, співмірності обсягів, а найголовніше, на переконання М. Киященка, – написання ієрогліфа відкриває «сам принцип художнього узагальнення, принцип символізації»³. Ієрогліф через ритм, структуру, гармонію передає пластику руху в уявному співвідношенні предмета з його ієрогліфічним узагальнено-конкретним зображенням, об'єктом естетичного сприйняття. «Якщо звернутися до творів японського письма, – писав майстер і теоретик каліграфії А. Капр, – то навіть не розуміючи значення цих написів, переживаєш високі естетичні відчуття»⁴.

Тонкощі розумового процесу, що виражаються в лаконічності, пластичності та витонченості ліній, допомагають розуміти та усвідомити вимоги принципу побудови художньої форми, розвитку естетичної уяви. Краса в усіх формах її існування і проявів слугує об'єктом естетичного

¹ *Nakamura H.* A History of development of japanese though from 952 to 1868 / Hajime Nakamura. – Tokyo, 1967. – Vol. 2. – P. 147.

² *White Paper* (Матеріали державної Концепції Освіти Японії) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mext.go.jp>. – Загол. з екрану. – Мова англ.

³ *Киященко Н.И.* Современные концепты эстетического воспитания: теория и практика // Традиционная модель эстетического воспитания в Японии / Н.И. Киященко. – М.: Ифра, 1998. – 313 с.

⁴ *Daniels P.* The world's writing systems / P. Daniels, W. Bright. – Oxford University Press, 1996. – 530 p. P. 18.

сприйняття. Залучення до краси, до її розуміння на уроках з образотворчого мистецтва спрямовуються на розвиток естетичних почуттів та емоцій, які сприяють становленню людської душі: «Ніякі теоретичні побудови неможливі, якщо в їх основі не лежать гострі і сильні почуття – це були б замки на піску»¹.

Важливого значення у шкільній освіті приділяється вивченню кольору як основного засобу художньої експресії, виразу індивідуальності учня, як багатого мовного засобу. Навчання колористиці вирішує в учнів проблему колористичної «хвороби» (тобто відсутність будь-якої частини кольорового спектру у роботі), що призводить до оволодіння знаннями кольорових систем як основи їхньої особистісної духовної рівноваги. Дошкільник знайомиться з палітрою двадцяти чотирьох кольорів і відтінків, другокласник користується фарбами з тридцяти шести кольорів і відтінків і знає їхні назви. По закінченню школи учні оперують двадцятьма чотирма основними кольорами, розрізняють до десяти відтінків кожного з них.

Володіння учнями кольором – це шлях до пізнання світу через колір, розуміння його краси, відчуття радості творчості у комбінуванні кольорових поєднань, виховання культури художньо-естетичного сприйняття кольору у природі, побуті, мистецтві до формування гармонійного художньо-естетичного бачення: «гармонія в кольорі – гармонія у душі – гармонія у житті».

Основи образотворчого мистецтва закладені у мистецтві ікебани (япон. – «живі квіти» або «шлях квітів») врахування законів композиції та колористики (цілісність, гармонійність, ритму, пропорційність, контраст, акцент, нюанс тощо). Мистецтво розкриває учнями шлях через виявлення властивої квітам краси, і одночасно виявляти красу своєї власної душі це наші пошуки ідеальної краси (Ікенобо Сен'ей, 45-й голова школи Ікенобо). Створення ікебани – це створення «квіткового твору», сприйняття якого підкреслюють Ікко Тамака, Казько Коїке через складні асоціації, пов'язані з естетизованою зміною пори року. Багатовимірність композиції викликає незабутні естетичні почуття², розвиток яких допомагають становленню людської душі. Відбувається єдність світосприйняття, мови вираження і розумінням акта творчості, безпосереднього злиття зі світом, яке і дозволяє виявити приховане

¹ *Мотому Такада*. Нинген-но света-е-але тецугаку // Философия человеческого будущего / Такада Мотому. – Токио, 1977. – 83 с. С. 82.

² *Japanese colorind* / End. by Ikko Tamaka and Kazuko Koite. – Tokio: Minato-ku, 2004. – 185-200 p.

«чарівність речей» (моно-но аваре), представити самотність, єдність, неповторність кожного явища дійсності¹.

Привертають увагу погляди вчених Канади, США, які наголошують на важливості врахування полікультурного підходу у підготовці майбутніх учителів мистецтва як основи формування їхньої професійної і естетичної культури. Метою такого підходу, на переконання вчених Л. Штур, Л. Мванки, Ф. Робін є усвідомлення майбутніми учителями мистецтва культурного розмаїття світу, вивчення досвіду естетичних традицій, етичних змін та сприйняття різних культурних (естетичних, художніх, етнічних) традицій². Вони стверджують, що вивчення і трансляція майбутніми учителями мистецтва досвіду власної та інших культур сприяє індивідуальному зростанню, вияву індивідуальності, розвитку критичного мислення.

При цьому акцентується на важливості формування у майбутніх учителів мистецтва вміння аналізувати широкий спектр історичних і сучасних аспектів становлення і розвитку культур в контексті мистецького простору, оскільки мистецтво, з одного боку, завжди ґрунтується на сформованій в культурі даного суспільства естетичних уявленнях, канонах й ідеалах, а з іншого – ці уявлення й ідеали перетворюються творчими зусиллями конкретного художника у неповторний, унікальний твір мистецтва.

Основою поглядів американського дослідника М. Білінга є ідея сприйняття різних культурних традицій через розкриття естетичної філософії художників – шлях до кращого розуміння своєї власної культури, зокрема естетичної³. Цю ідею розвиває Д. Блокер, професор естетики і філософії мистецтва університету Огайо, який пов'язує мистецтво і життєвий досвід студентів, що дозволяє відкинути формальне фокусування лише на об'єкті мистецтва, висловлювати власну позицію через візуальну форму, відображаючи особистий естетичний досвід, розуміючи ту чи іншу проблему в контексті свого життя і життя суспільства⁴.

¹ *Киященко Н.И.* Современные концепты эстетического воспитания: теория и практика // Традиционная модель эстетического воспитания в Японии / Н.И. Киященко. – М.: Ифра, 1998. – 313 с.

² *Stuhr L.* Robin Curriculum guidelines for the multicultural art classroom / L. Patricia Stuhr, Lois Petrovich-Mwaniki, F. Wasson // Art education No 45(1), 1992. – P. 16-24.

³ *Billings Mary-Michael.* Two approaches to a multicultural art curriculum / Mary-Michael Billings // Content as a vethod of content, 1995. – Vol. 48, No 1. – P. 21-56.

⁴ *Blocke G.H.* Varieties of malticultural art education: some policy issues / G.H. Blocke // Handbook of reserch and policy in art education. – 2004. – P. 187-199.

Наголошуючи на тому, що культура дуже різноманітна, яка виявляється не стільки на етнічному рівні, скільки у вимірах життєвих стилів, культурних, художніх, естетичних орієнтацій та культурних тенденцій, учені вважають, що мистецька освіта має бути мультикультурною, що передбачає відсутність «панування певної культури». Мистецька освіта, – зазначає Д. Блокер – не повинна обмежувати студентів тільки їх культурними коріннями, а, імовірно, формувати їхню особистість через різні культури, що веде до «кращому розумінню не тільки західних естетичних стандартів, але так само до розуміння широти і різноманітності всередині західної естетики»¹.

Це передбачає реалізацію ідей відкритості і багатоперспективного взаємодоповнення та взаємозбагачення різних культур, діалог культур у рівноцінному співіснуванні національного та світового, засвоєння досвіду естетичних традицій та культивування загальнолюдських цінностей.

Оригінальними є погляди художника-педагога Г. Джиземфек щодо підготовки майстрів і вчителів мистецтва з метою розвитку їхнього професіоналізму, загальної, художньої й естетичної культури. Г. Джиземфек наголошує на важливості інтегративного вивчення мистецтва в історичному і сучасному контексті, як підґрунтя мистецької освіти, у напрямі формування особистісної культури майбутнього педагога мистецтва².

Цьому сприяє вивчення курсу «Важливі історичні та сучасні проблеми в мистецькій освіті: соціальні цінності та індивідуальні (особисті) потреби», основними темами якого є: «Дослідження освітніх концепцій і мистецтва», «Мистецька освіта від класичної ери до відродження», «Мистецька освіта і епоха освіти», «Мистецтво, естетика і дизайн», «Обмін думками в мистецтві», «Вплив на мистецьку освіту в ХХ ст.» тощо.

Учений апелює до історичних і сучасних ідей мистецької освіти, які стосуються мистецтва і людської культури, сприяють усвідомленню студентами власної ролі як професіонала з формованою художньо-естетичною культурою у створенні мистецького освітнього простору, який є багатоаспектним, полікультурним, діалогічним.

¹. Там само. – Р. 197.

² *Jiesamfoek Dr. Herman*. Critical historical and carrent issues in art education: social values and individual needs. – NYork, 1999. – 146 p.

Підсумовуючи, зазначимо, що переосмислення педагогічних надбань історичного досвіду використання образотворчого мистецтва в естетизації навчально-виховного процесу та естетизації освітнього середовища загальноосвітніх навчальних закладів, врахування сучасного вітчизняного і зарубіжного досвіду з метою формування естетичної культури є вагомим підґрунтям для використання та впровадження його в освітню практику сучасних педагогічних університетів.

Висновки до другого розділу

На важливості формування естетичної культури засобами образотворчого мистецтва наголошують сучасні мистецтвознавці, психологи, педагоги наголошуючи на тому, що образотворче мистецтво звернене до духовної сфери людини, використовується як підґрунтя для естетичного, художнього і культурного розвитку особистості.

Провідною рисою образотворчого мистецтва є естетичність, яка проявляється у його здатності приносити естетичну насолоду та виховувати естетичні потреби, смаки, освоювати дійсність естетично, з позиції основним естетичних категорій: «прекрасного», «піднесеного», «трагічного», «комічного», «потворного», «низького»; розвивати емоційну чутливість особистості тощо.

Науковий аналіз праць з філософії, естетики, мистецтвознавства, психології мистецтва дав підстави констатувати, що образотворче мистецтво володіє потужним педагогічним потенціалом, є засобом формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва, оскільки воно:

- через специфічні зображальні засоби кожного виду образотворчого мистецтва (рисунок, живопис, скульптура) створює життєво-реальні враження та передає повноту цілісного образу, що дозволяє студентам досягнути «мистецтво бачити світ»;

- впливає на внутрішній світ особистості, залучає її до переживання інших людей, виховує здатність орієнтуватися в навколишньому житті, пробуджує сприйнятливості до прекрасного, стимулює розвиток образного мислення, асоціативної пам'яті, художньої уяви;

- володіє різноманітними художніми техніками (оригінальних, декоративних, графічних, живописних та інші), опанування якими створює широкі можливості для розвитку майбутніх учителів образотворчого

мистецтва інтересу і потреби в художній творчості, спонукає їх до набуття досвіду як у зображенні, так і в спостереженні;

- за своєю сутністю є естетичною діяльністю, оскільки в ньому закладені значні естетичні розвивальні можливості, які дозволяють студентам накопичувати естетичний досвід ставлення до дійсності, проявити індивідуальну творчість «за законами краси», а також естетично оформити безпосередньо результати праці;

- виступає комунікативним полем спілкування майбутніх учителів образотворчого мистецтва, розвитку естетичних суджень і оцінок, що на основі почуттів формують естетичний смак, який є важливим показником естетичної культури особистості.

На основі вивчення, осмислення та аналізу історико-педагогічного досвіду визначено, що використання образотворчого мистецтва було компонентом у змісті підготовки майбутніх вчителів, сприяло естетизації освітнього середовища різних навчальних закладів, забезпечувало формування естетичного смаку, естетичного сприйняття, естетичного світогляду студентів, прояву їхньої естетичної спрямованості у художньо-естетичній діяльності.

Згідно з новаторськими поглядами зарубіжних учених-педагогів формування естетичної культури особистості засобами образотворчого мистецтва в освітніх закладах має здійснювати:

- на засадах антропоцентризму;
- ґрунтуватися на ідеях взаємозв'язку естетичного і екологічного у процесі естетичного виховання;
- на основі інтеграційних зв'язків потужного потенціалу образотворчого мистецтва, екології науки і естетики творчості;
- міжкультурного підходу у підготовці майбутніх учителів як основи формування їхньої професійної і естетичної культури.

РОЗДІЛ 3

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

3.1. Змістово-структурна характеристика естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва

При розробці структури естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва ми виходили із розуміння структури (від. лат. *structura* – будова, розташування, порядок) як сукупності внутрішніх стійких зв'язків об'єкта, що забезпечують його цілісність і тотожність самому собі, тобто збереження основних властивостей при різних зовнішніх і внутрішніх змінах.

Аналіз наукових праць дозволяє констатувати, що естетична культура вчителя є багатоаспектним явищем, яке науковці визнають як цілісну систему взаємопов'язаних, взаємозалежних, взаємозумовлених компонентів, які забезпечують ефективність формування естетичної культури майбутніх учителів у системі їхньої професійної підготовки.

Вважаючи естетичну культуру вчителя інтегральною, системною єдністю різних компонентів, науковці виділяють: когнітивно-змістовний, емоційно-ціннісний, креативно-діяльнісний (Н. Чернікова); когнітивний, технологічний і емоційно-ціннісний (І. Мінайлоба); психологофізичний, мотиваційний, цінносно-смісловий, емоційний, діяльнісно-поведінковий та рефлексивний (І. Павлова) компоненти.

При розкритті структури естетичної культури вчителя Л. Побережна вважає, що стрижневим компонентом є оцінювально-орієнтаційний компонент, нерозвиненість якого свідчить про відсутність естетичної культури. «Вбираючи в згорнутій формі минулий досвід естетичного сприймання, переживання, емоційно-естетичних реакцій у його співвіднесенні з естетичними поглядами, концептуальними підходами, теоретичним осмисленням естетичних явищ, цей компонент естетичної культури, – зазначає Л. Побережна, – задає тон змістовому визначенню естетичної культури особистості, орієнтує її в конкретно-безмежних проявах прекрасного і потворного, високого і низького,

трагічного і комічного в оточуючій дійсності і мистецтві»¹. На оцінювально-орієнтаційному компоненті ґрунтуються всі інші компоненти структури: мотиваційно-потребовий, емоційно-почуттєвий, когнітивно-раціональний та творчо-діяльнісний, взаємовплив яких обумовлюють цілісність особистісної якості – естетичної культури педагога.

В. Титаренко виокремлює такі компоненти естетичної культури вчителя, як: когнітивний, почуттєво-емоційний, практико-діяльнісний². При цьому ґрунтуючись на твердженні М. Кагана, що найбільш високий тип індивідуальної естетичної культури пов'язаний із прямою передачею іншим людям свого естетичного досвіду.

Л. Фірсова наголошує на необхідності включення трансляційного компоненту, що забезпечує здатність особистості проявити себе не тільки в ролі активного творця естетичних цінностей, але й їх активного пропагандиста, розповсюджувача естетичної культури свого суспільства, вихователем естетичної свідомості інших людей, нових поколінь³.

Визначаючи структуру естетичної культури вчителя, М. Галкіна виокремлює її складові у контексті її значення у системі професійної підготовки: естетичні знання, які передбачають не тільки знайомство з основними естетичними та художніми закономірностями, а й розуміння їх; глибину естетичної потреби, як виникаючої на основі удосконалення здібностей естетичного сприйняття, почуття, смаку; розвиненість образного мислення як творчого процесу, що проявляється у здатності до творчого пошуку, в прагненні вийти за рамки відомого; характер естетичної активності майбутнього вчителя, оскільки прояв естетичної активності не повинен вичерпуватися лише відображенням, оцінкою і творчим заломленням естетичних вражень, а головне, реалізовуватися в різних формах соціальної творчості⁴.

Провідна роль серед цих компонентів належить, на думку вченої, здатності і вмінням здійснювати естетичну оцінку явищ дійсності і мистецтва, оскільки характеризує сформованість певного рівня

¹ *Побережна Л.Л.* Структурні складові естетичної культури вчителя музики // Наука і сучасність: збірн. наук. праць / Л.Л. Побережна. – К.: Логос, НПУ. – 1999. – Ч. III. – С. 154-161. С. 155.

² *Титаренко В.П.* Теорія і практика формування естетичної культури майбутніх учителів трудового навчання засобами українських народних промислів: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / В.П. Титаренко. – Київ, 2009. – 32 с.

³ *Фірсова Л.С.* Формування естетичної культури майбутніх учителів засобами декоративно-прикладного мистецтва: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Людмила Станіславівна Фірсова. – Черкаси, 2000. – 246 с.

⁴ *Галкіна М.В.* Педагогические условия формирования эстетической культуры студентов педвузов средствами дизайна народного костюма: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 – общая педагогика / М.В. Галкіна. – М., 1999. – 24 с.

естетичного сприйняття, здатність естетичного судження, ступінь розвиненості естетичного смаку (тобто фактично всі елементи естетичної свідомості ніби зливаються в одній здатності здійснювати естетичну оцінку).

Аналізуючи ознаки естетичної культури майбутніх педагогів, І. Сидорова виділяє такі її компоненти, як: емоційно-мотиваційний, інформаційно-когнітивний та творчо-діяльнісний. Зміст першого компоненту розкривається через потребу у спілкуванні з мистецтвом та прекрасним, емоційно-почуттєве ставлення особистості до художніх і естетичних цінностей, розвиненість естетичної свідомості (естетичні сприйняття, інтереси, смаки, ідеали та естетична оцінка). Інформаційно-когнітивний характеризує художньо-естетична обізнаність, що включає загальні знання з художньої культури, сформованість художньо-естетичного кругозору, здатність до логічного оперування естетичними категоріями. Сформованість досвіду активної естетичної діяльності, здатність до естетичного самовиховання та самовдосконалення, вміння й навички в художній творчій діяльності відповідають творчо-діяльнісному компоненту естетичної культури майбутнього педагога¹.

Приймаючи до уваги погляди науковців щодо визначення структурних компонентів естетичної культури майбутнього вчителя, що відображає в своїй структурній організації й змісті, на переконання І. Беха, «особливості об'єктивної дійсності, що охоплюють і зовнішній для людини світ, і власне людину в усіх її об'єктивних характеристиках»², нами було визначено структуру естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва, компонентами якої є *аксіологічний, афективний, когнітивний та праксеологічний*.

Аксіологічний компонент естетичної культури майбутніх вчителів образотворчого мистецтва ґрунтується на засвоєнні і прийнятті ними цінностей, які є для них стійкими орієнтирами, співвідносяться з їх життєвою позицією й майбутньою художньо-педагогічною діяльністю.

У сучасній науці поняття «цінність» розглядається в різних аспектах її функціонування: цінність ототожнюють її з мотивацією (К. Клаксон), з

¹ Сидорова І.С. Формування естетичної культури студентів педагогічних університетів у позааудиторній художній діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 – теорія і методика виховання / Ірина Сергіївна Сидорова. – Умань, 2013. – 21 с.

² Бех І.Д. Виховання особистості у 2-х кн. Кн.1. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: [навч.-метод. вид.] / Іван Дмитрович Бех. – К.: Либідь, 2003. – 278 с. С. 23.

потребами (А. Маслоу), з установками (Д. Узнадзе) з інтересами й ідеалами (В. Тугарінов) та пов'язують з особистісним смислом (Г. Оллпорт); з внутрішньою позицією і спрямованістю особистості (Л. Божович), з переконаннями (М. Рокич) тощо.

Цінності, за висновками вчених, формуються в результаті усвідомлення особистістю своїх потреб у співвідношенні їх з предметами навколишнього світу або результатів відношення, а система цінностей виступає теоретичною основою діяльності як суспільства, так і особистості, відповідно ставлення особистості до важливих цілей життєдіяльності визначають її ціннісні орієнтації.

Учені розглядають ціннісні орієнтації як: стійке вибіркове надання переваги зв'язку суб'єкта з об'єктом оточуючого світу, коли цей об'єкт, являючи соціальні значення, набуває для суб'єкта особистісного смислу, розрізняється як дещо значуще для життя окремої людини й суспільства у в цілому¹; вибіркова, відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості, зорієнтовану на певний аспект соціальних цінностей².

У нашому дослідженні під ціннісними орієнтаціями майбутніх учителів образотворчого мистецтва розуміється відносно стійка ієрархічна система, яка постійно розвивається, включає в себе цінності особистості як соціального суб'єкта та суспільства загалом, і відображає міжсуб'єктні відносини у художньо-педагогічній діяльності. Ціннісні орієнтації забезпечують цілісність стійкості особистості педагога-художника, визначають структуру його свідомості, програми і стратегії його художньо-педагогічної діяльності, контролюють і організують його мотиваційну сферу, виступають як інструментальні орієнтації щодо різноманітних видів художньо-педагогічної діяльності та спілкування як засобу досягнення цілей.

Ціннісні орієнтації майбутніх учителів образотворчого мистецтва, на нашу думку, є системою цінностей, яка включає: естетичні, педагогічні, гуманістичні.

Естетичні цінності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва ґрунтуються на розумінні естетичного, яке виступає як аксіологічне явище «царство цінностей», «адже тут вони найбільш сконцентровані і

¹ *Отич О.М.* Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання: теоретичний і методичний аспекти: [монографія] / Олена Миколаївна Отич; [за наук. ред. І.А. Зязюна]. – Чернівці: Зелена Буковина, 2007. – 752 с.

² *Гончаренко С.У.* Український педагогічний енциклопедичний словник / Семен Гончаренко. – вид. 2-е. допов. й випр. – Рівне: Волинські обереги, 2011. – 552 с.

найбільш уявно виявляються і функціонують»... Естетична цінність також є свідченням досягнутого рівня культури суспільства і включення індивіда в предметні (матеріальні чи духовні) відносини і зв'язки, слугує стимулом у його життєдіяльності і орієнтиром у поведінці. В цінності зафіксоване життєво важливе і зорієнтоване на бажане, на світ, яким він має бути, і на людину, якою вона повинна стати»¹.

У філософсько-естетичній літературі основними видами естетичних цінностей є прекрасне (витончене, грація, миловидність, пишність і т. д.) та піднесене (величне, грандіозне і т.п.), які діалектично співвідносяться з відповідними негативними цінностями, «анти цінності» – з потворним і низьким. Особливу групу естетичних цінностей становлять трагічне і комічне, що характеризують ціннісні властивості різних драматичних ситуацій у житті людини і суспільства і образно модельованих у мистецтві².

Оригінальну систему естетичних цінностей, які виражають самоузгодженість світу на двох рівнях (на рівні життєвих цінностей і на рівні цінностей культурних), запропонував психолог и філософ Гуго Мюнстерберг. На переконання вченого, естетичні цінності на першому рівні – це гармонія зовнішнього світу, любов між людьми, відчуття щастя в людській душі, на другому – цінності прекрасного, втілені у мистецтві, що відтворює зовнішній світ (образотворче мистецтво), що розкриває зв'язки між людьми (поезія), виражає внутрішній світ людини (музика). Краса як цінність втілює естетичну єдність людини і світу, вона надіндивідуальна, але передбачає індивідуальне ставлення як стихійне на першому рівні і усвідомлене на другому³.

Більшість науковців (В. Василенко, А. Здравомислов, М. Каган, В. Ольшанський, Л. Столович, Ю. Шаров та ін.) *естетичні цінності* розглядають як відношення естетичних властивостей явищ або предметів до потреб, інтересів, ідеалів і смаків окремої особи та певних соціальних утворень.

Характеризуючи естетичну цінність, М. Каган, Л. Столович визначають її універсальність: якщо матеріально-практичні, пізнавальні, моральні цінності представляються собою сконцентрованість інформації про різні зрізи суспільно-людських відносин, то естетичні виражають їх найбільшу цілісність, адже естетичну цінність людина знаходить у

¹ Сморж Л.О. Естетика: навч. посіб. / Л.О. Сморж. – К.: Кондор, 2005. – 334 с. С. 82.

² Там само. – 334 с.

³ Цитата за: Яковенко Б.В. Гуго Мюнстерберг. Философия ценностей // Вопросы философии и психологии. – 1909. – Кн. II (97). – С. 309-322.

навколишній дійсності, вона надбудовується над будь-якою цінністю, прикладається до неї в поєднанні то з добром, то зі справедливістю, то з істинністю, або з користю¹.

Ю. Борев, В. Ванслов, Н. Дмитрієва, О. Семашко, Г. Поспелов та ін. доводять, що естетичну цінність об'єкти дійсності отримують у процесі суспільно-історичної практики як результат перетину різних значень, що виникають у процесі конкретної взаємодії суб'єкта та об'єкта. Набувши статусу естетичної цінності, предмети, явища в свою чергу здійснюють якісно новий вплив на особистість, оскільки їх естетична значущість – явище особливе. Сила цього впливу залежить від важливості естетичних цінностей в ієрархії цінностей особи взагалі.

Отже, естетичні цінності особистості є підґрунтям розмежування прекрасного і потворного, насолоди прекрасного, здатності до переживання і співчуття, а сформовані естетичні цінності вчителя образотворчого мистецтва впливають на формування його переконань, що дозволяє руйнувати протиріччя між усталеним світом цінностей і антицінностей, використовувати їх як інструмент особистісного й професійного розвитку у художньо-педагогічній діяльності.

Для майбутнього вчителя образотворчого мистецтва має стати цінністю його художньо-педагогічна діяльність, яка будується на ретрансляції естетичних цінностей. Цю проблему варто розглядати з позиції педагогічної аксіології, в основі якої лежить розуміння і ствердження людського життя, виховання і навчання, освіти в цілому і педагогічної діяльності, де значущою цінністю є ідея всебічно і гармонійно розвиненої особистості, що пов'язана з ідеєю справедливого суспільства, яке здатне забезпечити кожній людині умови для максимальної реалізації закладених у ній можливостей.

Педагогічні цінності у сучасній науці розглядають у якості відносно стійких орієнтирів, за якими учитель співвідносить своє життя й педагогічну діяльність²; потреби особистості та їх відповідність професії вчителя³; як сукупність суспільних і особистих смислів, які мають здатність викликати у людини емоційні переживання⁴.

¹ Каган М.С. Философская теория ценностей: [монография] / М.С. Каган. – СПб.: Петрополис, 1997. – 205 с.

² Гриньова В.М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспект): [монографія] / В. М. Гриньова. – Х.: Основа, 1998. – 300 с.

³ Шиянов Е.Н. Гуманизация педагогического образования: состояние и перспективы / Евгений Николаевич Шиянов. – М.: Ставрополь, 1991. – 252 с.

⁴ Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика мистецьких дисциплін): [навч. посіб.] / Падалка Галина Микитівна. – К.: Освіта України, 2008. – 274 с.

Розмаїття педагогічних цінностей зумовило їх класифікацію. І. Ісаєв розподіляє педагогічні цінності на: *соціально-педагогічні*, які відображають характер та зміст тих цінностей, що функціонують у суспільстві, та становлять сукупність ідей, уявлень, норм, правил, традицій, які регламентують педагогічну діяльність у межах суспільства; *професійно-групові* – це сукупність ідей, концепцій, норм, що регулюють педагогічну діяльність у межах освітніх закладів та виступають орієнтирами у педагогічній діяльності професійно-педагогічних груп; особистісно-педагогічні цінності становлять аксіологічне "Я" вчителя, відображають його цілі, мотиви, ідеали, настанови та інші світоглядні характеристики. Учений виділяє п'ять груп педагогічних цінностей: цінності-цілі, цінності-засоби, цінності-відносини, цінності-знання, цінності-якості¹.

В основу класифікації Є. Шиянова покладено потреби особистості та їх відповідність професії вчителя, де педагогічні цінності пов'язуються з утвердженням особистості в суспільстві, найближчому соціальному середовищі; задоволенням потреби у спілкуванні; самовдосконаленням; самовираженням; виявом гуманістичного сенсу діяльності вчителя; утилітарно-прагматичними потребами².

До важливих педагогічних цінностей, які регламентують художньо-педагогічну діяльність майбутніх учителів образотворчого мистецтва, на нашу думку, слід віднести гуманістичні цінності як основу взаємопорозуміння, миролюбності, поваги до людини, її почуттів, до тих найвитонченіших емоційних-почуттєвих переживань, які складають сутність людського життя у відповідності до законів Істину, Добро, Красу.

Гуманістичні цінності є духовними орієнтирами для майбутніх учителів образотворчого мистецтва, формуючись у суб'єкт-суб'єктних і суб'єкт-об'єктних відносинах у художньо-педагогічній діяльності, характеризуються загальною значущістю, всеосяжністю, гармонійним поєднанням загальнолюдського, національного та особистісного смислів.

У педагогічній концепції В. Сластьоніна гуманістичні цінності є фундаментом професійно-педагогічної культури, до яких належать: загальнолюдські (людина, дитина, педагог, творча індивідуальність): духовні (педагогічний досвід людини, педагогічні теорії, способи педагогічного мислення та ін.); практичні (педагогічні технології, освітні

¹ *Исаев И.Ф.* Профессионально-педагогическая культура преподавателя: учеб. пособ. / И.Ф. Исаев. – [2-е изд.]. – М.: Академия, 2004. — 208 с. С. 77.

² *Шиянов Е.Н.* Гуманизация педагогического образования: состояние и перспективы / Евгений Николаевич Шиянов. – М.: Ставрополь, 1991. – 252 с.

системи, способи діяльності та ін.); особистісні (педагогічні здібності, індивідуальні якості педагога та ін.)¹.

Згідно з ідеями гуманістичної педагогіки важливим є положення І. Зязюна, що гуманістичні цінності є підґрунтям «формуванням особистісних якостей людини, які визначають не лише її суто професійні характеристики, але й духовність, стиль мислення, рівень культури, інтелектуальний розвиток»².

Гуманістичні цінності є підґрунтям розвитку особистісних якостей майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, «складають духовну основу, базисний духовний компонент особистості, визначають сутність її внутрішнього світу»³, що виявляється у спрямованості і світогляді педагога-художника, у його знаннях, уміннях і життєвій силі є особистісною характеристикою в соціально обумовлених відносинах, діяльності й спілкуванні.

Обираючи за основу класифікацію педагогічних цінностей, запропоновану І. Ісаєвим та В. Сластьоніним, нами було визначено систему цінностей майбутнього вчителя образотворчого мистецтва:

– *естетичні цінності-цілі* – розкривають значення і сенс естетичної художньо-педагогічної діяльності та мету формування естетичної культури вчителя образотворчого мистецтва;

– *естетичні цінності-знання* сприяють усвідомленню студентами ролі естетичних знань у процесі здійснення художньо-професійної діяльності та важливості розвитку високого рівня художньо-естетичної ерудованості;

– *естетичні цінності-засоби* допомагають розкрити способи і засоби здійснення естетичної художньо-педагогічної діяльності та формування естетичної культури вчителя образотворчого мистецтва;

– *естетичні цінності-відносини* – регламентують естетичні відносини як основний механізм функціонування цілісної професійно-художньої діяльності та основи формування естетичної культури педагогів-художників;

– *естетичні цінності-якості* визначають особистісний потенціал вчителя образотворчого мистецтва, що виявляється у прагненні до естетико-творчого самовираження, самоствердження,

¹ Сластенин В.А. Введение в педагогическую аксиологию / В.А. Сластенин, Г.И. Чижикова. – М.: Академия, 2003. – 192 с. С. 82.

² Зязюн І.А. Філософські проблеми гуманізації і гуманітаризації освіти / І.А. Зязюн // Педагогіка толерантності. – 2000. – № 3. – С. 58-60.

³ Лихачев Б.Т. Введение в теорию и историю воспитательных ценностей / Б.Т. Лихачев. – Самара: СИУ, 1997. – 84 с. С. 6.

самовдосконалення, використання своїх естетичних і творчих здібностей тощо.

Система цінностей має синкретичний характер, тобто її функціонування залежить від взаємозв'язку всіх її складових, що визначає архітектоніку аксіологічного аспекту навчально-виховного процесу.

Афективний компонент естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва передбачає здатність особистості до переживання краси навколишньої дійсності, мистецтва прекрасного в самій людині. Афективний компонент, на нашу думку, є провідним у формуванні естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва, оскільки процес естетичного розвитку особистості починається з формування потреби і естетичного сприйняття, що викликає емоції і почуття як своєрідне особистісне ставлення людини до навколишньої дійсності.

Емоція (від лат. *emovere* – збуджувати, хвилювати) визначається у психології як переживання, внутрішнє хвилювання; конкретна психічна форма існування потреби. З цієї позиції психологи пов'язують емоції зі спонуканням тих почуттів, що сприяють їх задоволенню. На думку С. Рубінштейна, емоції «неминуче включають в себе і прагнення, потяг до того, що для почуття привабливе, оскільки потяг завжди є емоційним»¹. Відповідно емоції і почуття тісно взаємопов'язані. Почуття формуються і розвиваються на основі емоцій, які «є одним із головних механізмів внутрішньої регуляції психічної діяльності й поведінки, спрямованих на задоволення актуальних потреб. Емоція оцінює дійсність і доводить свою оцінку до переживань»² є зумовлюючим началом пізнавальної діяльності.

У різних класифікаціях емоцій психологи виділяють естетичні емоції, які, на переконання вчених, є не що інше як почуття краси. За Б. Додоновим, не кожне сприйняття твору мистецтва зумовлює естетичні емоції. Виявляються вони в насолоді красою, в почутті витонченого, граціозного, піднесеного або величного, хвилюючого драматизму³.

Представники філософсько-естетичної думки естетичну емоцію визначають вищим етапом розвитку людської чуттєвості, що характеризується не тільки як реакція організму на зовнішні подразники,

¹ Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: учеб. пособ. для студ. вузов, обучающихся по направлению спец. психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2005. – 705 с.

² Там само. – С. 257.

³ Додонов Б.И. Эмоция как ценность / Б.И. Додонов. – М.: Политиздат, 1978. – 272 с.

що відрізняються гармонією, досконалістю, цілісністю і впорядкованістю, але є реакцією людини, яка освоїла і освоює параметри об'єктивного світу і соціуму¹.

Отже, естетичні емоції для майбутнього вчителя образотворчого мистецтва стають значущими як самодостатні естетичні переживання, де повнота емоційного переживання дозволяє вловити нюанси естетичного буття, допомагає розкрити естетичну сутність предметів, визначити характер оцінної реакції. Від глибини естетичних емоцій майбутнього вчителя образотворчого мистецтва залежить сутність проникнення в суть естетичного явища, оцінка його естетичних властивостей.

У діалогічному зв'язку з естетичною емоцією знаходяться естетичні почуття як стійкі властивості особистості і її важливі характеристики². У контексті нашого дослідження важливим є розгляд естетичних почуттів П. Якобсоном як тривалих психічних станів, що проявляються в осягненні краси в явищах природи, у праці, у гармонії барв, звуків, рухів і форм. Гармонійна узгодженість в об'єктах цілого та частин, ритм, консонанс, симетрія, на переконання вченого, викликають почуття насолоди, які глибоко усвідомлюються та вшляхетнюють душу. Відповідно, вищий рівень розвитку естетичних почуттів виявляється в почуттях прекрасного, піднесеного, гармонійного, досконалого³.

Естетичні почуття з *позиції естетики* (за О. Буровим) є суб'єктивним результатом оцінного ставлення до естетичного предмета, воно виражається у духовній насолоді або відразі щодо образу та змісту даного предмета у процесі споглядання або діяльності. При цьому естетичне почуття характеризується активною свободою, невимушеною грою творчих сил людини, яка проявляється в асоціативних уявленнях, що активізують духовне життя людини та спрямовують її до діяльності за законами краси⁴.

Основою естетичного почуття є емоційний відгук (за Д. Ліхачовим) як соціально обумовлене суб'єктивне емоційне переживання, народжене оцінним ставленням людини до естетичному явища чи предмета. При цьому естетичні почуття зв'язані з минулим досвідом індивіда, з його

¹ Яковлев Е.Г. Эстетика: учеб. пособ. / Евгений Георгиевич Яковлев. – М.: Гардарики, 2004. – 464 с.

² Камінський А.Г. Естетика: властивості, явища і процеси / А.Г. Камінський. – Тернопіль: Економічна думка, 2003. – 197 с.

³ Якобсон П.М. Психология чувств / П.М. Якобсон; под. ред. К.Н. Корнеева. – М.: МГУ, 1956. – 384 с. С. 87.

⁴ Буров А.И. Предмет и содержание эстетического воспитания, его соотношение с другими видами воспитания / А.И. Буров. – М.: Просвещение, 1971. – 134 с.

естетичними знаннями про світ, які об'єктивно присутні в оцінці, смаку, і при цьому конкретизуються активізацією творчої фантазії, уяви¹.

У педагогічній інтерпретації естетичні почуття визначають, як особливі почуття насолоди, які відчуває людина, сприймаючи прекрасне в дійсності й творів мистецтва. Естетичні почуття тісно пов'язані з усією системою ставлення людини до дійсності. Воно є ознакою розвинутого естетичного сприймання, істотним критерієм естетичної культури людини.

Ми погоджуємося із твердженням педагога-художника Б. Неменського про те, що «чим більше розвинене естетичне почуття, тим швидше, гостріше і точніше людина реагує на наявність важливих фактів і ситуацій. Розвинене естетичне почуття є цінним індикатором», оскільки воно «швидше, ніж наука відгукується на реальний світ, дозволяє «схопити» образ цілісної життєвої ситуації до того, як буде детально проаналізовано жорсткою логікою мислення, через поняття і адекватно прореагувати на неї»².

У контексті нашого дослідження набуває ключового значення те, що естетичні почуття формуються у процесі сприйняття дійсності, залежно від середовища спілкування, від власних контактів. Розвинуті естетичні почуття дають студенту можливість орієнтуватися в естетичних властивостях об'єктів природи, соціуму, тим самим призводять до більш ефективного виконання функцій «Я» – образу, а саме: конструктивної, регулятивної, прогностичної та еталонно-оцінної³.

Саме тому естетичні почуття майбутнього вчителя образотворчого мистецтва водночас є гранню загальних людських відносин і виступають мірою універсальності та гармонійності особистості, адже як зазначає В. Личковах, ні інтелектуальний, ні емоційний розвиток особистості не може бути повним, якщо вона естетично нерозвинена. Естетичні почуття забарвлюють і емоції, і волю, і розум людини вмінням бачити, відчувати та створювати красу. Саме тому особистість, яка знаходиться у стані актуалізації естетичних почуттів, ставиться до себе, до природи, до

¹ Лихачев Д.Б. Теория эстетического воспитания школьников / Д.Б. Лихачев. – М., 1989. – 77 с.

² Неменский Б.М. Мудрость красоты: о проблемах эстетического воспитания: кн. для учителя / Борис Михайлович Неменский. – М.: Просвещение, 1987. – 253 с. С. 19.

³ Камінський А.Г. Естетика: властивості, явища і процеси / А.Г. Камінський. – Тернопіль: Економічна думка, 2003. – 197 с.

інших не як споглядач, а як людина, що відчуває унікальність та своєрідність іншого¹.

Естетичні почуття є підґрунтям формування у майбутніх учителів образотворчого мистецтва емоційної чутливості як готовності до емоційних реакцій, переживань, яка виявляється у свіжості почуттів, вразливості, здатності до подиву, натхнення, піднесеності, захоплення². Не без підстав вчені вважають емоційний початок «першоосновою естетичної культури», основою «естетичної чутливості»³.

Для вчителя мистецьких дисциплін емоційна чутливість, на переконання О. Лобач, є найважливішим результатом художньої діяльності, а також духовно-морального самовиховання, зорієнтованого на особистість учня, спостереження за порухами його душі, проникливість у таїни його внутрішнього світу⁴. Слід зауважити, що «здатність відчувати» – невід’ємна складова естетичної свідомості та естетичної культури, тому саме через чутливість проходить точка перетину емоційного й естетичного⁵.

Відповідно ступінь розвиненості естетичного почуття суттєво впливає на характер і якість художньо-професійної діяльності вчителя образотворчого мистецтва. Як сутнісна характеристика педагога-художника, естетичне почуття накладає відбиток на будь-який прояв художньо-педагогічної діяльності та його духовного переживання. Воно не тільки забезпечує гармонізацію зовнішнього світу через діяльність, а й збагачує, робить багатоманітними внутрішній світ студентів, їх духовні устремління.

Когнітивний компонент естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва виступає змістовою основою формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва як об’єктивне знання, яке, за визначенням О. Рудницької, є результатом пізнання дійсності, законів розвитку природи, суспільства й мислення, містять «поняття і терміни, факти повсякденного буття,

¹ Личковах В.А. Світ людини в мистецтві (світоглядно-антропологічні засади теорії естетичного виховання) / В.А. Личковах. – Чернігів, 2005. – 152 с.

² Лобач О.О. Емоційна культура майбутнього вчителя як умова емоційної вихованості дитини / О.О. Лобач // збір. наук. праць Полтав. держ. пед. ун-ту ім. В.Г. Короленка. – Полтава: ПДПУ ім. В.Г. Короленка, 2002. – Вип. 5/6 (26/27). – С. 177–187.

³ Верб М.А. Эстетические потребности и духовное развитие личности / М.А. Верб. – Л.: Знание, 1981. – 36 с.

⁴ Лобач О.О. Емоційна культура майбутнього вчителя як умова емоційної вихованості дитини / О.О. Лобач // збір. наук. праць Полтав. держ. пед. ун-ту ім. В.Г. Короленка. – Полтава: ПДПУ імені В. Г. Короленка, 2002. – Вип. 5/6 (26/27). – С. 177–187.

⁵ Зязюн І.А. Філософія серця Г. Сковороди / І.А. Зязюн // Шлях освіти. – 1998. – №1. – С. 38-40. С. 11.

наукові теорії, прийнятті у суспільстві норми ставлення до різних явищ життя тощо»¹.

Відповідно до довідкових педагогічних видань знання є результатом пізнання дійсності: перевірений суспільно-історичною практикою і засвідчений логікою результат процесу пізнання дійсності, адекватне її відображення в свідомості людини в образі уявлень, понять суджень, теорій²; продукт пізнання (уявлення, поняття) людьми предметів явищ дійсності, законів природи і суспільства³; знання супроводжується завжди усвідомленням своїх положень⁴.

Психологи у процесі сутнісної характеристики знань розглядають її як систему освоєних людиною понять⁵; різноманітні образи сприйняття, пам'яті, мислення, образи предметів і явищ оточуючого світу, образи різних дій людей, знання з позиції динамічних моделей предметів, явищ і їх особливостей⁶.

Слушним є твердження О. Леонтьєва, що «головне полягає у тому, чим для самої людини стають ті думки і знання, які ми їй повідомляємо, ті почуття, що ми у неї виховуємо, ті прагнення, котрі ми у неї збуджуємо»⁷. Відповідно у контексті теоретичного навчання у процесі здобуття професії вчителя образотворчого мистецтва, студенти повинні засвоїти систему знань, яка забезпечить формування естетичної культури в різних видах художньо-педагогічної діяльності.

Результат повноцінного засвоєння теоретичного знання дидакти пов'язують з відображенням у свідомості студентів властивостей реальної дійсності, закодованих у кожному виді знань. Знання у структурі естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва складають: естетико-педагогічні, культурологічні, естетичні, художні (фахові).

Естетико-педагогічні знання закладають розуміння майбутніми вчителями образотворчого мистецтва естетичних основ організації

¹ Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. посібн. / О.П. Рудницька. – Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2005. – 360 с. С. 22.

² *Философский энциклопедический словарь* / [глав. ред. Л.Ф. Ильичёв, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалёв, В.Г. Панов]. – М.: Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.

³ *Педагогическая энциклопедия* / Ред. И.А. Каиров. – М.: Сов. Энциклопедия, 1966. – Т. 3. С. 96.

⁴ *Крымский С.Б.* Научное знание и принципы его трансформации / С.Б. Крымский. – К.: Наук. Думка, 1974. – 207 с.

⁵ *Платонов К.К.* Структура и развитие личности / К.К. Платонов. – М.: Наука, 1986. – 256 с.

⁶ *Талызина Н.Ф.* Управление процессом усвоения знаний / Н.Ф. Талызина. – М.: МГУ, 1975. – 343 с.

⁷ *Леонтьев А.Н.* Деятельность. Сознание. Личность / Алексей Николаевич Леонтьев. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с. С. 23.

власної художньо-педагогічної діяльності. Знання студентів про естетико-педагогічний потенціал образотворчого мистецтва у процесі інтелектуального, естетичного, духовного, художнього розвитку учнів; знання щодо форм, методів, прийомів, та технологій використання естетичного потенціалу образотворчого мистецтва з метою формування естетичної культури учнів є підґрунтям естетичної спрямованості художньо-педагогічної діяльності студентів. Естетична спрямованість передбачає, на думку С. Федоріщевої, естетичну спрямованість спілкування, взаємодію вчителя і учня, педагогічні дії (розвиток уміння переживати і оцінювати емоційно-художні об'єкти, твори мистецтва з точки зору естетичного ідеалу), естетичне вирішення педагогічних ситуацій і педагогічних завдань¹.

Засвоєння естетико-педагогічних знань слугують для майбутніх учителів образотворчого мистецтва підґрунтям для естетичного пізнання і естетичного перетворення художньо-педагогічної діяльності, сприяють активізації естетичної свідомості, вдосконаленню інтелектуальних процесів та розвивають потребу в самостійній творчій художньо-педагогічній діяльності.

Культурологічні знання забезпечують усвідомлення майбутніми вчителями образотворчого мистецтва зв'язок зі світом людської культури, механізмами та історією її розвитку, що сприяє адаптації їх до життя в цілісному і динамічному багатокультурному світі, зокрема, через формування навичок світоглядного діалогу, поваги та толерантності щодо носіїв інших культур і систем цінностей. Культурологічні знання є універсальною можливістю для педагогів-художників одночасно рухатися в різних культурних світах і переходити з одного світу в інший.

Образотворче мистецтво акумулює в собі культурологічні знання, зокрема, знання художньої культури. Знання майбутніх педагогів-художників з історії світового і національного мистецтва у соціокультурному просторі ґрунтуються на синтезі історичного і теоретичного, що дозволяє, за слушним твердженням О. Кривцуна, «студенту не заучувати готові теоретичні формули і визначення, а навчитися бачити їх рухливе історичне наповнення, не механічно засвоювати методологію соціологічного та культурологічного аналізу мистецтва, а набувати вміння самостійно розуміти витоки змістоутворення в мистецтві, особливості художньо-символічного

¹ Федоріщева С.П. Проблема формування естетичних основ педагогічної майстерності у педагогічній науці / С.П. Федоріщева; Вісник Львів. ун-ту, Вип. 19. – Львів, 2005, Сер. пед., Ч.1. – С. 173.

«словника» різних епох, оцінювати тенденції розвитку світової і національної культури в минулому і сьогодні»¹.

Знати історію мистецтва, за слушним твердженням В. Вансалова, – це значить «носити» творення художників у своїй душі, вміти представити їх собі уявним поглядом, вести з ними своєрідний діалог, розуміти в них художні образи, характери, сюжети, відчувати настрій і емоційну атмосферу, розбиратися у композиції, у художній структурі та мові художнього твору, тобто переживати їх, вводити у свій внутрішній світ. Якщо цього немає, то ніякі знання «навколо мистецтва» не замінять осягнення самого мистецтва, хоча вони і допомагають його розумінню і засвоєнню. ...Без знання неможливий розвиток у людини художнього обдарування і культури, естетичного смаку і почуття «розумного» ока, неможливий вищий розвиток людини, тобто гуманістичних основ у людському бутті»².

Оволодіння студентами знаннями про образотворче мистецтво як одного із духовних феноменів художньої культури, яка, за твердженням О. Щолокової, є «органічною цілісністю, важливою і нічим не заміненою частиною загальної культури», сприяє усвідомленню ними, що «ідеалом людини нової світової цивілізації стає образ «людини культури», яка вміє вільно й творчо поєднувати у своєму мисленні та діяльності духовні спектри різних культур»³. Художня культура, – наголошує науковець, – це ядро естетичної культури, в якій «втілюється вищий рівень гармонії людини у її відносинах з природою та суспільством, особисте зливається із суспільним, відображається історично визначена оптимальність та повнота людського існування»⁴. Образотворче мистецтво як елемент естетичної культури є своєрідне духовно практичне відтворення уособлює її духовну і практичну сутність.

Закріпленню у свідомості різнопланових мистецьких знань сприяє емоційна забарвленість художньої інформації, яка передбачає почуттєвий рівень реагування, що розширює межі пізнання навколишнього світу, допомагає усвідомити його багатство.

Для майбутнього вчителя образотворчого мистецтва культурологічні знання є важливим засобом формування естетичної

¹ Кривцун О.А. Эстетика: учеб. / О.А. Кривцун. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 434 с.

² Ванслов В.В. Постигание искусства / Виктор Владимирович Ванслов; 2-е изд. – М.: Российская академия художников, 2006. – 143 с. С. 50.

³ Світова художня культура: від первісного суспільства до початку середньовіччя: навч. посіб. / О.П. Щолокова, С.В. Шип, О.Л. Шевнюк, О.М. Семашко. – К. : Вища шк., 2004. – 175 с. С. 5.

⁴ Там само. – С. 14-15.

культури на особистісному і професійному рівнях, адже, за словами І. Беха, «особистісний розвиток людини природно не запрограмований, він є явищем соціальним і відбувається шляхом оволодіння особистістю надбаннями людської культури, інакше кажучи, людина в кінцевому підсумку «ліпить» свою особистість із матеріалу культури»¹.

Естетичні знання для майбутніх учителів образотворчого мистецтва є основою формування їхнього естетичного світогляду, «головна ідея якого є прагнення особистості сприймати і оцінювати предмети, явища, процеси навколишньої дійсності з урахуванням того, наскільки вони відповідають естетичним поняттям»². Зміст естетичного світогляду визначається різноманітними відношеннями в системі «природа – суспільство – людина», які розвиваються «в єдності історично мінливого й вічного, загального та індивідуального і підкреслюють суб'єктивне значення естетичного світогляду»³ для кожної окремої особистості та сприяють формуванню у майбутніх учителів образотворчого мистецтва естетичних поглядів.

Естетичні погляди становлять собою систему логічно обґрунтованих суджень про найважливіші категорії естетики (прекрасне й потворне, піднесене, низьке, естетичне й художнє та ін.) і твори мистецтва, які спираються на здобуті людством знання з цих питань; концептуальне відображення естетичного буття й естетичних відношень з точки зору естетичної самосвідомості суб'єкта.

Естетичні погляди виражають свідоме естетичне ставлення педагогів-художників до дійсності, особисту естетичну позицію, що спрямовується в ідеальний світ, який створює сам суб'єкт.

Усвідомлення зв'язку з цінностями духовної та матеріальної культури надає можливість сформувати у майбутніх учителів образотворчого мистецтва повноцінну естетичну картину світу як «найвищу форму естетичного пізнання, картина усієї природи, всієї культури, всього невичерпного багатства суспільного буття»⁴.

¹ Бех І.Д. Виховання особистості у 2-х кн. Кн.1. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: [навч.-метод. вид.] / Іван Дмитрович Бех. – К.: Либідь, 2003. – 278 с.

² Бутенко В.Г. Естетичний світогляд та його структура / В.Г. Бутенко // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології: зб. наук. праць Херсон. нац. техн. ун-ту. – Вип. 1. – Херсон, 2009. – С. 267-271. С. 268.

³ Рудницька О.П. Сучасна парадигма педагогіки мистецтва / Оксана Рудницька // Виховний процес у вузі: симбіоз нового і традиційного: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. – Кам'янець-Подільський, 2000. – С. 10.

⁴ Овчинников Ю.А. Эстетическая картина мира и ценностные ориентации / Ю.А. Овчинников // Ценностные ориентации личности, пути и способы их формирования: тезисы докладов науч. конф., 22-23 мая 1984 г. / отв. ред. О.Д. Леонова. – Петрозаводск, 1984. – С. 73-74. С. 73.

Естетична картина світу може бути зрозумілою як картина «схоплення», споглядання людиною світу, подібно до художніх картин світу, які відображені у мистецтві. Але як наукова картина світу вона розгортається не в мистецтві, а в науковому пізнанні¹.

Крізь призму власних естетичних знань педагог-художник оцінює світ і самого себе в ньому. Ціннісний характер естетичного світоглядного знання зумовлений поєднанням у ньому інтелектуально-розумового компоненту з почуттєво-емоційним, оскільки вони ґрунтуються не тільки на теоретичних та раціональних засадах, а й охоплюють емоційне ставлення до об'єкта у процесі набутого досвіду естетичних переживань. Це вказує на наявність у його змісті постійних спонук до дій, що й надає його формі характеру життєвої програми, а самому світоглядному знанню – рис знання-переконання².

Освітній потенціал *фахових (художніх) знань*, розкривається майбутньому вчителю образотворчого мистецтва через гуманізаційну сутність. Знання основних законів рисунку, живопису, композиції для студентів є основою формування в них здатності створювати художні образи, естетично сприймати твори мистецтва, оточуючу дійсність, естетично перетворювати навколишнє середовище. Ван Гог наголошував, що цілком упевнений, що колір, світлотінь, перспектива, тон і малюнок – все має свої закони, які необхідно вивчати як хімію або алгебру.

Винятково важливе значення для майбутніх учителів образотворчого мистецтва, на переконання Л. Бичкової та Н. Литвиненко мають знання з теорії кольорової гармонії, оскільки вони надають їм можливість не тільки навчитися прийомів гармонізації кольоросполучень, а й оволодіти різними за складністю методиками пошуку кольорових гармоній³.

Знання з теорії композиції сприяють розумінню студентами, що об'єктивним законом у мистецтві є композиційне рішення. Е. Волкова зауважує, що «композиція» – у минулому категорія мистецтвознавства – стала категорією естетики, адже застосовується при аналізі всіх видів мистецтва. Композиція реалізує принцип організації різних рівнів

¹ Бляхер Е.Д. Научная картина мира как форма миропредставления: вопросы типологии / Е.Д. Бляхер. – Свердловск: УралГУ, 1985. – С. 75.

² Щерба С. Філософія: підручник / С. Щерба. – К.: Кондор, 2007. – 452 с.

³ *Кольорознавство*: [в 3 ч.]. Ч. III. Теорія кольорової гармонії для спеціальності 2121 «Педагогіка та методика початкового навчання з додатковою спеціальністю учитель образотворчого мистецтва» / [Упоряд.: Л. Бичкова, Н. Литвиненко]. – Полтава, 1990. – 47 с.

художнього твору, а не одного з них, остільки вона висловлює принцип упорядкованості змісту і форми одночасно¹.

Засвоєні художні знання впливають на формування уміння виділяти в образотворчому мистецтві соціально значущі аспекти, аналізувати особливості змісту та художньої форми творів та дозволяє їм оволодіти мистецтвом сприймання, як своєрідний дар людини, який має бути розвинений. З цієї позиції художнє знання набуває для майбутніх учителів образотворчого мистецтва характеру діалогічності у процесі спілкування-взаємодії (за В. Орловим) відбувається між трьома суб'єктами: викладачем, студентом і твором мистецтва². Таке мистецьке спілкування студентів, а можливість перенесення способів взаємодії з художніми образами в галузь міжособистісного діалогу є важливою рисою педагогічної майстерності – культури спілкування, «мистецтвом душевного контакту»³.

Для майбутнього вчителя образотворчого мистецтва не менш важливе значення мають знання з проектування та організації естетичного середовища (естетичне оформлення художніх виставок, експозицій, навчальних приміщень тощо). Знання щодо художньо-функціональної доцільності та естетичної основи побудови просторово-предметного художньо-естетичного середовища, його композиційне рішення, вибір колористичної гами, доцільність використання декоративних елементів, зв'язок з предметно-просторовим середовищем дозволяє майбутнім учителям образотворчого мистецтва перетворювати оточуюче середовище на унікальний простір культурного спілкування та естетичного сприймання, створювати естетичну атмосферу для «входження» у світ прекрасного, гармонійного.

Інтегративне поєднання знань (естетичних, культурологічних та художніх) сприяє інформаційному збагаченню сприйняття, мислення і почуттів студентів за рахунок залучення багатогранного матеріалу, що також дає змогу з різних сторін пізнати явища, поняття (культурологічні, естетичні, мистецькі), що призводить до формування професіоналізму, який насамперед виявляється в ерудованості.

¹ Волкова Е.В. Произведения искусства – предмет эстетического анализа / Елена Васильева Волкова; под ред. М.В. Овсянникова. – М.: Изд-во МГУ, 1976. – 286 с.

² Орлов В.Ф. Професійне становлення майбутніх вчителів мистецьких дисциплін: теорія і технологія: [монографія]; за заг. ред. І.А. Зязюна. – К.: Наукова думка, 2003. – 262 с. С. 87.

³ Шмельова Т.В. Вплив мистецтва на формування естетичного світосприймання майбутніх учителів / Т.В. Шмельова // Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. Івана Франка, 2005. – № 24. – С. 270-272.

Енциклопедичний словник трактує ерудицію як глибокі всебічні знання, широку поінформованість (від лат. *eruditio* – ученість, пізнання)¹.

Зважаючи на специфіку художньо-професійної діяльності майбутніх учителів образотворчого мистецтва, варто акцентувати увагу на характеристиці художньо-естетичної ерудиції. Під художньо-естетичною ерудованістю майбутнього вчителя образотворчого мистецтва ми розуміємо широку поінформованість у галузі естетики, культурології, мистецтва та знань з фахових дисциплін.

Розвинена художньо-естетична ерудованість майбутнього вчителя образотворчого мистецтва є однією із найважливіших характеристик його художньо-педагогічної діяльності. Чим ґрунтовнішим є естетичне бачення вчителя, тим ефективнішими стають можливості його естетико-виховної діяльності. У процес професійного і особистісного розвитку розвиненість художньо-естетичної ерудованості майбутнього педагога-художника визначається сформованістю художньо-естетичного тезаурусу як інтелектуального та емоційного багажу, втіленого у життєвому та оцінному досвіді².

«Тезаурус» (з грецької – запас, скарб) має давнє походження. Уперше його застосував у значенні, близькому до сучасного у XIII ст. Брунетто Датіні, автор систематизованої енциклопедії. У наш час поняття «тезаурус» набуло широкого поширення у філології, теорії інформатики, культурології, соціології.

«Тезаурус» у широкому розумінні є сукупністю понять з певної галузі знань; сховище досвіду людини (понять, образів; операцій, смислових зв'язків); у вузькому розумінні – словник цих основних понять. У педагогіці тезаурус виконує роль інформаційної основи навчання: процес навчання можна трактувати як розширення «особистісного тезаурусу» за рахунок «навчального тезаурусу»³.

Аналізуючи сутнісні характеристики тезаурусу З. Гладких, Н. Крилова, В. Луков, Ю. Сенько відзначають, що в ньому закономірно відображаються нові освітні цінності, про що свідчать дослідження в галузі мистецької освіти⁴, а також поповнення його змісту категоріями

¹ *Советский энциклопедический словарь* / под ред. А.М. Прохорова. – М.: Сов. энцикл., 1979. – 1600 с.

² *Масол Л.М.* Загальна мистецька освіта: теорія і практика: [монографія] / Л.М. Масол, К.: Промінь, 2006. – 432 с.

³ *Масол Л.М.* Загальна мистецька освіта: теорія і практика: [монографія] / Л.М. Масол, К.: Промінь, 2006. – 432 с.

⁴ *Гладких З.И.* Тезаурусный подход в исследовании худ-пед культуры учителя / З.И. Гладких // *Ис-во и образование*. – 2008. – №7. – С. 63-81.

естетики, що пояснює «трактування освіти педагога як культуротворчого, естетичного акту»¹.

М. Пахтер наголошує на інтегративній сутності поняття «тезаурусу», специфіка якого в естетиці, психології мистецтв і мистецькій педагогіці обумовлюється особливостями естетичної свідомості, яка ґрунтується на багатстві чуттєвих модальностей. Саме у сфері мистецтва, – зазначає вчений, – тезаурус повною мірою виявляє себе як систематизований обсяг уявлень про здатну бути освоєною суб'єктом частку світової культури, поєднання цих уявлень на образній основі у суб'єктивну картину світу². Ми поділяємо думку М. Пахтера, що художньо-естетичний тезаурус – це не тільки словник, який охоплює поняття, а також й запас уявлень від спілкування з мистецтвом, емоційно-ціннісних відношень.

Художньо-естетичний тезаурус забезпечує майбутньому вчителю образотворчого мистецтва розуміння оточуючого середовища крізь призму естетичних та художніх категорій, максимально швидко адаптуватися та плідно функціонувати в ньому, ефективно вирішувати художньо-естетичні завдання у професійній діяльності. Виділення комплексу знань і організація їх засвоєння сприяє формуванню культури мислення, культури почуттів майбутніх учителів образотворчого мистецтва, а також здатності у них до аналізу, узагальнень, порівнянь естетичних ознак педагогічних, культурних, мистецьких явищ у соціокультурному просторі і у процесі художньо-професійної діяльності.

Праксеологічний компонент естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва полягає в орієнтації студентів на естетичну діяльність, унікальність якої (за Ф. Шиллером) полягає у прояві свободи творчих сил індивідуума, у створенні прекрасного як реалізації істинно людської потреби. «Як тільки розум проголосив: повинна бути людська природа, він цим самим ухвалив закон – повинна існувати краса»³. Завдяки естетичній діяльності розвинені естетичні потреби, багатство почуттів у майбутніх учителів образотворчого мистецтва перетворюються на об'єктивний фактор, а естетичне ставлення стає аспектом матеріальних відносин.

¹ *Отич О.М.* Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання: теоретичний і методичний аспекти: [монографія] / Олена Миколаївна Отич; [за наук. ред. І.А. Зязюна]. – Чернівці: Зелена Буковина, 2007. – 752 с. С.1 24.

² *Пахтер М.* Культура на перепутьє. Культура и культурные институты в XXI веке / М. Пахтер, Ч. Лендрич; [пер. с англ. Л. Звонська]. – М.: Классика. – 2003. – 211 с. С. 52.

³ *Шиллер Ф.* Собрание сочинений: в 7 т. Т. 6 / Фридрих Шиллер; пер. с нем. статьи по эстетике. – М.: Гослииздат, 1957. – 791 с. С. 299.

У довідковій літературі поняття «естетична діяльність» визначається як: специфічний вид практично-духовної (створення творів мистецтва, фольклор, дизайн і т. ін.) і духовної (естетичне споглядання, сприйняття, судження і т. ін.) діяльності¹; процес творчого виробництва чого-небудь прекрасного в галузі культури, мистецтва, науки, технічного виробництва і т.д.²; вид духовно-практичного освоєння і перетворення світу за законами краси³.

Уявлення про естетичну діяльність передбачає розгляд її як процесу всебічного пошуку найбільш довершених форм людської діяльності, вона створює естетичний потенціал культури, накопичуючи відкриття, уявлення про навколишній світ, розширює світогляд, естетичний досвід, гнучкість мислення, смак людей і тим самим творить світ культури для наступних поколінь.

З позиції філософсько-естетичного аналізу Ю. Борев визначає естетичну діяльність як емоційно-почуттєву, духовно-ціннісну діяльність людей, спрямовану на перетворення світу відповідно до уявлень про досконале, пов'язана з гармонійною самореалізацією людини та гармонізацією відносин людини та соціуму. Естетична діяльність, за твердженням вченого, універсальна, багатогранна і включає в себе: художньо-практичну (карнавал, весільний або похоронний обряд, етикетну поведінку); художньо-творчу (створення творів мистецтва); художньо-технічну (дизайн), художньо-рецептивну (сприйняття творів мистецтва) і рецептивно-естетичну (сприйняття природи, дійсності), духовно-культурну (формування естетичного смаку, ідеалів, суджень та оцінок) та теоретичну (вироблення естетичних концепцій і поглядів). Результат естетичної діяльності – мистецтво⁴.

М. Колесников, О. Колесникова, В. Лозовий та ін. розглядають естетичну діяльність у вимірах загальнолюдської діяльності, хоча загальнолюдське не вичерпується естетичним, а разом з красою зміст загальнолюдського складають добро, істина, свобода тощо. При цьому, на думку вчених, перетворення дійсності за законами краси, тобто за законами ритму, симетрії, пропорції, гармонії тощо, пов'язує естетичну діяльність з діяльністю творчою, яка акцентує на перетворюючому

¹ *Гіптерс З.В.* Культурологічний словник-довідник: навч. посб. для студ. вищ. навч. / Зінаїда Василівна Гіптерс. – К.: ВД Професіонал, 2008. – 408 с.

² *Пронин А.М.* Этика и эстетика: конспект лекций / А.М. Пронин. – Пенза: Пенз. гос. ун-т, 2005. – 179 с.

³ *Философский словарь* / под ред. И.Г. Фролова. – 5-е изд. – М.: Политиздат, 1986. – 590 с.

⁴ *Борев Ю.Б.* Эстетика: учебник / Юрий Борисович Борев. – М.: Русь-Олимп: АСТ: Астрель, 2005. – 829 с.

характері впливу, естетичний намір вносить якісний сенс, «наддією» цього перетворення. Зв'язок між естетичним та творчим характером людської діяльності є діалектичним, відсутність будь-якого аспекту позбавляє сенсу діяльність в цілому.

Обґрунтовуючи сутність естетичної діяльності вчені доходять висновку, що результатом естетичної діяльності є не тільки світ предметів та навколишнє середовище, що перетворюються за законами краси, а й сама людська суб'єктивність, яка збагачується та удосконалюється завдяки розвиненому творчому уявленню та іншим навичкам і умінням, що мають естетичну природу. Серед них – відчуття форми, уміння мислити за аналогією та асоціацією, образне мислення, інтуїція, а також уміння організувати свою працю так, щоб вона приносила насолоду, тощо¹.

Н. Миропольська розглядає естетичну діяльність як «втілення прагнень індивідуума до об'єктивації свого внутрішнього світу як цілісної характеристики його активності, яка виявляється у діяльності і поведінці людини, в самодетермінації її буття у світі – суб'єктивності»².

Естетична діяльність невідривна від інших видів діяльності, адже, як зазначають Б. Щербо і Д. Джола, не можна створювати красу на виробництві, не вирішуючи утилітарних завдань; не може бути прекрасним вчинок, якщо ігноруються моральні цілі поведінки, коли людина діє у певній сфері з усвідомленим прагненням до досконалості, зі своїми уявленнями про красу, первинні цілі цієї сфери діяльності не відкидаються, а органічно поєднуються з естетичною ціллю³.

Естетичне закладене в усіх сферах професійної діяльності особистості, зокрема, художньо-педагогічної. Ми погоджуємося з М. Каганом, який виділяє такі три сфери естетичної діяльності: реально-практична (охоплює естетичні моменти матеріального виробництва, суспільно-організаційної, педагогічної, фізкультурної, побутової та інших сфер); духовно-практична (включає естетичні якості художньої та ігрової діяльності); духовно-теоретична (естетичні аспекти наукової, ідеологічної та інших сфер духовної культури)⁴.

¹ *Естетика*: навч. посіб. / [М.П. Колесніков, О.В. Колеснікова, В.О. Лозовой та ін.]; за ред. В.О. Лозового. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 208 с.

² *Миропольська Н.Є.* Формування художньої культури учнів загальноосвітньої школи засобами мистецтва слова: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Миропольська Наталія Євгенівна ; Інститут педагогіки АПН України. – К., 2003. – 414 с. С. 53.

³ *Щербо А.Б.* Красота воспитывает человека / А.Б. Щербо, Д.Н. Джола. – К.: Рад. школа, 1977. – 104 с. С. 26-27.

⁴ *Каган М.С.* Философия культуры: [монография] / М.С. Каган. – СПб.: Петрополис, 1996. – 414 с.

Естетична діяльність, втілена в усіх інших видах активності людини, – підкреслює Л. Столович, – набуває більшої самостійності у діяльності художній, де створення естетичної цінності – не другорядне завдання, не доповнення до цінностей іншого типу, а основна його ціль¹. Будучи вищим проявом естетичної діяльності, художня діяльність, здійснює зворотний вплив на естетичну, піднімаючи її за собою: «Художні досягнення у споживчому світі беруть участь в естетизації середовища, поширюються, розбираються, забезпечуючи таким чином стильову єдність перетворюваного людиною світу, ... конструктивний підхід, що виявляється сьогодні в живописі та архітектурі, глибоко проник і в усі ті технічні пристосування, з якими ми щодня маємо справу на кухні, вдома, у громадському транспорті та суспільному житті»².

Співвідношення естетичної й художньої діяльності являє собою суперечливу єдність тотожності (оскільки художня діяльність є естетичною) і відмінності (оскільки естетична діяльність може бути і нехудожньою). Тому як не можна ототожнювати будь-які прояви естетичної діяльності з діяльністю художньою та відносити різноманітні види людської діяльності (що містять у собі художній початок, але слугують головним чином рішенням позахудожніх завдань) до художньою творчості, так і неправомірно художню діяльність, художню творчість протиставляти естетичній діяльності: художня діяльність є найбільше досконале вираження естетичної діяльності³.

Ми поділяємо думку науковців, що в естетичній діяльності естетичне «є засобом вирішення як художніх (мистецтво), так і позахудожніх проблем (перетворювальних, пізнавальних та ін.); в художній діяльності «естетичне» ніби вбирає в себе, «асимілює» інші види діяльності, трансформуючись, таким чином, із засобу в цілі⁴.

Однією із форм естетичної діяльності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва є *естетичне сприймання / сприйняття* як вміння «чути», «бачити» і орієнтуватися в навколишньому світі.

Як свідчать дослідження психологів з проблеми сприйняття (Б. Ананьєв, Л. Виготський, Г. Костюк, В. Моляко, Б. Теплов, Л. Рубінштейн та ін.), сприйняття є складним, рухливим, когнітивним

¹ Столович Л.Н. Жизнь – творчество – человек. Функции художественной деятельности / Л.Н. Столович. – М.: Политиздат, 1985. – 415 с.

² Гадамер Г.Г. Актуальность прекрасного / Г.Г. Гадамер. – М., 1991. – 256 с. С. 244.

³ Зись А.Л. Искусство и эстетика. Введение в искусствознание: изд. 2-е, испр. и доп. / А.Л. Зись. – М.: Искусство, 1974. – 447 с. С. 58.

⁴ Эстетическое сознание и процесс его формирования / Ин-т философии АН СССР. – М.: Искусство, 1981. – 255 с. С. 58.

процесом, безпосередньо пов'язаним з пізнавальною діяльністю особистості. Воно виникає в діяльності, нею підтримується, в ній розвивається.

Сприймання – детермінований процес пізнання, в якому різні предмети та явища дійсності перетворюються у зорові образи, на основі яких у особистості формується система еталонів, ідеалів що забезпечує її життєдіяльність.

Процес сприймання відбувається у взаємозв'язку з психічними процесами особистості: мисленням (ми усвідомлюємо об'єкт сприймання), мовою (називаємо його словом), почуттями (виявляємо своє ставлення до нього), волею (свідомим зусиллям організовуємо перцептивну діяльність).

У контексті нашого дослідження цінним є концепція В. Моляко, який пов'язує сприйняття з теорією творчості, згідно з якою поняття «творче сприймання» – це процес (та його результат) конструювання суб'єктивно нового образу, який у більшій або меншій мірі перетворює, змінює предмети та явища об'єктивної реальності, де перцептивний творчий образ представляє собою оригінальну сукупність нових фіксацій, відбитків, що є в наявності у даного суб'єкта, раніше сформованих образів і їх фрагментів¹.

Особливою формою сприйняття є естетичне сприйняття. За визначенням П. Якобсона, це «процес знайомства людини зі сферою прекрасного в цілому – чи буде це краса людських відносин, неповторний вигляд природи, чи буде це значний витвір мистецтва – є естетичним сприйняттям»². З цієї позиції естетичне сприйняття є процесом взаємодії естетичного об'єкта з суб'єктом, в результаті якого здійснюється задоволення естетичних потреб останнього.

Поняттям «естетичне сприйняття» позначають перший чуттєвий рівень пізнання естетичного об'єкту (сприйняття у вузькому значенні) і повне змістове освоєння об'єкта (сприйняття у широкому значенні), що включає, за твердженням П. Якобсона, дві стадії: перша – «живе споглядання», первинна емоційна зацікавленість, безпосереднє переживання явищ дійсності або мистецтва; друга стадія – «абстрактне мислення», обдумування, аналіз³.

¹ Психологічне дослідження творчих перцептивних процесів на різних вікових рівнях: монографія / [В.О. Моляко, І.М. Біла, Н.А. Вагонова та ін.]; за ред. В. Моляко. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2012. – 210 с.

² Якобсон П.М. Психология художественного восприятия / Павел Максимович Якобсон. – М.: Искусство, 1964. – 86 с. С. 5.

³ Там само. – 86 с.

Характеризуючи естетичне сприйняття, Б. Теплов наголошує на важливості врахування його відмінностей від побутового сприйняття, а саме: для побутового сприйняття головне не так «вид» та «звучання» речі, як її «призначення», тоді як в естетичному сприйнятті особливе значення має чуттєва форма предмета, яка сприймається насамперед зором і слухом, найбільш «вищими органами почуттів» (колір, форма речей, особливості звучання музичного твору та ін.); емоційна захопленість, безпосередність переживання, яка зберігається при аналізі естетичного явища; естетичне сприйняття завжди викликає певні асоціації, думки не тільки щодо інформації, яка сприймається, а й про себе, природу, долю людей; естетичне сприйняття завжди супроводжується активною діяльністю творчої уяви¹.

При цьому естетичне сприйняття характеризується цілісністю і безпосередністю. Безпосередність виявляється в тому, що суб'єкт сам знаходить предмет свого сприйняття, відкриває для себе його естетичну цінність і отримує насолоду не тільки від предмета сприйняття, але і від самого процесу. У процесі естетичного сприйняття об'єкта дійсності або твору мистецтва створюється цілісне уявлення про нього як про єдиний організм, в якому всі елементи пов'язані між собою, а засоби виразності підпорядковані змісту.

Поняття «естетичне сприйняття» з позиції науковців-педагогів визначається як здатність до вичленення в явищах дійсності, у мистецтві процесів, властивостей, які породжують естетичні хвилювання та переживання. Подібне визначення подає Н. Мойсеюк, розуміючи під «естетичним сприйняттям» здатність виділяти у мистецтві й житті естетичні якості, образи та переживати естетичні почуття². С. Пальчевський «естетичне сприйняття» розглядає як вміння відкривати в людині або в окремих фрагментах світу ту внутрішню істинність, яка, втілюючись у відповідні їй форми, викликає в особистості відчуття прекрасного³.

У контексті нашого дослідження цінною є теорія естетичного сприйняття Луїса Рейда, згідно з якою сприймання твору мистецтва як суб'єктивного відображення дійсності породжує специфічну реакцію, своєрідне переплетення емоцій, почуттів, фантазій, думок у того, хто

¹ Теплов Б. М. Вопросы психологии восприятия и мышления / Б.М. Теплов. – М.-Л.: АПН РСФСР, 1948. – 303 с.

² Мойсеюк Н.Є. Педагогіка: навч. посіб. / Н.Є. Мойсеюк. – 3-є вид., доповнене. – К., 2001. – 608 с. С. 428.

³ Пальчевський С.С. Педагогіка: навч. посіб. – 2-е вид. / С.С. Пальчевський. – К.: Каравелла, 2008. – 496 с. С. 381.

його сприймає. На думку вченого, важливим є підготовленість особистості до пізнання мистецтва, з певним запасом мистецтвознавчих знань і вмінням відчувати красу, адже «людина може знати, що автопортрет Рембранта – видатний художній твір, але якщо особистість ніколи не відчула краси автопортрету, не замилювалась ним, то вона, – як справедливо зазначає Рейнд, – не знає мистецтва»¹.

Отже, врахування особистісного аспекту сприйняття творів мистецтва є необхідною передумовою формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва, глибокого розуміння духовних цінностей, опанування естетичного сприйняття світу.

Аналіз особистісного аспекту естетичного сприйняття твору мистецтва, його впливу на особистість здійснювали Л. Виготський, Є. Крупник, О. Леонтьєв, С. Раппапорт, В. Розін, С. Рубінштейн, Б. Теплов, П. Якобсон. На думку багатьох дослідників, ставлення до художніх творів є специфічною формою пізнання об'єктивної дійсності (неусвідомлено-естетичного пізнання). З цієї позиції естетичне сприйняття майбутнього вчителя образотворчого мистецтва у його художньо-професійній діяльності нерозривно пов'язане з художнім сприйняттям, оскільки, за слушним твердженням Л. Левчук, «комфортність і естетична виразність предметного середовища не можуть замінити собою мистецтва, з його специфічним відображенням світу, ідейно-емоційною спрямованістю і спрямованістю до глибинних та інтимних сторін духовного життя людини. Художнє сприйняття не обмежується «причитування» виразної форми, а проникає у сферу пізнавально-ціннісного змісту»².

Художнє сприйняття, на думку О. Рудницької, є провідним видом художньої діяльності, що відображений у цілеспрямованому і цілісному сприйнятті мистецьких творів як естетичної цінності, яке супроводжується естетичними переживаннями та асоціативними уявленнями³, а усвідомлення себе і своїх можливостей в естетичному сприйнятті дійсності є суттєвим показником духовного зростання фахівця мистецьких дисциплін. Ми поділяємо думку О. Рудницької, що у процесі художнього сприймання розкривається взаємозв'язок сприймання

¹ Reid L. The Art Within a Plural Concept Of Knowledge / L. Reid // The Symbolic Order. – London, 1989. – P. 12-20. С. 20.

² *Естетика*: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Л.Т. Левчук, В.І. Панченко, О.І. Оніщенко, Д.Ю. Кучерюк; за заг. ред. Л.Т. Левчука. – 2-ге вид, допов. і переробл. – К.: Вища школа, 2006. – 431 с.

³ Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. посіб. / О.П. Рудницька. – Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2005. – 360 с.

мистецтва з емоціями, де під час сприймання зовнішніх об'єктів у процесі відображення одночасно відбувається створення якогось образу й виникає суб'єктивне ставлення як до образу, так і до процесу його відображення через емоції і переживання. Отже, процес естетичного перетворення дійсності відбувається в двох напрямках: зовнішньому (оточуючий світ) й внутрішньому (внутрішній світ особистості). Саме естетичне перетворення внутрішнього світу особистості впливає на її самооцінку й стимулює процес самовдосконалення¹.

Характеризуючи сутність художнього сприйняття, Л. Виготський вирізняє в якості його складових: художнє почуття, уявлення, свідомість. Це дозволило йому розглядати сприйняття «як узагальнену техніку почуттів, знаряддя суспільства, за допомогою якого воно залучає до кола соціального життя найбільш інтимні, найбільш особистісні сторони нашої сутності»². «Розумні емоції мистецтва» на думку вченого, виникають під час творчості і перероблення певних життєвих почуттів. Розуміння їх відбувається у ході індивідуально-психологічного сприйняття художніх цінностей, коли взаємодіють мистецтво і особистість як соціальні сутності, як різні соціальні структури³.

О. Мелік-Пашаєв визначає художнє сприймання як здатність особистості цілісно осягнути твір мистецтва як зоровий образ неповторного ідейно-емоційного змісту⁴.

Художнє сприйняття Т. Зотєєва характеризує як творче сприйняття: емоції та активний розумовий процес під дією художнього твору викликають із пам'яті інформацію, підключають життєвий досвід⁵.

Б. Юсов запропонував модель художнього сприймання, яка охоплює здатність людини до співпереживання; її знання та уявлення про мистецтво, що характеризує її ерудицію; розуміння форм і змісту художніх творів, а також вміння переносити оцінки, асоціації й художні судження на сприйняття оточуючої дійсності та мистецтво⁶.

Проте існує не лише сприймання мистецтва, а й мистецтво

¹ Там само. – С. 110-114.

² Виготский Л.С. Психология искусства / под ред. М.Г. Ярошевского. – М.: Педагогика, 1987. – 344 с.

³ Там само. – С. 268.

⁴ Мелик-Пашаев А.А. Педагогика искусства и творческие способности / А.А. Мелик-Пашаев. – М., 1981. – 96 с.

⁵ Зотеева Т.А. Формирование готовности студентов пединститута к эстетическому воспитанию дошкольников: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 / Тамара Алексеева Зотеева; КГПИ им. М.П. Драгоманова. – К., 1992. – 23 с.

⁶ Юсов Б.М. Проблема художественного воспитания и развития школьников / Б.М. Юсов. – М., 1984. – 158 с.

сприймання, яке потребує відповідної художньої підготовки суб'єкта. Мистецтво сприймання – особливий дар людини, проте він може бути розвинений і вихований.

За умови систематичності і тривалості формування естетичного сприймання у майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах сприяє розвитку в них здатності до емоційного реагування, співвідносити почуття з культурою; здатності до тонкого, чутливого спілкування з іншими людьми; здатність до сприймання відображення дійсності, яка формується на підставі творчого уявлення, що має естетичну природу; здатність до передбачення тощо.

Для майбутнього вчителя образотворчого мистецтва важливого значення набуває *естетично-оцінна діяльність*, яка сприяє глибокому пізнанню мистецтва та розумінню краси навколишньої дійсності. У процесі такої діяльності активізується естетико-пізнавальний потенціал студентів, у них розвивається і стає критичним художнє мислення, збагачується творча уява.

Дослідники характеризують естетично-оцінну діяльність як процес прояву діалектичної єдності об'єктивного і суб'єктивного факторів. Об'єктивний фактор, відображаючи реальні властивості предметів, характеризує принципи й норми соціально-історичної практики людства, що закріплені в суспільному досвіді, а суб'єктивний фактор є результатом активності суб'єкта, який здійснює оцінювання, характеризує індивідуальні особливості особистості¹.

Завдяки естетичній оцінній діяльності майбутні учителі образотворчого мистецтва можуть аналізувати явища та предмети естетичної сфери, з'ясовувати їхню цінність для кожного або навпаки байдужість чи заперечення.

Аналіз наукової літератури доводить, що в основі естетично-оцінної діяльності – естетична оцінка, яка являє собою раціональну форму встановлення естетичної цінності або теоретичного усвідомлення естетичного почуття до будь якого об'єкту. Як провідна форма естетичної свідомості естетична оцінка спрямована на раціональне осмислення та інтерпретування інформації, яку отримує майбутній учитель образотворчого мистецтва у процесі пізнання світу.

У процесі естетичної оцінної діяльності майбутні вчителі образотворчого мистецтва пізнають, устанавлюють цінність,

¹ *Естетична оцінка*: [монографія] / О.П. Воєводін, О.В. Горохова. – Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2010. – 140 с.

співвідносять її з особистими інтересами, визначають ступінь значущості для себе, можливість використання для задоволення особистих естетичних потреб.

Виняткове значення в естетично-оцінній діяльності майбутніх учителів образотворчого мистецтва, що забезпечує їхню здатність до оцінки естетичних явищ, об'єктів, художніх творів, є їхній сформований естетичний смак, який виконує оцінно-регулятивну функцію в структурі розвитку естетичної свідомості студентів. Науковцями доведено, що естетичний смак ґрунтується на особливому інтелектуальному механізмі – естетичній інтуїції, що включає такий спосіб пізнання, як творчу уяву, що охоплює образ «цілого», що не випереджає його логічного розчленування, аналітичну дію розуму.

Естетичний смак вченими-психологами визначається як складне психічне утворення, яке характеризується стійким спрямуванням уваги, емоційною і розумовою активністю, мотивованою діяльністю тощо¹. За своєю психологічною структурою естетичний смак формується у три етапи: на першому етапі утворюється певна духовна потреба, а саме потреба в систематичному й інтенсивному спілкуванні з красою та іншими естетичними цінностями; другий зумовлює здатність відрізнити справжні цінності від уявних, від того, що претендує на ціннісне значення, але їм не володіє; третій етап характеризується вміннями знаходити і розвиватися в емоційному досвіді спілкування з носіями естетичних цінностей, а також життєво реальними художніми вміннями «вловлювати» і відповідним чином оцінювати прекрасне, піднесене, поетичне, трагічне і т.д.

У педагогічній довідковій літературі естетичний смак визначається як стійке, емоційно-оцінне ставлення людини до прекрасного, що має вибіркового, суб'єктивного характер, відображає уподобання людини і має яскраве емоційне забарвлення. На його розвиток впливають умови життя, професійна орієнтація, культурний рівень людини. Естетичний смак, – підкреслює А. Шимунек, – це власна «естетична кваліфікація дійсності», відповідного досвіду, зумовленого психофізичними особливостями і соціальним життям людини².

Естетичний смак з позиції естетики і мистецтвознавства – це «здатність людини відчуття задоволення чи незадоволення

¹ Зимняя И.А. Педагогическая психология: учеб. для студ. высш. учеб. завед. / Ирина Алексеевна Зимняя. – Ростов н /Д.: Феникс, 1996. – 480 с. С. 106.

² Эстетика и всеобщая теория искусств / Е. Шимунек; послесл. А. Доценко. – М.: Прогресс, 1980. – 248 с. С. 78-82.

(«подобається чи не подобається»), диференційовано сприймати і оцінювати різноманітні об'єкти¹; система естетичних уподобань і орієнтацій, що ґрунтується на культурі особистості і на творчій переробці естетичних вражень²; здатність до почуттєвої оцінки, і до естетично осмисленого сенсорно-гармонійного аналізу об'єкта³.

Таким чином, сутність естетичного смаку полягає в єдності чуттєвого і раціонального, емоційного та інтелектуального (Н. Киященко, Н. Лейзеров, В. Розумний, В. Скатерщиков та ін.) З одного боку, естетичний смак для вчителя образотворчого мистецтва виступає як здатність висловлювати судження про естетичні якості предметів навколишньої дійсності, з іншого – виражає переживання, реалізуючи тим самим індивідуальну свою неповторність.

Характеризуючи сутність естетичного смаку, В. Скатерщиков аналізує поняття «високий естетичний смак», за допомогою якого відбирається і зберігається у пам'яті все краще, що було у різні часи, створено у праці, мистецтві, побуті; уможлиблюється глибоке і правильне розуміння і оцінювання творів мистецтва; визнавати усе прогресивне, що є у світовій культурі. Під високим естетичним смаком учений розуміє смак, який характеризується цілим рядом важливих якостей: високий естетичний смак заснований на світовому світогляді; високі естетичні смаки оцінюють форму у зв'язку з її змістом, це смаки, сукупність яких представляє цілісну і послідовну систему; вони сталі, і на них не впливають мінливі, випадкові суб'єктивні фактори – це принципові смаки, це здорові смаки; це смаки позитивні – не тільки заперечу вальні, але насамперед стверджують, шукаючи позитивне у житті і в мистецтві і схвалюючи його; це смаки демократичні, походять з народного погляду на прекрасне; це смаки реалістичні, які цінують у мистецтві правду⁴.

Естетичний смак є своєрідним регулятором естетичного сприйняття людиною світу і естетичної діяльності, – наголошує А. Комарова, – естетичний смак втілює естетичні відношення суспільства і окремого

¹ Скатерщиков В.К. Твой эстетический вкус / Виктор Константинович Скатерщиков. – М.: Знание, 1963. – 46 с.

² Боров Ю.Б. Эстетика: учебник / Юрий Борисович Боров. – М.: Русь-Олимп: АСТ: Астрель, 2005. – 829 с.

³ Печко Л.П. Эстетическая культура личности и ее развитие // Приобщение личности к эстетической культуре в педагогическом процессе: сб. науч. труд. / под. ред. Л.П. Печко. – М.: АПН ССР, 1991. – С. 6-19.

⁴ Скатерщиков В.К. Твой эстетический вкус / Виктор Константинович Скатерщиков. – М.: Знание. – 1963. – 46 с. С. 4.

індивідуума до конкретних явищ природи і суспільства, результатам естетичної діяльності з позиції позитивної і негативної оцінки¹.

На думку А. Молчанова, естетичний смак практично існує як синтез, специфічне ставлення декількох аспектів, які об'єднують елементи в єдину систему і робить її специфічною здібністю естетичного відображення. Естетичний смак характеризується як здатність чуттєвого відображення естетичного, осмисленого, яке ґрунтується на теорії мислення, зокрема, на естетичних поглядах, розумного сприйняття естетичних предметів як здатність емоційної оцінки естетичних властивостей прямого зіставлення естетичних предметів з рівним естетичних потреб².

Ми погоджуємося з твердженням Л. Левчук про те, що людина, якій властиве почуття естетичного смаку, вирізняється з-поміж інших певною завершеністю, цілісністю, тобто є не тільки людським індивідом, а й особистістю³.

У контексті нашого дослідження ключовим є положення про те, що з естетичний смак не є природженою властивістю людини, його не можна зводити до психофізіологічних реакцій, «це соціальна, духовна якість людини, що формується у процесі її виховання і навчання»⁴. Естетичний смак у своїй сутнісній основі, на переконання М. Киященко та І. Лейзера, – «постійно діючий механізм навіювання індивіда на прямування до цілі, що втілює в себе його концентроване уявлення про прекрасне, гармонійне, доцільне...»⁵.

Результатом цього процесу є спроможність естетичного смаку змінюватися, розвиватися, «життєвий шлях, багатство художнього досвіду людини шліфують і відточують її смак, а нерідко вони здатні надовго консервувати уподобання або навпаки, робити людину терплячою і багатогранною»⁶.

¹ Комарова А.И. Эстетическая культура личности / А.И. Комарова. – К.: Вища школа, 1988. – 152 с.

² Молчанова А.С. На вкус, на цвет: теоретический очерк об эстетическом вкусе / А.С. Молчанова. – М.: Искусство, 1969. – 120 с. С. 57.

³ *Естетика*: підруч. / Л.Т. Левчук, В.І. Панченко, О.І. Оніщенко, Д.Ю. Кучерюк; за заг. ред. Л.Т. Левчука. – 2-ге вид, допов. і переробл. – К.: Вища школа, 2006. – 431 с.

⁴ *Естетика*: підруч. / Л.Т. Левчук, В.І. Панченко, О.І. Оніщенко, Д.Ю. Кучерюк; за заг. ред. Л.Т. Левчука. – 2-ге вид, допов. і переробл. – К.: Вища школа, 2006. – 431 с. С. 54.

⁵ Киященко Н.И. Эстетический вкус / Н.И. Киященко, Н.Л. Лейзеров // Эстетическое сознание и процесс его формирования / [отв. ред. Н.И. Киященко, Н.Л. Лейзеров]. – М., 1988. – С. 119-137. С. 122.

⁶ *Естетика*: підруч. / Л.Т. Левчук, В.І. Панченко, О.І. Оніщенко, Д.Ю. Кучерюк; за заг. ред. Л.Т. Левчука. – 2-ге вид, допов. і переробл. – К.: Вища школа, 2006. – 431 с. С. 58.

Характеризуючи естетичний смак, важливо підкреслити, що він не тільки зводиться до здатності естетичної оцінки, а завершується присвоєнням або запереченням культурної естетичної цінності. Тому логічно буде визначити естетичний смак як здатність особистості до індивідуального відбору естетичних цінностей, а тим самим до саморозвитку і самовиховання.

Естетичний смак є своєрідним почуттям міри для майбутнього вчителя образотворчого мистецтва – це умінням знаходити необхідну достатність в особистісному ставленні до світу культури і цінностей. Наявність естетичного смаку виявляється як пропорційність внутрішнього і зовнішнього, гармонія духу, соціальної поведінки, соціальної реалізації особистості¹.

У контексті нашого дослідження важливим є положення про те, що естетичний смак відіграє виключну роль у процесі естетичної творчості, за словами Ф. Шіллера, саме естетичний смак створює гармонію в індивідумі, встановлює між чуттєво-емоційним і інтелектуальним життям, оскільки уявлення про прекрасне і повторне, піднесене і низьмене, естетичне і художнє, здатність їх оцінювання потребує згоди «двох сфер людини» – чуттєвої і раціональної². Саме через цю гармонію естетичний смак сприяє вільному прояву почуттів та інтелектуального потенціалу людини у процесі творчості.

Творчість, не можлива без високорозвиненого естетичного смаку, саме естетичний смак спрямовує естетичну творчість особистості на відповідність відображених в її результатах краси, гармонії і досконалості об'єктивним процесам і закономірностям, тобто об'єктивній істині.

Специфіка художньо-професійної діяльності вчителя образотворчого мистецтва вимагає розгляду художнього смаку, який, на думку вчених (Л. Левчук, Д. Кучерюка, О. Коробко, В. Панченка), є особливою модифікацією естетичного смаку. Оскільки мистецтво – єдиний локалізуючий суспільний носій естетичного в його повному обсязі і виразник естетичного досвіду, що втілюється у художніх творах, то саме на них формується і проявляється художній смак. Тому художній смак розвивається на основі естетичного смаку і взаємно впливає на нього, формується через спілкування зі світом мистецтва і визначається

¹ Там само. – С. 55.

² Шіллер Ф. Письма об эстетическом воспитании / Ф. Шіллер // Идеи эстетического воспитания: антология в 2 т. Т.2 / ред.-сост. В.П. Шестаков. – М.: Искусство, 1973. – С. 359-360.

художньою освітою людини, знаннями з історії мистецтв, законів формотворення різних видів мистецтва.

Художній смак для вчителя образотворчого мистецтва виступає здатністю об'єктивно розуміти і естетично оцінювати художні твори, а також створювати естетично виразні твори мистецтва. З огляду на трактування естетичного і художнього смаку ми вважаємо, що естетичне – поняття більш універсальне, всеосяжне і містить у собі художній компонент.

Естетичний смак є особистісною якістю майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, його внутрішнім стимулом до конкретної поведінки, до оцінки своєї художньо-естетичної діяльності, вчинків, зовнішнього вигляду, до естетичної оцінки предметів, явищ оточуючого світу, вміння розрізняти істинні цінності від уявних. Естетичний смак і створенні на його основі предмети складають реальність естетичної свідомості особистості.

Естетичний смак невід'ємний від естетичного ідеалу як духовної мети естетичної практики, яка, за переконанням Л. Левчук, у своїх різноманітних формах на основі продуктивної творчої уяви формує особливе духовне утворення, в якому ідеально співвідносяться цілісність, творчість, досконалість¹.

Поняття «ідеал» (від грецького – ідея) – взірець, норма, ідеальний образ, що визначає спосіб і характер поведінки людини або певної людської спільноти, орієнтує на краще і стимулює до творчості. В ідеалі відтворюється досягнена досконалість, і проекція розвитку в майбутньому, і довершене сучасне, і бажане гармонійне. Під естетичним ідеалом учені розуміють найбільш повну гармонійну єдність суб'єкта та об'єкта, людини та суспільного цілого (а також і природи), що виражається у вільному та універсальному розвитку людських творчих сил як самоцілі або найбільш загальне уявлення про прекрасне у природі, суспільстві, людині та мистецтві, які сприймаються як мета².

О. Беляєв естетичний ідеал визначає як вид естетичного відношення, що є образом належної й бажаної естетичної цінності³. Л. Сморг співвідносить його з естетичною цінністю, на яку орієнтуються всі, хто має відношення до естетично-художнього освоєння дійсності,

¹ *Естетика*: підр. / Л.Т. Левчук, В.І. Панченко, О.І. Оніщенко, Д.Ю. Кучерюк; за заг. ред. Л.Т. Левчука. – 2-ге вид, допов. і переробл. – К.: Вища школа, 2006. – 431 с.

² *Философский словарь* / под ред. И.Г. Фролова. – 5-е изд. – М.: Политиздат, 1986. – 590 с.

³ *Эстетика*: словарь / под общ. ред. А. Беяева и др. – М.: Политиздат, 1989. – 447 с. С. 97.

взірець, за яким звіряється все освоєне і вироблене, норма, за якою визначається вплив його продуктів на життєдіяльність людини¹.

Під естетичним ідеалом В. Коровін розуміє як «відносно стійке конкретно-історичне уявлення індивіда або суспільства про особистість, яка в результаті історичного руху цього суспільства виступила у своєму повному, цілісному, гармонійному і всебічному розвитку як абсолютно прекрасна»². Подібної думки притримуються С. Гольдентрихт, який наголошує, що естетичний ідеал – це «найбільш повне, незавершене у своїй тенденції, гармонійна єдність особи і суспільства в даних історичних умовах, що виражається у вільному, цілісному розвитку матеріальних і духовних сил людини як самоцілі історії людства»³.

Важливим є визначення естетичного ідеалу М. Овсянніковим як конкретно-чуттєве уявлення про тип, взірець, модель естетичної досконалості і одночасно як конкретно-чуттєве вираження вищої цілі естетичної діяльності⁴, а також думка Б. Сафронова, який переконаний, що ідеал є найбільш досконале уявлення про прекрасне у природі, суспільстві, людини і мистецтв⁵.

Відповідно до теорії відображення естетичний ідеал являє собою єдність емоційно-чуттєвого і раціонально-інтелектуального оцінювального усвідомлення сьогодення і його випереджаючого прийдешнього.

Особливу цінність у контексті нашого дослідження має розуміння естетичного ідеалу у вимірах мистецтва як «пречудове відтворення прекрасного об'єкта», де «прекрасне є специфічним об'єктом відображення в естетичному ідеалі. А краса самого естетичного ідеалу визначається істинністю відображення цього об'єкта»⁶. Естетичний ідеал втілює у собі взірець найдосконалішої краси, яка тільки існує у світі і яку тільки в силах породити людська фантазія, зокрема, художня", – наголошує С. Крутоус⁷.

¹ Сморг Л.О. Эстетика: навч. посіб. / Л.О. Сморг. – К.: Кондор, 2005. – 334 с.

² Коровин В.И. Эстетический идеал советского человека / В.И. Коровин. – М.: Знание. 1976. – 40 с. С. 10.

³ Гольдентрихт С.С. О природе эстетического творчества / С.С. Гольдентрихт. – М.: МГУ, 1977. – 248 с. С. 115-116.

⁴ Овсянников М.Ф. Что изучает эстетика / М.Ф. Овсянников. – М.: Знание, 1976. – 64 с. С. 24.

⁵ Сафронов Б. Художественная культура: понятия, термины / Б. Сафронов. – М., 1978. С. 176.

⁶ Сморг Л.О. Эстетика: навч. посіб. / Л.О. Сморг. – К.: Кондор, 2009. – 334 с. С. 84-85.

⁷ Крутоус В.П. Путь к прекрасному: об эстетическом идеале: кн. для уч-ся ст. кл. / В.П. Крутоус. – М.: Просвещение, 1989. – 191 с. С. 36.

Естетичний ідеал для майбутніх учителів образотворчого мистецтва є еталоном краси «як строга гармонія всіх частин, об'єднаних тим, до чого вони належать, – така, що ні додати, ні відняти, ні змінити нічого не можна, щоб не зашкодити»¹, як об'єктивний критерій естетичної досконалості оточуючої дійсності і мистецтва.

Орієнтація майбутніх учителів образотворчого мистецтва на естетичний ідеал як уособлення загальноцінного у процесі й наслідках художньо-педагогічної діяльності – це шлях сходження до досконалості і результату його художньо-педагогічної діяльності. Зіставлення смаку як «здатності судити про красу» (І. Кант) з естетичним ідеалом як «естетичним образом досконалості» є рушієм естетичного оцінювання, як вміння відрізнити справжню красу й істинні естетичні цінності від антицінностей в оточуючій дійсності і мистецтві та фактором спрямування естетичної орієнтації майбутніх учителів образотворчого мистецтва в естетично-творчій перетворювальній діяльності, в системі художньо-естетичного освоєння світу.

Невід'ємним компонентом відображення дійсності, без якого немислиме пізнання, саме є художня творчість майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Естетично розвинена особистість вчителя, наголошує Т. Шмельова, стверджує себе через творчість у результаті нових взаємовідносин зі світом, тобто через особисте творення нового предметного світу².

Художня творчість неможлива поза осмислення творчості як продуктивної форми інтелектуальної активності, її найвищого рівня. Її результатами виступають наукові відкриття, винаходи, створення нових художніх творів, рішення нових завдань у праці вчителя, художника тощо. Зазначимо, що поняття «художня творчість» трактується по-різному. Мистецтвознавці та культурологи поняття «художня творчість» визначають як творчість у галузі мистецтва, яка пов'язана зі створенням нових естетичних цінностей як матеріальних, так і духовних; не просто результат духовної активності людини, а й матеріальне втілення результату роботи її мислення, що не піддається перекодуванню, тобто переведенню на матеріальну мову іншого виду мистецтва³.

¹ Шестаков В.П. Гармония как эстетическая категория / В.П. Шестаков. – М., 1983. – 120 с. С. 96.

² Шмельова Т.В. Вплив мистецтва на формування естетичного світосприймання майбутніх учителів / Т.В. Шмельова // Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. Івана Франка, 2005. – №24. – С. 270-272.

³ Основы теории и художественной культуры: учебн. пособ. / под. ред. Л.М. Мосоловой. – СПб.: Лань, 2001. – 288 с.

Представники філософсько-естетичної думки розглядають художню творчість як створення непередбачуваної художньої реальності, адже виникає вона тоді, коли людина, вражена побаченою красою світу та прагне відтворити цю красу заради самого зображення, підкоряючи цьому потягу можливі корисні наслідки своєї справи¹.

З теорії психології художньої творчості (Л. Гурова, Л. Виготський, В. Моляко, С. Рубінштейн, В. Роменець, П. Якобсон та ін.) це найбільш виражене поєднання психологічних реалій творчого процесу, через об'єктивацію засобами мистецтва образів, що склалися в уяві, набули виразної життєвої повноти та внутрішньої необхідності у межах художнього твору як цілісності художньої ідеї та її образного життя.

Основними етапами процесу художньої творчості (за П. Якобсоном) є виникнення задуму; його розробка; активізація досвіду життєвих вражень; пошуки форм і втілення задуманого твору; реалізація задуму твору. На переконання П. Якобсона, подібна деталізація «моделі» творчого процесу дасть змогу певною мірою відтворити цілісність та багатоплановість останнього, віднайти його суттєві ланки в їхній динамічній послідовності, а також побачити характер психічних актів митця².

Художня творчість у педагогічній інтерпретації розглядається як створення на основі задуму, фантазії художніх образів з наступним втіленням їх в матеріалі. На думку, В. Радкевич, результатом художньої творчості є твори декоративно-вжиткового й образотворчого мистецтва, створені в процесі емоційно-почуттєвого й мисленнєвого перероблення особистістю інформації, матеріалу народної художньої творчості. До важливих критеріїв творчості, на переконання автора належить новизна, суспільне значення, оригінальність художніх виробів, їх популярність, естетична привабливість³.

Художня творчість учителя образотворчого мистецтва – один із способів зустрітися з творчим «Я» та реалізувати його в загальнохудожньому і загальнокультурному плані, адже у процесі художньої творчості творець виражає свої думки і почуття, прагнення до прекрасного, своє ставлення до того, що відбувається у культурі і суспільстві. Водночас у процесі художньої творчості, на переконання

¹ Гессен С.И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию / отв. ред. П.В. Алексеев / С.И. Гессен. – М.: Школа-Пресс, 1995. – 448 с. С. 32.

² Якобсон П.М. Психология художественного творчества / П.М. Якобсон. – М., 1971. – 46 с.

³ Радкевич В.О. Теоретичні і методичні засади професійного навчання у закладах профтехосвіти художнього профілю: [монографія] / В.О. Радквич; за ред. Н.Г. Ничкало. – К.: УкрІНТЕІ, 2010. – 424 с.

Л. Виготського розвиваються спостережливість, внутрішнє бачення, образність та емоційність, конкретність мислення й уяви, здатності до синтезу¹. Актуальним у зв'язку з цим є твердження Л. Рид, що художня творчість є справжньою творчістю, яка сприяє розвитку творчих здібностей особистості, творчого мислення, виявом вищих форм творчого потенціалу людини².

Отже, процес художньої творчості є вагомим підґрунтям прояву вчителями образотворчого мистецтва своєї творчої індивідуальності яка складається з неповторності, своєрідності, незвичайності, унікальності, що проявляється у їхній художньо-творчій діяльності та її результатах, їхньому прагненні до творчого самовираження й самореалізації. З огляду на це важливим для нашого дослідження є концептуальні ідеї О. Лосєва, який зазначав, що художня творчість є цілісно інтелігентною діяльністю, розуміючи за цим висловом єдність трьох ступенів: інтелігентності – свідомості (пізнання), почуття і прагнення (волі)³.

Художня творчість впливає на всі сфери психічної діяльності вчителів образотворчого мистецтва, формує їх творчий потенціал, впливає на формування естетичного ідеалу, світогляду, волі, здібностей. Є. Ільєнков відзначив, що естетично нерозвинений індивідуум сильно програє як сила творча, для нього характерний формально-догматичний тип інтелекту, що свідчить про недостатній розвиток продуктивної сили уяви, і саме тому, що остання розвивається і удосконалюється через мистецтвом⁴.

У процесі здійснення художньо-творчої діяльності формується усвідомлення ставлення студентів до дійсності, своєї соціальної значущості, закріплюється впевненість у собі. Знання, навички, які отримані у процесі художньої творчості, особистість може перенести у трудову, навчальну, соціальну сфери, побут і спілкування, надати їм естетичного характеру.

Таким чином, завдяки інтегруючому характеру естетичної діяльності естетична культура педагога-художника постає у формі

¹ *Виготский Л.С.* Психология искусства / под ред. М.Г. Ярошевского. – М.: Педагогика, 1987. – 344 с.

² *Reid L.* The Art Within a plural Concept Of Knowledge / L. Reid // *The Symbolic Order.* – London, 1989. P. 12-20.

³ *Лосев А.Ф.* Форма – стиль – выражение / сост. А.А. Тахо-Годи / А.Ф. Лосев. – М.: Мысль, 1995. – 944 с.

⁴ *Ильенков Э.В.* О специфике искусства / Э.В. Ильенков // *Вопросы эстетики.* – Вып. 4. – 1960. – С. 37-45.

системи інноваційних зрушень у професійній підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.

Узагальнення викладеного у підрозділі дозволяє стверджувати, що естетична культура вчителя образотворчого мистецтва є складним, багатоструктурним утворенням, де кожний компонент діалектично пов'язаний з попереднім, відображаючи сутність вчителя як естетично розвиненої особистості, яка наділена сформованими ціннісними орієнтаціями, розвинутою емоційно-естетичною сприйнятливістю, естетично-професійною компетентністю, педагога-художника, здатного до творчого самовираження та самореалізації у творчій художньо-педагогічній діяльності.

3.2. Психолого-педагогічні механізми формування естетичної культури вчителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах

У Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») зазначено, що пріоритетними напрями є забезпечення фундаментальної наукової, загальнокультурної, практичної підготовки фахівців, можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формування її інтелектуального, духовного та культурного потенціалу, естетичного розвитку особистості, оволодіння цінностями й знаннями в галузях мистецтв, забезпечення високої художньо-естетичної освіченості і естетичної вихованості особистості. Реалізація означених завдань детермінує процес формування естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.

Поняття «формування (від лат. *formare*) у довідкових виданнях тлумачиться як: утворювати, складати; надавати чому-небудь певної форми, вигляду тощо¹; становлення, придбання сукупності стійких властивостей і якостей².

У психології формування визначається як поступове створення оперантної поведінки за допомогою підкріплення послідовних кроків, що наближаються до бажаного результату, діє шляхом виборкового використання підкріпленням з тим, щоб перетворити звичайні прості

¹ *Великий тлумачний словник сучасної української мови*: 250000 / уклад. та голов. ред. В.Т. Бусел. – К., Ірпінь: ВТФ Перун. 2001. – 2005 с.

² *Словник іншомовних слів* / за ред.: чл.-кор. АН УРСР О.С. Мельничука. – К.: Головн. 7 ред. УРЕ, 1975. – 776 с.

моделі поведінки, їх перехід у складні патерни реагування¹; процес цілеспрямованого й організованого оволодіння соціальними суб'єктами цілісними, стійкими рисами і якостями, необхідними їм для успішної життєдіяльності².

У педагогічній інтерпретації поняття «формування» розглядається як процес становлення людини як соціальної істоти під впливом сукупності певних факторів – екологічних, соціальних, економічних, ідеологічних, психологічних та ін.³; становлення особистості під впливом різних факторів; результат на даний момент певний рівень стабілізації, набуття форми – комплексу властивостей, якостей особистості⁴); процес становлення людини як особистості, який відбувається в результаті розвитку і виховання, цілеспрямований процес соціалізації особистості, що характеризується завершеністю⁵; процес становлення особистості людини в результаті об'єктивного впливу спадковості, середовища, цілеспрямованого виховання і власної активності (самовиховання)⁶; процес і результати цілеспрямованих (виховання) і стихійних впливів соціальної дійсності на особистість⁷; процес і результат розвитку особистості під впливом середовища⁸; результат розвитку особистості, її становлення, придбання сукупності стійких властивостей і якостей⁹.

Аналізуючи поняття «формування» в загальнонауковому аспекті, дослідники визначають його як характеристику процесу розвитку індивіда під впливом зовнішніх соціальних факторів. Дослідники виділяють стихійний компонент, тобто зміни під впливом некерованих, випадкових факторів, (наприклад, неформальних компаній, реклами, моди, музики

¹ *Оксфордский толковый словарь по психологии* / [под ред. А. Ребера]. – 2002 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vocabulary.ru/dictionary/487/>. – Загл. с экрана. – Язык русс.

² *Морозов А.В.* Деловая психология: курс лекций: учеб. для высш. и сред. спец. учеб. заведений / А.В. Морозов. – СПб: Союз, 2000. – 576 с.

³ *Підласий І.П.* Практична педагогіка, або три технології: інтеракт. підруч. для педагогів ринкової системи освіти / Іван Павлович Підласий. – К.: Слово, 2004. – 615 с.

⁴ *Стефановская Т.А.* Педагогика: наука и искусство: курс лекцій [учеб. пособ. для студентов, преподавателей, аспирантов] / Т.А. Стефановская. – М.: Совершенство, 1998. – 368с. С. 78.

⁵ *Кузьмінський А.І.* Педагогіка: підруч. / А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. – К.: Знання-Прес, 2003. – 418 с.

⁶ *Смирнов В.И.* Общая педагогика в тезисах, дефинициях, иллюстрациях / В.И. Смирнов. – М.: Пед. об-во России, 2000. – 416 с.

⁷ *Лозова В.І.* Теоретичні основи виховання і навчання: навч. посіб. для студ. пед. навч. закладів / В.І. Лозова, Г.В. Троцько. – Харків, 1997. – 338 с. С. 6.

⁸ *Педагогика: учеб. пособ. для студентов пед. ин-тов* / Ю.К. Бабанский, В.А. Сластенин, Н.А. Сорокин и др., Под ред. Ю.К. Бабанского. – М.: Просвещение, 1988. – 479 с. С. 10.

⁹ *Харламов І.Ф.* Педагогика: учеб. пособ. / І.Ф. Харламов. – М.: Высш.шк., 1990. –576 с. С. 63.

тощо, характер і наслідки дії яких непередбачувані) і цілеспрямований процес змін особистості або ж її окремих сторін, якостей внаслідок спеціально організованих впливів (виховання)¹.

Поняття «формування» у педагогічній науці нерідко вживається як синонім поняття «розвиток», але слід зазначити, що вони не тотожні і розрізняються змістовим наповненням. На переконання С. Сисоєвої, під розвитком особистості варто розуміти зміни її внутрішніх задатків спричинені внутрішніми факторами – протиріччями, а формування – це становлення особистості, яке обумовлене зовнішніми факторами, які сприяють виникненню протиріч як рушійної сили розвитку². Під зовнішніми факторами насамперед розуміється соціальне середовище, а це, за визначенням Г. Костюка, – предмети та явища природи, люди, їх відносини, речі, знаряддя діяльності, умовні засоби, духовні цінності. Середовищем формування особистості є ті зовнішні умови, з якими вона вступає в активний зв'язок. Г. Костюк акцентує на мікросередовищі – освітньому середовищі в якому відбувається її освіта, навчання і виховання³.

І. Зязюн пов'язує поняття «формування» з цілеспрямованим, емоційно-почуттєвим вихованням суб'єкта, впливом середовища, самоосвітою й самовихованням, наголошуючи на тому, що це подовжений у часі, неперервний процес, і тут важливо встановити не лише кінцевий результат, а також простежити його динаміку⁴.

За твердженням О. Отич, формування – це процес, який передбачає певну завершеність, остаточну оформленість та співвідноситься із поняттям «становлення»⁵. Останнє характеризує процес формування нового, збагачення його змісту, ускладнення структури, зародження можливостей для перетворення їх на дійсність.

Нам імпонує визначення А. Столяренка, що формуватися – означає складатися, підвищувати зрілість, оформлятися, набувати визначеності, що виявляється зовні, а формування – змістовне збагачення людини, що

¹ *Заброцький М.М.* Основи вікової психології: навч. посіб. / М.М. Заброцький. – Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2001. – 112 с.

² *Сисоєва С.О.* Основи педагогічної творчості вчителя: навч. посіб. / С.О. Сисоєва. – К.: ІСДОУ, 1994. – 112 с.

³ *Костюк Г.С.* Избранные педагогические труды / Г.С. Костюк. – М.: Педагогика, 1988. – 301 с.

⁴ *Зязюн І.А.* Естетична регуляція ціннісної свідомості / І. Зязюн // Професійно-художня освіта України: зб. наук. пр. / [редкол.: І.А. Зязюн (голова), В.О. Радкевич, Р.Т. Шмагало (заст. голови) та ін.]. – К.; Черкаси: Черкаський ЦНТЕІ, 2005. – Вип. III. – С. 3-15.

⁵ *Отич О.М.* Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання: теоретичний і методичний аспекти: [монографія] / Олена Миколаївна Отич; [за наук. ред. І.А. Зязюна]. – Чернівці: Зелена Буковина, 2007. – 752 с. С. 327.

супроводжується його оформленням, виникненням і зміною якісних особливостей, що виявляються зовні¹.

Беручи за основу трактування даних понять А. Столяренком, під формуванням естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва ми розуміємо процес (від лат. *processus* – просування), що передбачає послідовну зміну явищ і станів у формуванні даної особистісної якості, а також організацію педагогічних умов, спрямованих на формування цілісної, творчо активної і естетично-культурної особистості, здатної сприймати, переживати і перетворювати явища дійсності «за законами краси».

При цьому процес формування естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва ми розглядаємо як директивний (від англ. *direct* – прямий, особистий, безпосередній, відкритий, повний). Він зумовлений (за І. Зязюном) специфікою естетичного відношення, яке завжди «діалогічне». У процесі його реалізації відбувається естетичний саморозвиток особистості, присвоєння нею соціально значущого досвіду, встановлення динамічної тотожності суб'єкта й об'єкта.

Рушійною силою формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва є суперечності між усвідомленням недосконалості наявного рівня естетичної культури вчителя і прагненням досягти визначеного естетичного ідеалу.

Передумовами формування естетичної культури є *мотиви, потреби та інтереси* майбутніх учителів образотворчого мистецтва, які створюють підстави для подолання суперечностей між свідомістю й почуттями людини; бажаннями і можливостями; між людиною і оточуючим світом через прагнення подолати невідповідності через усвідомлення свого «Я», а не «розчинитися в оточуючому світі»². Мотивацією, – зазначає Х. Хекхаузен, – пояснюється вибір між різними можливими діями, між можливими змістами мисленням, інтенсивністю і завзятістю у здійсненні вибраної дії та досягнення його результатів"³. При цьому у формуванні власної естетичної культури для студентів особливе значення мають не тільки мотиви, а й способи їх формування, які обираються й закріплюються в поведінці чи діяльності. До таких

¹ *Столяренко А.М.* Общая педагогика: учеб. пособ. для студентов вузов, обучающихся по педагогическим специальностям (030000) / А.М. Столяренко. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 479 с. С. 141-142.

² *Газнюк Л.М.* Естетика: навч. посіб. для гуманітар. спец. / Л.М. Газнюк, С.В. Могильова, Н.О. М'яснікова, Н.М. Салтан. – К.: Кондор, 2011. – 124 с.

³ *Хекхаузен Х.* Психология мотивации достижения / Х. Хекхаузен. – Санкт-Петербург: Речь, 2001. – 256 с. С. 33.

способів, на переконання С.Савченко, відносяться «екстернальні», що зумовлені зовнішнім впливом, умовами, обставинами, й «інтернальні» – особистими потребами, настановами, інтересами, бажаннями¹.

Мотиви спрямовують активність студентів, їх бажання просуватися до поставленої мети, є основою для оволодіння операціями мислення (аналізу, синтезу, порівняння, абстрагування тощо), що сприяють формуванню пізнавальної активності та самостійності суб'єкта навчання². Результатом мотивації є внутрішня психологічна активність, що організує та планує діяльність і поведінку студентів, в основі яких лежить необхідність задоволення потреби.

Спонування до дій завжди виходить з потреб, що визначає спрямованість майбутніх учителів образотворчого мистецтва до формування власної естетичної культури. Потреба як внутрішній психічний стан регулюють поведінку особистості, визначають спрямованість мислення, почуттів та виступає джерелом активності майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Потреба на високому рівні впорядкованості, на переконання Л. Газнюка, є естетичною потребою як життєстверджувальний і гармонізуючий, соціалізуючий та гуманізуючий порядок³.

Естетична потреба за М. Вербом є «найлюдською з усіх людських потреб», яку А. Маслоу відносить до «основних потреб»⁴. Нам імпонує думка, М. Верба про те, що естетична потреба поєднує в собі багато елементів, які визначають індивідуальне відношення до краси, виступає як провідний мотив, внутрішня ціннісна установка, стрижень спрямованості особистості. Підтвердженням є думка А. Пірадова про те, що якщо розглядати потреби як основу спрямованості людини, то за первинну «клітину» естетичної культури індивіда слід прийняти його потреби – від простіших естетичних потреб до вищих самосвідомих естетичних прагнень (ідеалів)⁵.

Основними показниками сформованості естетичних потреб, на думку М. Верба, є: різносторонність і широта запитів у галузі естетики;

¹ Савченко С.В. Социализация студенческой молодежи в условия регионального образовательного пространства / Сергей Викторович Савченко. – Луганск: Альма-Матер, 2003. – 311 с. С. 68.

² Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / Алексей Николаевич Леонтьев. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с. С. 193.

³ Газнюк Л.М. Естетика: навч. посіб. для гуманітар. спец. / Л.М. Газнюк, С.В. Могильова, Н.О. М'яснікова, Н.М. Салтан. – К.: Кондор, 2011. – 124 с.

⁴ Маслоу А. Мотивация и личность / Абрахам Маслоу; [пер. с англ.] – СПб.: ПИТЕР, 2003. – 351 с. – (Мастера психологии).

⁵ Пирадов А.В. Эстетическая культура личности / А.В. Пирадов. – Л.: Знание, 1978. – 35 с.

суспільно-естетична активність; висока якість уподобань; постійне спілкування людини з прекрасним; нетерпимість до потворного, бридкого¹. Отже, естетичній потребі притаманна цілісність, як не лише потреба в прекрасному, а як цілий комплекс певних внутрішніх вимог свідомості до різноманітних якісних особливостей предметів і явищ, здатних збуджувати почуття задоволення, радості, захоплення, гордості й інших естетичних переживань.

Розвиток естетичної потреби особистості збагачує особистість в цілому, її інтелектуальну, емоційно-вольову сфери, спонукає спілкуватися з мистецтвом, активно його сприймати. З цього приводу К. Станіславський писав: «Людина повинна дивитися і не тільки дивитися, але й бачити прекрасне в усіх аспектах свого і чужого мистецтва і життя..... йому потрібні враження від гарних спектаклів, музеїв, гарних картин.....»².

Ми поділяємо думку С. Безклубенка, відповідно до якої естетичні потреби є «не тільки безпосереднім переживанням прекрасного, високого, не лише прагненням відчувати подібні почуття, а й спрямованим бажанням до творчості за законами краси, до осмислення й практичного втілення власного емоційного стану»³.

Усвідомлені естетичні потреби майбутніми учителями образотворчого мистецтва збуджують інтерес до естетичного в житті, стають стимулом їхньої естетичної діяльності. При цьому потреба в естетичному, сприймається на естетична установка як чуттєво-емоційна схильність і готовність суб'єкта до зустрічі з прекрасним в житті, виступає джерелом активності поведінки особистості в естетичній сфері.

Естетичні потреби для майбутнього вчителя образотворчого мистецтва є вихідним началом всіх форм естетичного відношення, у процесі реалізації якого відбувається розвиток суб'єкта, його емоційних почуттів, відбувається духовне привласнення особистістю багатств загальнолюдської культури. Естетичні відносини, – як зазначає Н. Крылова, – є процесом, результатом і умовою предметно-духовного утвердження людини в реальності як активного суб'єкта культури⁴, що

¹ Верб М.А. Эстетические потребности и духовное развитие личности / М.А. Верб. – Л.: Знание, 1981. – 36 с.

² Станиславский К.С. Собрание сочинений в 8 т. Т.1. / Моя жизнь в искусстве / ред. колл.: М.Н. Кедров (гл. редактор), О.Л. Книппер-Чехова, А.Д. Попов и др. – М.: Искусство, 1954.– 515 с. С. 22.

³ Безклубенко С.Д. Грани творческого метода / С.Д. Безклубенко. – К.: Мистецтво, 1986. – 197 с.

⁴ Крылова Н.Б. Эстетические отношения: содержание и функции / Н.Б. Крылова. – М.: Знание, 1980. – 64 с. С. 45.

активізує естетичну діяльність, сприяє розвитку естетичної свідомості, зумовлює її ставлення до естетичних і мистецьких цінностей.

Потреба в естетичному, як слушно зазначає Л. Газнюк, сприяє гармонізації дисонансів внутрішнього світу особистості, коли вона втрачає свою тотожність з дійсністю, вступає з нею в конфлікт і виражає свою незгоду з усім тим, що суперечить її ідеалам і прагненням, в момент занепаду, розчарування, втрати віри і стимулів до боротьби та творчості¹.

Усвідомлення, розуміння потреби в естетичному викликає особливий естетичний інтерес, у результаті чого з'являється вибірковість в естетично значущих категоріях.

Інтерес у формуванні естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва є рушійним чинником, що зумовлене ставленнями людини до світу. «Якщо фізичний світ підпорядкований закону руху, то світ духовний щонайменше підпорядкований закону інтересу», то цей закон за Є. Кондільяком, одночасно є «і насолодою, і стражданням, причиною, яка породжує процеси розуму і волі, де відсутній інтерес, там і відсутнє пізнання»².

З позиції філософської думки інтерес є вродженою властивістю особистості, яка характеризується позитивною або негативною спрямованістю, ставленням людини до об'єктів оточуючого світу певною єдністю об'єктивного і суб'єктивного, де об'єктивним аспектом є активний стан суб'єкта, а суб'єктивним – спонукальні сили (мотиви, прагнення, бажання).

Психологи пов'язують інтерес зі спрямованістю особистості, що завершується в зосередженості її думок на певному предметі³; з вибіркоким ставленням особистості до об'єкта залежно від його життєвої значущості й емоційної привабливості⁴.

У контексті нашого дослідження цінною є ідея А. Здравомислова, який пов'язує інтерес з проявом внутрішньої сутності суб'єктів і відбиттям

¹ Газнюк Л.М. Естетика: навч. посіб. для гуманітар. спец. / Л.М. Газнюк, С.В. Могильова, Н.О. М'яснікова, Н.М. Салтан. – К.: Кондор, 2011. – 124 с.

² Цитата за: Ананьин С.А. Интерес по учению современной педагогики и психологии / С.А. Ананьин. – М.: Типогр. Сытина А.В., 1915. – 500 с. С. 210-213.

³ Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: учеб. пособ. для студ. вузов, обучающихся по направлению спец. психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн. – СПб: Питер, 2005. – 705 с.

⁴ Ковалев А.Г. Психология личности / А.Г. Ковалев. – изд. 3-е. – М.: Просвещение, 1970. – 390 с.

об'єктивного світу, сутності матеріальних і духовних цінностей людської культури в свідомості суб'єкта¹.

У педагогічній інтерпретації інтерес визначається як пізнавальне ставлення людини до навколишнього світу, яке засноване на емоційно-пізнавальному відношенні між суб'єктом і об'єктом² та характеризується стійким позитивним емоційним ставленням³. Отже, інтерес є смисловою установкою, яка виражає ставлення особистості до об'єкта, що має особистісний зміст⁴.

У прямій залежності з інтересом виступає естетичний інтерес, який характеризується вираженою вибірковою спрямованістю людини на об'єкт прекрасного в навколишній дійсності, який має для нього естетичну значущість, цінність і практичну необхідність. Спрямованість естетичного інтересу через пізнання естетичних властивостей, які викликають естетичне ставлення, естетичну оцінку, зумовлює пізнавальну активність особистості. Як показник естетичного ставлення студента до навколишнього дійсності, естетичний інтерес тісно пов'язаний з емоційними переживаннями як «спрямованість думки, почуттів, смаків на естетично привабливі об'єкти, що викликають емоційне ставлення»⁵.

Естетичний інтерес для майбутніх учителів образотворчого мистецтва визначає їхню спрямованість на естетичну діяльність, на естетичне освоєння дійсності, що сприяє виникненню творчих проявів особистості, які стимулюють розвиток здібностей до естетичної діяльності.

Отже, мотиви, інтереси, потреби є рушійними силами формування естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва та забезпечують умови функціонування механізмів її формування.

Один із важливих механізмів формування естетичної культури майбутнього вчителями образотворчого мистецтва – *культурно-естетичне самоусвідомлення*, що є специфічною характеристикою соціального суб'єкта, яка виявляється у виділенні ним себе в культурно-

¹ *Здравомыслов А.Л.* Проблема интересов в социологической теории / А.Л. Здравомыслов. – Л.: ЛГУ, 1964. – 211 с.

² *Морозова Н.Г.* Учителю о познавательном интересе / Наталия Григорьевна Морозова. – М.: Знание, 1979. – 47 с.

³ *Ковалев В.И.* Мотивы поведения и деятельности / В.И. Ковалев. – М.: Наука, 1988. – 192 с.

⁴ *Днепров С.А.* Педагогическое сознание: теории и технологии формирования у будущих учителей: [монография] / С.А. Днепров; Урал. гос. пед. ун-т. – Екатеринбург: Уникум, 1990. – 298 с.

⁵ *Верб М.А.* Эстетические потребности и духовное развитие личности / М.А. Верб. – Л.: Знание, 1981. – 36 с. С. 24.

естетичному бутті, оцінці себе і своїх можливостей у культурно-естетичному процесі.

Основою культурно-естетичного самоусвідомлення є самосвідомість як усвідомлення й оцінка людиною своїх дій та їхніх результатів, думок, почуттів, морального вигляду й інтересів, ідеалів і мотивів поведінки, цілісна оцінка самого себе й свого місця в житті. Самосвідомість є переживанням людиною єдності й специфічності свого «Я» як духовне «світло, яке виявляє і себе і іншого»¹. Самосвідомість надає можливість особистості критично ставитися до власної свідомості, виокремлювати внутрішнє від зовнішнього, аналізувати його і співставляти з зовнішнім, тобто вивчати акт власної свідомості. Разом з тим у самосвідомості відбувається усвідомлення самого себе не як абсолютно відокремленого від цього світу, в його різноманітному відношенні з ним. Самосвідомість є не монологом свідомості з самим собою – це діалог особистості з власним досвідом.

Самосвідомість, на переконання О. Отич, є переживанням, що охоплює процеси пізнання, самоідентифікації, самовизначення, де зовнішньо воно проявляється як система самооцінок та оцінок інших, що дозволяє суб'єкту визначити своє місце у системі зв'язків і відносин, а також виробити механізми самоствердження у світі й самозахисту від нього. «Це винесення себе й своєї свідомості назовні доповнюється й фундується зверненням індивіда до самого себе, спрямованістю свідомості на себе, тобто всередину»².

Самосвідомість пов'язана з механізмом рефлексії у спілкуванні з оточуючим світом, зі світом культури, з мистецтвом як виробленню уявлень про власне «Я», про власні дії, поведінку, переваги, смаки, ідеали, приводить до вироблення естетичних ідеалів, суджень, поглядів. На основі рефлексії, яка виступає як «критичне переосмислення особистістю первинних уявлень про себе, носія і реалізатора інтелектуальних стереотипів»³, у майбутніх учителів образотворчого мистецтва відбувається побудова нового «Я» як суб'єкта художньо-педагогічної діяльності.

¹ Гегель Г.В. Эстетика: в 4 т. Т.3 / Георг Вильгельм Гегель; пер. с нем. – М.: Искусство, 1971. – 322 с. С.201.

² Отич О.М. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання: теоретичний і методичний аспекти: [монографія] / Олена Миколаївна Отич; [за наук. ред. І.А. Зязюна]. – Чернівці: Зелена Буковина, 2007. – 752 с. С. 130.

³ Бернс Р. Развитие Я – концепции и воспитание / Роберт Бернс; пер. с англ. – М.: Прогресс, 1986. – 422 с.

Відбувається сприйняття себе як реципієнта (глядача, слухача) до усвідомлення себе як активного суб'єкта (педагога, художника) на основі тісного взаємозв'язку різних аспектів культурно-естетичної самосвідомості: виділення себе із світу культури й усвідомлення себе в ній, усвідомлення естетичного досвіду, емпатійно-естетичних переживань, оцінок художньо-педагогічних явищ (ситуацій або твору мистецтва). Основою сприйняття, на переконання В. Орлова, є феноменологічна рефлексія, яка, на відміну від природної (психологічної) забезпечує перехід від смислу художньо-педагогічного ситуації (якою вона, можливо, є в дійсності або уявляється на даний момент) до смислу самих уявлень, який вони привносять у свідомість індивіда. Згідно з таким підходом, за В. Орловим, це дає можливість пізнанню піднятися над власними знаннями, зробити його об'єктом споглядання порівняно з іншими знаннями, визначаючи межу і таким чином здійснюючи рефлексію власного знання. Процес усвідомлення власних дій і мотивацій дозволяє індивіду розглядати їх як феномени, «по відношенню до яких він стає вільним, ...здатним на свій розсуд змінювати, замінювати, вдосконалювати свої професійні якості»¹.

Вищого рівня культурно-естетична самоусвідомленість особистості досягається у процесі художньо-естетичної творчості, де творчий акт, за ствердженням А. Петровського, «виявляється через свободу від чиїх-небудь припущень і схем... Відбувається не тільки прагнення індивіда «виплиснути себе на полотно», але й бажання сказати про світ і про себе у світі ще ніким не сказане слово... Індивід неадаптивно формує свій новий образ «Я» на противагу очікуваному і нібито єдино можливому»².

Таким чином, естетичне самоусвідомлення є усвідомленням власних культурно-естетичних засад, емоційно-естетичного ставлення до себе, осмислення своїх естетичних дій, почуттів, думок, мотивів, інтересів, усвідомлення свого «образу Я» – «Я – концепція» як основи власної поведінки, діяльності й спілкування.

Наступним механізмом формування естетичної культури майбутніми вчителями образотворчого мистецтва є їхня *культурно-естетична ідентифікація*. Поняття ідентифікація (лат. *identifico* – ототожнювати) вперше було розкрито засновником теорії психоаналізу З. Фрейдом. Ця категорія є наріжна у формуванні здатності «Я» до

¹ Орлов В.Ф. Професійне становлення майбутніх вчителів мистецьких дисциплін: теорія і технологія: [монографія] / В.Ф. Орлов; за заг. ред. І.А. Зязюна. – К.: Наукова думка, 2003. – 262 с. С. 250.

² *Психологія розвиваючоїся личности* / под ред. А.В. Петровского. – М.: Педагогика, 1987. – 238 с. С. 208-215.

саморозвитку через взаємозв'язок між суб'єктом і об'єктом, який був відображений, встановлюється визначений емоційний зв'язок змістом якого є переживання своє тотожності з іншою людиною, об'єктом, зразком або ідеалом.

Культурна ідентифікація є самовідчуттям людини всередині конкретної культури, зокрема, естетичної, усвідомлене сприйняття культурно-естетичних норм і зразків поведінки та свідомості, системи цінностей і мови, а також усвідомлення свого «Я» в конкретному культурно-естетичному вимірі. Культурна ідентифікація співвідноситься з культурною ідентичністю, де ідентичність – це «Я» очима інших, що побудовано на основі стосунків з «іншими», це стан і водночас здатність людини інтегрувати у собі на основі самовизначення, самоцінності, самоусвідомлення в «Я» – концепції, «Я – інші», «ми – вони».

Культурна ідентичність, на переконання Т. Усатенко, – це рух від усвідомлення себе як носія певних культурних традицій через чітке відображення себе, особистісного «Я» як суб'єкта культури, ототожнення себе з видатними досягненнями духовності національної культури, що сприяє прийняттю інших культурних цінностей¹.

Естетичними вимірами такого усвідомлення особистості у культурному просторі, а через нього – краси, гармонії, піднесеного або ж низьке, величі і трагізму людини й людства, що відображає досвід творення закономірного у відношеннях до світу конкретних історичних епох, народів, особистості, зрештою людства, вони озброюють критеріями естетичних суджень про дійсність та проявляються у процесі естетичних відносин, які є процесом, результатом і умовою утвердження людини в реальності як активного суб'єкта культури².

Механізмом естетичних відношень за М. Каганом, є: безпосередній характер естетичного відношення, яке виникає та існує як духовна реакція індивіда на явище, дію, об'єкт, що сприймається; емоційний характер естетичного відношення як переживання, а не споглядання; «безкорисливий» характер естетичної емоції, яка викликана самим існування предмета³. При цьому естетичні відношення, з одного боку,

¹ Усатенко Т.П. Культурологія в трансформаційних процесах освіти / Т.П. Усатенко // Культурологічна складова професійного розвитку педагога: зб. наук. пр. / за ред. Л. Хомич, Л. Султанової, Т. Шахрай. – Київ; Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2012. – с. 34-42. С. 36.

² Крылова Н.Б. Эстетические отношения: содержание и функции / Н.Б. Крылова. – М.: Знание, 1980. – 64 с. С. 45.

³ Каган М.С. Этическое и эстетическое в системе ценностей / М.С. Каган, Т.В. Холостова // Этическое и эстетическое: [сб. науч. ст.] / отв. ред. И.С. Каган, В.Г. Иванов. – Л.: ЛГУ, 1971. – С.15.

спрямовують поведінку особистості, її вчинки, з іншого – є регулятором практичних дій, які виражаються у виявах естетичного смаку, поглядах, естетичній оцінці, що пов'язує внутрішні і зовнішні прояви людської життєдіяльності, забезпечуючи її естетичну цілісність.

У процесі ідентифікації запозичуються не лише зовнішні культурно-естетичні форми поведінки індивіда для наслідування, але й виникають певні внутрішні передумови для формування культурно-естетичних ціннісних орієнтацій, світоглядних уявлень інших особистісних структур, вмотивованих до взірця особи.

Визначаючи механізми ідентифікації, зокрема, культурно-естетичної в якості найважливішого є емпатія, як прагнення особистості емоційно відгукнутися на проблеми іншого (співпереживати, співчувати). Емпатія виступає раціонально-емоційно-інтуїтивною формою відображення, яка є засобом «входження» в культурно-естетичний простір іншої людини, що дозволяє досягнути почуття іншої людини на основі емоційного досвіду, через емоційні асоціації і переноси.

Згідно зі специфікою діяльності майбутніх учителів образотворчого мистецтва важливого значення набуває емпатія як спосіб пізнання об'єкта, естетичної насолоди від нього, «вчуття» в об'єкт через проєкцію своїх почуттів та ідентифікацію з ним. Основою цього процесу є мистецтво, через яке культура вчить «дивитися», «слухати», «читати», «розповідати», тобто сприймати твір не як предмет, але як вираз творчого процесу. Естетична емпатія виступає видом духовного спілкування, особливим провідником за «межі свого «Я», є поглядом у духовний простір культури, що сприяє суб'єктивації почуттєвого досвіду, що вміщений у творі мистецтва, тобто «привласнення» його в особистому досвіді передавання від людини до людини, від одного покоління до іншого загальних, культурних форм емоційно-почуттєвого досвіду.

Таким чином, культурно-естетична ідентифікації майбутніх учителів образотворчого мистецтва є усвідомленням себе, «Я – концепція» – в культурно-естетичному просторі, причетність до цінностей культури, через естетичне відношення їх до світу, до оточуючих, до самих себе та перенесення «особистісного» через особистий приклад «наслідування» з подальшою трансляцією в художньо-естетичній діяльності.

Іншим важливим механізмом формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва є *культурно-естетичне самовизначення*, де самовизначення є процесом та результатом вибору особистістю власної позиції, цілей та засобів самореалізації у конкретних

умовах, обставинах життя; основний механізм набуття і прояву людиною свободи¹.

Культурно-естетичне самовизначення є безперервним процесом створення і реалізації системи уявлень індивіда про культурно-естетичний простір у професійній діяльності, визнанні свого місця і змісту спілкування в ньому, здійснення особистістю акту самовизначення під впливом мистецтва, що виражається в потребі визнання власної особистості, рівноправному спілкуванні з навколишніми і вільному естетичному самовираженні². Культурно-естетичне самовизначення характеризується потенційною здатністю до відповідальних дій суб'єкта за власними культурно-естетичними критеріями, інтересами, поглядами.

Рушійною силою цього процесу є розв'язання протиріч між сутнісними силами індивіда («хочу», «можу», «маю») як внутрішніми умовами, між особистістю і метою інших, між бажаним і можливим, між внутрішніми принципами і зовнішніми умовами³. Відбувається перехід від безпосереднього, імпульсивного прийняття рішень до усвідомленого вибору; рефлексія власної діяльності, що вписується у культурно-естетичну традицію; як відповідний рух у вічних цінностях, що слугує усвідомленим прагненням особистості зайняти певну позицію у житті, у професійній діяльності та формувати культурно-естетичний простір навколо себе і вступати в міжкультурний діалог; трансляція культурних цінностей, зокрема, художніх, через безпосереднє спілкування людей, від покоління до покоління й між представниками різних культур.

Іншим психологічним механізмом, що детермінує формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва є *синтезія* (від грец. *synaisthesis* – означає змішане відчуття) – психічний комплекс, що забезпечує сприймання, пізнання та оцінювання дійсності; багатоаспектне чуттєве сприймання явищ світу; цілісна їх проекція на екран психіки; безпосередньо-кваліфікаційний аспект акту сприймання; переживання й ефект «психічної хвилі», що підноситься від рівня рефлексорних емоційних реакцій до рівня відгуку почуттів⁴.

¹ *Всемирная энциклопедия: философия* / глав. науч. ред. и сост. А.А. Грицанов. – М.: АСТ, Мн.: Харвест, Современный литератор, 2001. – 1312 с. С. 893.

² *Гинзбург М.Р.* Психологическое содержание личностного самоопределения / М.Р. Гинзбург // *Вопросы психологии*. – 1994. – № 3. – С. 43-52.

³ *Основи психології: підруч.* / за заг. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. – вид. 6-те, стереотипне. – К.: Либідь, 2006. – 632 с.

⁴ *Рудницька О.П.* Педагогіка: загальна та мистецька: навч. посіб. / О.П. Рудницька. – Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2005. – 360 с. С. 274.

В. Доманський зазначає, що у своїй практиці вчитель, опираючись на теорію синестезії, використовує різні види мистецтв для створення цілісного уявлення про історичну епоху, тип культури, художній образ, тим самим, включаючи різні рецептори учнів. При цьому один психофізичний механізм доповнює інший. Так, музика викликає слухове уявлення, живопис – зорові, архітектуру – просторові, що створює цілісну картину буття¹.

Для майбутніх учителів образотворчого мистецтва сенситивність (синзетивність) (*латин.* *sensibilis* – чутливий) – міра чутливості до явищ дійсності, що стосуються особистості, актуалізує спектр комплексних асоціацій особистості, її здатність оперувати виразно-мовними аналогіями суміжних мистецтв, стимулює осягнення багатоплановості художнього смислу, виявлення невисловленого, непоясненого, зачіпає найпотаємніші сфери їхнього чуттєвого мислення, відкриває шлях до синкретичної повноти відчуттів у єдності свідомого і позасвідомого².

Механізм сенситивності допомагає особистості зібрати необхідну сенсорну інформацію з різних аналізаторів, що дозволяє особистості не тільки пристосуватися до навколишнього середовища, а й пізнавати закони природи та активно змінювати це середовище. При цьому сенситивність (чутливість) оперує механізмом сенсорної інформації, а сенситивність – механізмом семантичної інформації, утворюють синергетичну єдність, відкриту систему взаємодії, здатну до самоорганізації та саморозвитку для ефективного забезпечення взаємодії біологічних та психічних систем особистості з оточуючим природним та оточуючим середовищем.

Таким чином, під механізмом формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва слід розуміти процес змін в особистості студентів через культурно-естетичне усвідомлення, культурно-естетичну ідентифікацію, що призводить до культурно-естетичного самовизначення в художньо-педагогічній діяльності.

¹ Доманский В.А. Литература и культура: культурологический подход к изучению словесности в школе: учебн. пособ. / Валентин Анатольевич Доманский. – Томск: ТГУ, 2002. – 326 с.

² Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. посіб. / О.П. Рудницька. – Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2005. – 360 с.

3.3. Концепція формування естетичної культури майбутнього учителів образотворчого мистецтва

В основу концепції покладено базову ідею, згідно з якою цілеспрямоване формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва відбуватиметься більш ефективно за умови гуманістичної парадигми освіти на засадах аксіологічного, культурологічного, діяльнісного, інтеграційного та компетентнісного підходів, що передбачає включення естетичного компонента в усі складові змісту художньо-професійної підготовки студентів.

Організований таким чином навчально-виховний процес стає процесом інноваційних змін у системі художньо-педагогічної освіти, її гуманістичної парадигми та забезпечує формування нового покоління ініціативних, цілеспрямованих, творчих, висококультурних майбутніх учителів образотворчого мистецтва як носіїв естетичної культури:

- естетично багатой, здатної до формування естетичних потреб, зокрема, в естетичному пізнанні й самопізнанні, рефлексії, естетичному спілкуванні, у прагненні до естетичного ідеалу зі стійкими орієнтаціями на загальнолюдські цінності, світову й національну культуру, філософію, етику, естетику та мистецтво;
- творчої особистості вчителя образотворчого мистецтва, здатного до прояву творчості в усіх сферах її естетичної життєдіяльності: у навчанні, спілкуванні, праці, відпочинку та ін.;
- незалежної особистості, здатної до самовизначення в культурному просторі за умови сформованості у неї естетичних знань, умінь, навичок, розумінням краси і гармонії.

Оновлення вітчизняної системи художньо-педагогічної освіти та удосконалення навчально-виховного процесу в педагогічних університетах, на нашу думку, може успішно здійснюватися з урахуванням таких вихідних концептуальних положень.

Естетична культура майбутнього вчителя образотворчого мистецтва є інтегрованим утворенням, що поєднує у собі особистісні та професійні якості, характеризує його як творця і транслятора загальнолюдської та національної культури в її художньо-естетичному вияві, здатного до творчого самовиявлення та естетичної самореалізації у художньо-педагогічній діяльності, який усвідомлює культурну місію освіти і своєї професії.

Основи естетичної культури, які закладені у студентів до вступу у вищий навчальний заклад, характеризуються непрофесійною

спрямованістю, а наміром сформувати її у професійному контексті, який надає естетичній культурі особистісного спрямування, можливо у педагогічних університетах. Педагог, у якого сформована естетична культура, є естетично розвиненою особистістю.

Отже, формування естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва є важливим завданням, що висувається сьогодні перед художньо-педагогічною освітою. Актуальність його розв'язання зумовлена тим, що сучасна школа потребує вчителя образотворчого мистецтва, пріоритетом у діяльності якого має стати не тільки формування художніх знань, умінь та навичок учнів, а й збагачення їхньої емоційно-почуттєвої сфери; виявлення інтересу до прекрасного у навколишньому житті і мистецтві, формування в них здатності до емоційно-почуттєвого сприйняття дійсності; розвиток естетичного досвіду як основи осмислення і зовнішнього буття, і власного внутрішнього світу.

Необхідність розв'язання цієї проблеми зумовлюється тим, що сучасні педагогічні університети, які здійснюють підготовку педагогів-художників, зорієнтовані переважно на формування в них компетентностей, що є відповідними до визначених освітньо-професійною програмою компетенцій, а не на формування естетичної культури вчителя, його здібностей до естетичного сприйняття явищ дійсності та творів мистецтва, художньо-естетичної діяльності. Навчальні заклади, в яких підготовка майбутніх учителів образотворчого мистецтва здійснюється на технічному рівні, переважають шаблонні підходи, які позбавляють майбутніх педагогів-художників здатності естетичного сприйняття оточуючої дійсності через категорії Істини, Добра і Краси, можливості задовольняти власні естетичні потреби, здійснювати майбутню художньо-педагогічну діяльність за еталонами прекрасного, красивого, на основі гармонії та почуття міри.

Варто усвідомлювати, що в умовах сьогодення естетично розвинена особистість вчителя образотворчого мистецтва є найбільшою цінністю будь-якого суспільства, яка здатна повноцінно орієнтуватися у сучасному естетико-культурологічному та педагогічному просторі. Тому сьогодні формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва є пріоритетним завданням художньо-педагогічної освіти, адже, маючи сформовану естетичну культуру, майбутній учитель образотворчого мистецтва може впливати на естетичні смаки, ідеали, потреби, інтереси, естетичні уподобання учнів, їх уміння естетично сприймати і відрізнити прекрасне від потворного в оточуючій

дійсності і в мистецтві, проектувати майбутню художньо-педагогічну діяльність згідно з універсальними загальнолюдськими естетичними цінностями та гуманістичними світоглядними позиціями, що у сукупності є змістом їхньої естетичної культури.

Зазначимо, що основоположними моментами, які здатні змістити акценти у змісті підготовки вчителів образотворчого мистецтва і суттєво вплинути на процес формування естетичної культури педагога-художника, який буде творцем і будівником, а не руйнівником і знищувачем найвищих цінностей (природи і людини, духовності і моральності, шляхетності й чесності), є ідеї гуманізації, діалогу культур, зближення і взаємне збагачення науки і мистецтва, інтеграції та естетизації гуманітарно-суспільних та фахових дисциплін.

Відповідно формування естетичної культури майбутніх вчителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах України повинне будуватися на таких методологічних принципах, які відповідають новим завданням і функціям освіти у сучасному суспільстві.

Основоположним принципом є *принцип гуманізації* освіти, що полягає в утвердженні студента як вищої соціальної цінності, у найповнішому розкритті її здібностей та задоволенні різноманітних освітніх потреб, забезпеченні пріоритетності загальнолюдських цінностей, гармонії стосунків і навколишнього середовища, суспільства і природи та покликана формувати цілісну картину світу, духовність, естетичну культуру особистості.

Реалізація принципу гуманізації у процесі формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва забезпечує:

- визнання самоцінності кожного студента, забезпечення його особистісної свободи й можливостей максимальної реалізації естетико-педагогічного і творчого потенціалу;
- забезпечення максимально сприятливих умов для активізації й стимуляції процесу самостійного пошуку власної естетичної позиції професійної діяльності та навколишнього світу, формування естетичного світосприйняття, розуміння майбутніми вчителями образотворчого мистецтва пріоритетності загальнолюдських цінностей і гармонійності їх естетичних відносин з довкіллям;
- повага до особистості студента, прийняття його особистісних цілей, запитів, потреб, інтересів;
- утвердження стосунків співробітництва і співтворчості між усіма учасниками педагогічного процесу, які реалізуються у взаємодії «студент-педагог», набуваючи різноманітних форм (співдружності,

співпереживання, співучасті, співтворчості)¹;

Принцип естетизації виявляється у спрямованості «на піднесення повсякденного у високий естетичний ранг» (Х. Ортега-і-Гассет), завдяки чому повсякденність студентського життя стає естетичною категорією, прекрасне стає невід'ємним від наукової істини, від моральності. Застосування цього принципу у системі формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва надає можливість використання формувальних естетичних впливів, фактом свого вияву здатних об'єднати в єдине ціле інтелектуальні та емоційні вияви особистості. Крім того, забезпечує «емоціогенність організації, змісту та методів навчально-виховного процесу», адже «у будь-якій науці більш або менш є естетичний елемент, передачу якого учням повинен мати на увазі наставник»².

Ефективність реалізації принципу естетизації уможлиблюється на основі впровадження *принципу естетичної цілісності освітнього простору*, який передбачає здійснення подолання провідного протиріччя, систематичного удосконалення цілісності у зв'язку з природним відставанням змісту й методів функціональних систем від вимог життя, старінням змістової цілісності в усій її сукупності³.

Покладання в основу формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва означеного принципу зумовлює організацію навчально-виховного процесу з чітким усвідомленням змістового наповнення категорій естетичного й прекрасного; естетичного й художнього та їх взаємозалежність. Адже прекрасне – не тотожне естетичному а естетичне – ширше (А. Лосєв); прекрасне не тотожне художньому, оскільки художнє опосередковується мистецтвом як матеріалізованою творчістю; художнє – здійснене естетичне – ним можна виражати предметний світ науки, етики, релігії, освіти тощо (І. Зязюн).

Слушним є твердження О. Рудницької, що пріоритетне місце у гуманістичній концепції освіти займає діалогова стратегія педагогічної діяльності, яка може проявлятися у двох формах міжособистісного і

¹ *Отич О.М.* Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання: теоретичний і методичний аспекти: [монографія] / Олена Миколаївна Отич; [за наук. ред. І.А. Зязюна]. – Чернівці: Зелена Буковина, 2007. – 752 с. С. 140.

² *Ушинський К.Д.* Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології / Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: у 2 Т. / за ред. О.І. Піскунова. – К.: Рад. шк., Т. 1. – С.192-463. С. 175.

³ *Колесников И.А.* О феномене педагогического мастерства / И.А. Колесников // Интегрированные основы педагогического мастерства. – СПб, 1996. – С. 7-9.

внутрішнього діалогу, з яких «перша характеризує певний стиль спілкування учасників педагогічного процесу, а друга – зміст і механізми самого мислення»¹. Відповідно діалогічність є невід'ємною стороною естетико-педагогічної взаємодії у процесі формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва, що ґрунтується на принципі *діалогу культур* (М. Бахнін, В. Біблер, О. Рудницька), який полягає у своєрідній перекличці культур різних поколінь, які співвідносять досвід суб'єктів спілкування на підставі аналогії естетичних традицій, що забезпечує можливість відчутти студентам розширення меж свого «Я», отримати культурний досвід нового самовідчуття у світі, своїх творчих можливостей.

Основними характеристиками такого діалогу є висока культура відчуттів і сприймань, самовиховання почуттів, духовне багатство слова, введення в активний запас нових слів і розкриття їх емоційно-естетичної забарвлення, індивідуальна творчість. Саме в діалозі відбувається реалізація функції естетичної культури, яка, за переконанням М. Бахніна, «полягає в тому, щоб сприяти удосконаленню людини у всіх видах діяльності»².

Діалог культур – це реакція на цілісність здійснення зв'язку майбутніх учителів образотворчого мистецтва зі світом культури, адже саме через естетичну свідомість з її спроможністю до нескінченного діалогічного спілкування за допомогою асоціацій забезпечується унікальна можливість залучення в культурний контекст. У межах культурного спілкування здійснюється «зустріч» індивідуально-ціннісних зусиль у напрямі ціннісного перетворення і збагачення життя. Це особливий тип діалогічних відносин, здатних демонструвати особистісну позицію майбутніх учителів образотворчого мистецтва з їх власною свободою. Створення міжсуб'єктних відносин ціннісно-сислової структури дозволяє проникнути в сутність творчості, відкриває феномен духовності як сислової позиції особистості³.

Діалог культур передбачає усвідомлення певної культури на рівні естетичного діалогу, результативність якого, наголошує І. Зязюн, залежить від «спільних ціннісно-орієнтаційних установок, визначення

¹ Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. посіб. / О.П. Рудницька. – Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2005. – 360 с. С. 46.

² Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества: [сб. избр. тр.] / Михаил Михайлович Бахтин [сост. С.Г. Юочаров; текст подг. Г.С. Бернштейн и Л.В. Дерюгина; Прим. С.С. Аверничева и С.Г. Бочарова]. – М: Искусство, 1979. – 423 с. С. 5.

³ Бочкарева О.В. Дидактический диалог в профессионально-педагогической подготовке будущих учителей музыки: [монография] / О.В. Бочкарева. – Ярославль: ЯГПУ, 2008. – 320 с.

проблем, доступних і особистісно значущих для суб'єктів спілкування, від рівня реалізації естетичного самопізнання»¹. Естетичний діалог набуває для суб'єкта естетичної значущості, в ньому проявляється його активність, особиста актуальність як «цілісної людської особистості, з її цілісною індивідуальною якісністю, що робить кожен момент її існування неповторним та особливим»² у процесі естетичного переживання. У ході естетичного діалогу відбувається творче самовираження майбутнього вчителя образотворчого мистецтва як естетично розвиненої особистості.

Принцип емоційної насиченості навчально-виховного процесу розкриває роль емоцій як регуляторів діяльності майбутніх педагогів-художників. Емоційне забарвлення викладання перетворює формальний процес у «живе» спілкування, активізує сприймання, викликає особисту, індивідуально забарвлену, емоційно-оцінну реакцію на нову інформацію. У емоціях як реакції людини на вплив внутрішніх і зовнішніх подразників, які мають чітко виражений суб'єктивний відтінок і охоплюють усі види вразливості і переживань завжди присутня оцінка (позитивна або негативна), що дає можливість контролювати та корегувати професійну діяльність. Переживання оцінювального ставлення педагога-художника до явища або ситуації є формою вираження певної потреби, де усвідомлення причини, що сигналізує про потребу і спонукає суб'єкта до діяльності, становить мотив цієї діяльності.

Взаємозалежність емоційної насиченості навчального процесу та формування мотивів є тим особистісним інструментом, що спрямовує освітню активність майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, його бажання долати перешкоди, наполегливо і цілеспрямовано досягати мети – бути активним суб'єктом навчально-виховної діяльності.

Водночас позитивна емоційна домінанта в навчально-виховному процесі зумовлює його успішність і результативність. Тому неповторна суб'єктність особистості виявляється у комфортному комунікативному процесі, коли є можливість проявити ініціативу, емоції, висловити власні думки, довести їх об'єктивність³, а позитивні емоційно-почуттєві властивості (почуття радості, задоволення, насолоди, щастя від власної

¹ Зязюн І.А. Естетична регуляція ціннісної свідомості / І. Зязюн // Професійно-художня освіта України: зб. наук. пр. / [редкол: І.А. Зязюн (голова), В.О. Радкевич, Р.Т. Шмагало (заст. голови) та ін.]. – К.; Черкаси: Черкаський ЦНТЕІ, 2005. – Вип. III. – С. 3-15. С. 9.

² Лосев А.Ф. Форма – стиль – выражение / сост. А.А. Тахо-Годи. – М.: Мысль, 1995. – 944 с. С. 306-307.

³ Кондрашова Л. Емоційна домінанта підготовки майбутніх педагогів до професійної діяльності / Л. Кондрашова // Рідна школа № 7/8. – 2010. – С. 14-19.

творчості) виступають рушійною силою творчої самореалізації майбутніх педагогів-художників.

Принцип екологізації змісту підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва ґрунтується на впровадженні ідей, концепцій, підходів екологічного знання і культури в систему підготовки педагогів-художників, що дозволяє оволодіти не тільки спеціальними екологічними знаннями, але й органічно пов'язати їх з образотворчим мистецтвом.

Як справедливо зауважує В. Крисаченко, «екологізація стала не тільки гаслом, а й смислом сучасної доби, оскільки від її успішної реалізації багато в чому залежить не лише стійкий та збалансований розвиток людства, а й, можливо, саме його існування, ... екологізацію за своїми масштабами можливо порівняти з гуманізацією суспільства за часів Відродження, або ж з раціоналізацією науки й практики Нового часу»¹. Згідно з концепцією В. Крисаченко, якщо гуманізація – це ставлення до людини як до міри всіх речей і як до мети всіх діянь, співвіднесення будь-якої специфічної форми практики чи пізнання із загальнолюдськими цінностями, моральними регулятивами, особливостями особистісних стосунків, то екологізація – це така гуманізація діяльності, коли до рівня найцінніших вимірів вивиснується і її довкілля.

За твердженням Л. Лук'янової, екологізація освіти є «фундаментом вирішення проблем екологічної освіти у конкретному сенсі даного поняття і орієнтиром змін у викладанні усіх інших дисциплін, а відтак її провідне завдання полягає у формуванні поведінки, яка не знищує природу, не спростовує культуру цивілізації, не перетворює дух в розум, а людину на пересічного споживача»².

На важливості екологізації освіти наголошує Ю. Хотунцев, який переконаний, що лише на цій основі можливо створити і сформувати нову людину, нові принципи моралі й оцінку значення і ролі природи у життєдіяльності й існуванні Homo sapiens, формування еколого-духовних і моральних якостей людської особистості, Homo sapiens з екологічним світоглядом і сутністю, мисленням і поведінкою. Тільки людина, екологічно вихована і освічена – є особистістю, яка сприймає світ цілісно і діалектично, особистість з фундаментальними і

¹ Крисаченко В.Г. Екологічна культура: теорія і практика: навч. посіб. / В.Г. Крисаченко. – К.: Заповіт, 1996. – 352 с. С. 23.

² Лук'янова Л.Б. Екологічна освіта у професійно-технічних навчальних закладах: теоретичний і практичний аспекти: [монографія] / Л.Б. Лук'янова. – К.: Міленіум, 2006. – 252 с. С. 39.

всесторонніми знання про природу, про сутність людини, її місці в цьому світі, особистість, яка розуміє і виконує закони природи, закони духовності і моральності, гуманізму, краси і істини. Вона буде творцем і будівником, а не руйнівником і знищувачем найвищих цінностей: природи і людини, духовності і моральності, благородства й чесності¹.

Ключовою є думка В. Панченка, який вважає, що принцип екологізації значно глибше розкриває суть особистості та відкриває перед молоді людиною нові горизонти пізнання природного середовища, можливості діалогічного спілкування і духовного збагачення, джерела «симбіотичності» її існування. У перспективі має відбутися наступний крок виходу людини на якісно новий етап еволюції – творчої особистості нового рівня і типу – типу Людини-Творця, який має бути екогармонійним і соціоврівноваженим утворенням².

Найближче до нашого розуміння змісту екологізації ґрунтується на тому, що культура є підґрунтям екологізації, оскільки, за твердженням Г. Філіпчука, саме екологізація освіти має забезпечувати «годування нації» культурою, знаннями, які постійно оновлюються інформацією³. Бо саме брак культури, зокрема на найвищому владному і технологічному рівнях, породжують деформовані цінності, які орієнтують людство на необмежену технократизацію⁴.

Екологізація змісту підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва сприяє усвідомленню студентами, що мистецтво не можливо розглядати поза природою. «...Природа є мірою мистецтва, мистецтво – наслідування природи... Чимало видів мистецтв мають свій початок і походять від природи: малювання – від тіней, будинки – від печер, вітрила – від лету птахів. Внаслідок цього одні називали мистецтвом, подібним до природи, а інші – «другою природою»⁵. Осмислення того, що

¹Хотунцев Ю.Л. Экологизация системы образования (проблемы и принципы, значение и роль) / Ю.Л. Хотунцев // Стандарты и мониторинг в образовании. – 2001. – №6. – С. 49-59. С. 49.

²Панченко В.В. Принцип екологізації як фактор гармонійного розвитку особистості учня / В.В. Панченко // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2001. – Вип. 4. – С. 127 – 136. С. 136.

³Філіпчук Г.Г. Еко-етична парадигма в освіті дорослих // Педагогічний процес: теорія і практика: зб. наук. пр. / [голов. ред. С.О. Сисоєва]; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К.: ЕКМО, 2005. – С.281-286. С. 283.

⁴Філіпчук Г.Г. Громадянське суспільство: освіта, етнокультурна, етнополітика: [монографія] / Г.Г. Філіпчук. – Чернівці: Зелена Буковина, 2002. – 448 с.

⁵Людина і довкілля: антологія: у 2 кн. Кн. 2.: Людина і довкілля в українській духовності / [упоряд., автор вступ. розділів, біогр. довідок та коментарів В.С. Крисаченко]. – К.: Заповіт, 1995. – 432 с.С. 121.

природа є зразком для мистецтва і чим більше воно наслідує природу, тим воно досконаліше, для педагогів-художників є новим світоглядним постулатом площиною для власного художньо-екологічного пізнання.

Це сприяє усвідомленню студентами, що сьогодення вимагає зміни агресивно-споживацького підходу до природи на «любовно-творчий»¹, встановлення паралелі між красою і досконалістю форм живої природи (в подальшому – і неживої), бо досконале, як доводять теоретики й практики, є життєздатним, красивим й гармонійним.

Інтеграція природничо-наукового і художньо-педагогічного знання у майбутніх учителів мистецьких дисциплін очевидна. «Якщо людина не володіє сумою знань в галузі хімії, кібернетики та механіки, то вона зможе нормально прожити безбідно і безболісно, але якщо не володіє екологічним пізнанням, екологічною мораллю, і світоглядом, екологічною відповідальністю перед природою і суспільством, то їй погрожує неповноцінне здоров'я, ущербність в почуттях і думках, в розумінні краси й істини природи, сприйнятті прекрасного і світлого, що є в оточуючому нас світі природи»².

Обґрунтовані принципи формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва дозволяють естетизувати навчально-виховний процес у педагогічних університетах, забезпечують процес сходження майбутніх педагогів-художників до нової якості своєї естетичної культури і відтворення особистісно-соціальних функцій (естетичної життєтворчості, естетичної самоосвіти, естетичного самовдосконалення).

Ще одним твердженням, на якому базується наша концепція, є те, що образотворче мистецтво ефективним засобом формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва, якщо художньо-професійна підготовка будуватиметься на основі використання арсеналу його естетичних можливостей та врахування його соціальних функцій.

Естетичне найбільш концентровано представлене в образотворчому мистецтві, яке є унікальною формою фіксації людського світу і універсального залучення до нього. Виходячи з цього, образотворче мистецтво сприяє встановленню емоційно-почуттєвої

¹ Тарасенко Г.С. Екологічна естетика в системі професійної підготовки вчителя: методол. аспект / Галина Сергіївна Тарасенко. – Вінниця: ПБВ ВАТ Віноблдрукарня, 1997. – 112 с.

² Хотунцев Ю.Л. Экологизация системы образования (проблемы и принципы, значение и роль) / Ю.Л. Хотунцев // Стандарты и мониторинг в образовании. – 2001. – №6. – С. 49-59. С. 50.

естетичної взаємодії людини зі світом через задоволення, насолоду, які особистість відчуває у предметній, природній, життєвій ситуації; формуванню естетичних оцінок, культури естетичного сприйняття і естетичного переживання, готовістю до переоцінки власних художньо-естетичних потреб; пробудженню естетично-ціннісного відношення до образотворчого мистецтва, формуванню інтересу до високохудожніх творів, що мають морально-естетичну цінність, шляхом включення студентів у освітній процес художньо-естетичного пізнання дійсності, природи і мистецтва. Спілкування з «живим» образотворчим мистецтвом сприяє розвитку у студентської молоді емоційно-почуттєвої реакції.

Крім того, образотворче мистецтво, в якому найбільш яскраво представлені краса оточуючого світу і краса, створена людиною, впливає на окультурення естетичних емоцій, які виступають могутньою рушійною силою естетичного розвитку майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Це закономірно зумовлює необхідність визнання потужного освітнього, виховного і естетичного потенціалу образотворчого мистецтва та його використання у навчально-виховному процесі вищих педагогічних закладах освіти забезпечить формування естетично-розвиненої особистості майбутнього вчителя образотворчого мистецтва з розвиненим почуттям прекрасного, стійким естетичним смаком та дозволить студентам включитися у процес творення власної естетичної культури.

Рушійними силами процесу формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах виступає суперечність між усвідомленням недосконалості наявного рівня естетичної культури вчителя і прагненням досягти визначеного естетичного ідеалу.

Механізмом формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва є рух від культурно-естетичного самоусвідомлення себе, через культурно-естетичну ідентифікація до культурно-естетичного самовизначення в художньо-педагогічній діяльності.

Основними завданнями формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва необхідно вважати:

- поступове накопичення естетичного досвіду зумовлює формування естетичної культури;
- формування художньо-естетичної компетентності;

- здатність до творчо-перетворюючої естетичної художньо-педагогічної діяльності;
- формування активного ставлення до естетичних явищ у дійсності та у мистецтві;
- вироблення стійкого імунітету проти кітча та антихудожніх явищ у мистецтві і житті;
- формування навичок естетичного сприймання та оцінної діяльності;
- актуалізація творчого потенціалу;
- розвиток прагнення до естетичної самореалізації у художньо-педагогічній діяльності.

Враховуючи те, що естетична культура вчителя формується не механічно, а в результаті величезної внутрішньої роботи розуму, почуттів і волі, повсякденної праці, необхідно перетворити професійну художньо-педагогічну підготовку майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах на методичну систему формування їхньої естетичної культури. Згідно з уніфікованими науковими визначеннями системи вона становить собою сукупність елементів, які знаходяться у взаємозв'язку, утворюють певну цілісність і єдність. У контексті нашого дослідження система є чинником цілеспрямованого формування у майбутніх учителів образотворчого мистецтва психологічної установки, стійких домінуючих мотивів і потреби формування власної естетичної культури, естетико-художньої компетентності та естетико-творчого самовираження в художньо-педагогічній майбутній діяльності.

Обґрунтовуючи сутність методичної системи, ми виходили з позиції системного підходу, «конкретно виявленого діалектичного методу в тих гносеологічних ситуаціях, коли предметом пізнання є системні об'єкти»¹, який ґрунтується на таких принципах: об'єкт, який проектується, розглядається як комплекс взаємопов'язаних елементів, включаючи зворотній зв'язок; об'єкт розглядається в єдності з зовнішніми факторами, зовнішнім середовищем, яке зумовлює його функціонування і розвиток; об'єкт розглядається і як підсистема, як елемент системи більш високого порядку; елементи певної системи досліджують як приватні системи зі своїми власними елементами, підсистемами; рекомендації по удосконаленню функціонування і управління системою розробляються на основі реалізації попередніх принципів, виявлених закономірностей розвитку системи.

¹ Каган М.С. Системный подход и гуманитарное знание: избранные статьи / М.С. Каган. – Л.: ЛГУ, 1991. – 389 с. С. 17.

Уявлення про цілісність системи конкретизуються через поняття зв'язку між її складовими елементами, що допомагає виявити умови, засоби, методи, тенденції, закономірності педагогічних процесів. Сукупність складових елементів методичної системи та зв'язків між ними визначає поняття структури, яке у наукових виданнях визначається як будова і внутрішня форма організації системи, яка виступає як єдність стійких взаємозв'язків між її елементами, а також законів даних взаємозв'язків.

Основна функція структури полягає у тому, щоб забезпечити внутрішню потужність, стійкість системи, високий ступінь взаємозв'язку всіх її структурних компонентів, як основних базових характеристики педагогічних систем, сукупність яких утворює факт їх наявності та відрізняє від всіх інших (непедагогічних) систем. При умові зберігання структури, зберігається й система в цілому, а її зміна чи руйнування призводить до зміни чи руйнування системи.

З урахуванням вище зазначеного розгляд процесу формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва на основі системного підходу дозволяє виокремити у ній такі структурні й функціональні компоненти:

- мета, завдання, підходи й принципи функціонування, що відповідає ціле-мотиваційному функціональному компоненту;
- зміст педагогічного процесу (змістовно-проектувальний функціональний компонент);
- організаційні форми і методи його здійснення (організаційно-діяльнісний функціональний компонент);
- педагогічні умови та навчально-методичне забезпечення, що забезпечує нормальне функціонування системи (корегуально-регулятивний функціональний компонент);
- педагогічний результат, тобто рівень сформованості естетичної культури студентів, що досягається в наслідок реалізації методичної системи (контрольно-результативний функціональний компонент).

Методична система формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах вирізняється від традиційної наскрізною естетизацією навчального процесу, реалізовану за допомогою технології формування естетичної культури, що забезпечує загальноосвітню, загальнокультурну, психолого-педагогічну, методичну основу для цілісного формування

складових (аксіологічної, когнітивної, афективної та праксіологічної) естетичної культури та й художньо-педагогічної підготовки студентів.

Введення до змісту професійно-художньої підготовки естетичного компонента дозволяє подолати у майбутніх учителів образотворчого мистецтва однобічність, фрагментальність знань, через переорієнтацію навчання з основ наук на вивчення цілісної картини світу, на трансляцію не «чистих», а «олюднених» знань з опорою на базові цінності людства¹. Це сприяє корекції світоглядних установок та формуванню у майбутніх учителів образотворчого мистецтва гуманітарного мислення, яке ґрунтується на естетичних цінностях, спрямованості на формування у них естетичного мотиву зацікавленості учінням, уміння розуміти і відчувати естетичний аспект предметних дисциплін.

Провідним компонентом методичної системи є елективний інтегрований спецкурс «Естетична культура вчителя образотворчого мистецтва», що зорієнтований на забезпечення студентів естетичними знаннями в галузі естетики, культурології, теорії та історії мистецтва, цілісним гуманітарним знаннями та вміннями його використовувати у формуванні власної естетичної культури й естетичної культури своїх учнів.

Вивчення спецкурсу є підґрунтям для вивчення інших курсів естетико-культурологічного спрямування та проходження пленерної та різновидів педагогічної практик відповідно до навчального плану.

Основними формами роботи у процесі опанування майбутніми вчителями образотворчого мистецтва змісту спецкурсу є лекційні, практичні заняття й самостійна робота студентів.

Лекційні заняття (лекція-бесіда, проблемна лекція, лекція-дискусія, відео лекція, лекція-прес-конференція) виконують естетико-інформативну, мотиваційно-стимулюючу функції та спрямовуються на активізацію естетичної пізнавальної діяльності студентів на основі принципу проблемності. Практичні заняття передбачають залучення студентів до різних форм естетичної і художньо-педагогічної навчальної діяльності.

Самостійна робота студентів передбачає залучення їх до самостійного опрацювання додаткового навчального матеріалу, зокрема: мистецтвознавчої та наукової літератури, педагогічної періодики, розробку проектів, мікрОВикладання, складання плану аналізу твору,

¹ Гончаренко С.У. І все-таки гуманітаризація // Педагогіка і психологія / С.У. Гончаренко. – 1995. – № 1. – С. 12-18.

конспекту лекцій, написання міні-твору за картиною (репродукцією, слайдом, живописною копією, інтернет-сайтів музеїв світу тощо).

При організації самостійної роботи майбутніх учителів образотворчого мистецтва ми виходили з позиції надання їм свободи вибору, що виявлялося у власному вираженні студентів у творчій естетико-педагогічній діяльності, у прояві їхніх творчих сутнісних сил. Надання свободи студентам сприяє розвитку у них активності, самостійності будувати і коригувати професійно-художню діяльність, здійснювати саморефлексію для подальшого професійного, творчого зростання та формування пізнавальних інтересів, естетичних здібностей, навичок естетико-педагогічного самовираження.

Після вивчення цього спецкурсу пропонуємо переходити до опанування варіативного естетико-педагогічного спецпрактикуму «Творчі естетико-педагогічні майстерні», метою якого є розвиток емоційно-естетичної сфери майбутніх учителів образотворчого мистецтва, їхньої естетичної свідомості, здатності і потреби сприймати і перетворювати дійсність за законами краси, уміння реалізовувати свій естетичний досвід у педагогічній діяльності.

У змісті спецпрактикуму представлено три варіанти майстерень: естетико-художня, естетико-екологічна та естетико-педагогічна.

Творчі естетико-педагогічні майстерні – форма навчання, яка створює умови для сходження студента до нового знання і нового естетичного досвіду шляхом самостійного або колективного відкриття. Алгоритм засвоєння знань, умінь та навичок може бути змодельований таким чином: творчий процес – творчий продукт – усвідомлення його закономірностей – співвіднесення отриманого з досягненнями культури – корекція своєї діяльності – набутий естетичний досвід.

Цінність творчих естетико-педагогічних майстерень у формуванні естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва вбачаємо у тому, що у майстерні акцентується увага на творчій естетико-педагогічній діяльності кожної особистості студента й усвідомлення ними закономірностей цієї діяльності. Майстерня – не заняття: у майстерні відбувається «проживання».

Естетико-педагогічна діяльність у цих майстернях має практичне спрямування та передбачає співтворчість і взаємодію викладача і студента, як дії «з живою психологією суб'єкта» (за І. Зязюном), що забезпечує максимальне розкриття творчої активності, естетичного потенціалу, естетико-педагогічної спрямованості майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Ефективність функціонування творчих естетико-педагогічних майстерень забезпечується фасилітативною міжособистісною взаємодією «викладач – студент». Фасилітація (від англ. facilitate – полегшувати, сприяти, створювати сприятливі умови) – явище, яке згідно з психологічним трактуванням є підвищенням ефективності діяльності особистості в умовах її функціонування в присутності інших людей та згідно з педагогічним – посилення продуктивної освіти (навчання, виховання) і розвиток суб'єктів професійно-педагогічного процесу за рахунок особливого стилю спілкування і особистості педагога.

Фасилітативна міжособистісна взаємодія «викладач – студент» сприяє створенню атмосфери взаємної поваги та підтримки, максимальної розкритості та самовираження і спонукає майбутніх учителів образотворчого мистецтва до інтенсивної, свідомої самозміни відповідно до особистісно пріоритетних сенсів життєдіяльності, сприяє естетико-педагогічній самореалізації і самовдосконаленні.

Зміст творчих естетико-педагогічних майстерень (естетико-педагогічної, естетико-художньої та естетико-екологічної) передбачає неперервну зміну творчих видів естетичної діяльності відповідно до мети поставлених завдань та охоплював систему творчих вправ-кляузур, художньо-творчих вправ, тренінгів, творчих завдань, розробку мистецьких та естетико-педагогічних проєктів.

Важливою складовою методичної системи формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва є організації та проведення пленерної та інших видів практик.

Зміст поняття «пленерна практика» розкривається через органічне поєднання двох складових: «пленер» (від франц. en plein air – на свіжому повітрі) – правдиве зображення природи у природних умовах при активному впливі світла і повітря) та «практика» (людська чуттєва діяльність, основною ознакою якої є безпосередня чуттєва зміна предмета під час взаємодії людини і предмета природи).

Пленерна практика – вид різнобічної, комплексної і творчої діяльності, у процесі якої формується гуманно-творче ставлення до природи як до суб'єкта взаємодії, впливає на розвиток у студентів естетичного сприйняття оточуючого середовища та формування їхніх здібностей до художньо-творчого освоєння та перетворення природи на засадах добра і краси.

Завдання пленерної практики для майбутніх учителів образотворчого мистецтва полягають у:

- формуванні естетичного сприйняття природного середовища;

- набутті естетичного досвіду «спілкування» з живою природою через вивчення її як естетичного об'єкта;
- дослідженні закономірностей формотворення природних форм у естетичному, художньому та конструктивному аспектах;
- виробленні прагнення до творчого застосування пленерного матеріалу (етюдів, начерків, замальовок) у власній художньо-педагогічній діяльності;
- формуванні у студентів естетичного ставлення до природного довкілля через створення еколого-мистецьких проєктів збереження екології довкілля.

Педагогічна практика як поєднуюча ланка між змістом теоретичного навчання студентів та їхньою практичною діяльністю забезпечує реальну основу для творчої реалізації набутого студентами естетико-педагогічного досвіду. Адже саме у процесі педагогічної практики відбувається професійне становлення майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, реалізується його самоосвіта, здійснюється перевірка рівня професійної компетентності у художньо-педагогічній діяльності.

У ході педагогічної практики акцентується увага на естетичній спрямованості педагогічної діяльності майбутніх учителів образотворчого мистецтва, а саме: естетичній спрямованості спілкування; естетичній спрямованості взаємодії з учнями; естетичній спрямованості педагогічних дій, а також на умінні емоційно-образно викласти навчальний матеріал; створити художній образ педагогічної дії та умінні здійснювати самооцінку власних педагогічних дій.

Позанавчальна творча художньо-естетична діяльність відбувається шляхом залучення студентів до естетично-перетворюючої діяльності як вміння створювати красу навколо себе у процесі естетичного оформлення навчального закладу (аудиторій, ненавчальних приміщень, художніх майстерень, виставкових залів тощо); організації та проведення культурно-мистецьких заходів (тематичних вечорів, художніх виставок-лекцій, художніх віталень, художніх виставок студентських робіт, зустрічі з діячами мистецтва тощо).

Позанавчальна творча художньо-естетична діяльність активізує процес пізнання прекрасного, розвиває у майбутніх учителів образотворчого мистецтва самостійність, ініціативність, усвідомлення власного вибору, розкриває їхні нахили та здібності. Позанавчальна творча художньо-естетична діяльність будується на обов'язковому заохоченні різнобічного творчого самовиявлення майбутніх учителів

образотворчого мистецтва, багатстві вражень, створенні оптимальних особистісних стосунків, котрі є джерелом продуктивної творчої художньо-естетична діяльності студентів.

Реалізація методичної системи формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва сприяє оптимізації навчально-виховного процесу і забезпечує ефективність формування естетичної культури студентів.

Здійснюючи дослідження, ми виходили з припущення щодо залежності ефективності формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва від педагогічних умов, які зумовлені особливістю їхньої професійної художньо-педагогічної діяльності та забезпечують формування та розвиток інтелектуальної, емоційно-почуттєвої, творчо-дієвої сфери особистості педагога-художника.

З цієї позиції до педагогічних умов ефективності процесу формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого відносимо:

- творення культурно-естетичного середовища у педагогічному університеті;
- спрямування навчально-виховного процесу у педагогічних університетах на набуття студентами естетичного досвіду з метою подальшої трансляції у професійні художньо-педагогічній діяльності;
- формування потреби у майбутніх учителів образотворчого мистецтва в естетичній самоосвіті;
- впровадження технології формування естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.

Вплив педагогічних умов формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва опосередковується внутрішніми, психологічними умовами здійснення цього процесу. І тут багато залежить від мотивації й готовності педагогічного та студентського колективів до організації естетико-педагогічної, художньо-естетичної й художньо-творчої діяльності у педагогічних університетах, оскільки без усвідомлення усіма суб'єктами навчально-виховного процесу переваг такої форми її здійснення, без спрямованості на її проведення унеможлиблюється досягнення значущих результатів у формуванні естетико-педагогічних, художньо-естетичних якостей і здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Адже формально професійна діяльність має дуже низький коефіцієнт результативності.

Визначення першої педагогічної умови формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва – створення у вищому педагогічному закладі культурно-естетичного середовища – ґрунтується на провідних положеннях, що середовище має вирішальний вплив на формування і розвиток особистості; під впливом діяльності людини воно перетворюється, і в процесі цих перетворень змінюється сама людини (О. Леонтьєв, С. Рубінштейн).

Поняття «середовище» тлумачиться як сукупність людей, пов'язаних спільністю життєвих умов, занять, інтересів; оточуючі людину суспільні, матеріальні і духовні умови її існування, формування, діяльності.

У широкому значенні середовище (макросередовище) є соціальним явищем і охоплює суспільно-економічну систему в цілому – продуктивні сили, сукупність суспільних відносин й інститутів, суспільну свідомість, культуру певного суспільства; у вузькому сенсі виступає як мікросередовище, яке включає безпосереднє оточення людини, тобто сім'ю, трудовий, навчальний та ін. колективи та має вирішальний вплив на формування і розвиток особистості. При цьому макросередовище впливає на розвиток людини формування її особистості опосередковано; мікросередовище впливає безпосередньо.

Домінуючим факторами взаємозв'язку середовища і людини, ролі середовища в життєдіяльності людини виступає те, що середовище має як розвивальний, так і формуючий вплив, забезпечуючи людині свободу вибору або обмежуючи вибір її можливостей. Розвиток в умовах конкретного середовища призводить до появи індивідуально-неповторної особистості.

Категорія «середовище» є однією із центральних у сучасній педагогічній науці, яка була введена в гуманітарну науку І. Теном, згідно з поглядами якого людина визнавалася глибоко залежною від оточуючого світу.

У педагогічній інтерпретації «середовище» визначається як «освітнє середовище», складова соціокультурного простору, зона взаємодії освітніх систем, їх елементів, освітнього матеріалу і суб'єктів освітніх процесів¹; як система впливів і умов формування особистості за заданим зразком та можливостей для її розвитку, що містяться в

¹ Крылова Н.Б. Культурология образования / Н.Б. Крылова. – М.: Народное образование, 2000. – 272 с.

соціальному і просторо-наочному оточенні¹; як категорія, яка визначає умови формування і розвитку особистості у контексті предметності культури²; як педагогічні цілі, методи, засоби, форми організації навчального процесу, з одного боку та результативні характеристики психічного розвитку учнів – з іншого³; континуум просторово-часових, соціально-культурних, діяльнісних, комунікативних, інформаційних та інших факторів, які створюють умови для розвитку особистості в об'єктивній площині вищої школи⁴.

Відіграючи стимулюючу, підтримуючу, формуючу і розвивальну роль, освітнє середовище є спеціально організованим педагогічним і соціокультурним простором, де відбувається «зустріч» соціокультурного і особистісного досвіду особистості. Слушним є твердження В. Слободчика про те, що освітнє середовище слід розглядати, з одного боку, в процесі розвитку особистості, з іншого – у вимірах предметності культури суспільства. «Ці два полюси – предметності культури і внутрішній світ, сутнісні сили людини – в їх взаємопокладанні в освітньому процесі задають межі змісту освітнього середовища та її склад»⁵.

Поєднання культурологічного і педагогічного потенціалів освітнього середовища задано самою його культурною сутністю: культурне виховання і навчання зумовлено необхідністю «досягнення певного рівня естетичного розвитку особистості – її естетичної свідомості, знань в галузі естетичної і художньої культури; в самостійній творчій художньо-естетичній діяльності; розвитку її природних здібностей; володіння способами культурно-естетичного спілкування»⁶.

Таким чином, підсистемою освітнього середовища є культурно-естетичне середовище. Необхідність забезпечення його у будь-якому навчальному закладі зумовлюється тим, що «багато залежить від

¹ Ясвин В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / Витольд Альбертович Ясвин. – М.: Моск. гор. психол. пед. ин-т. – М.: Смысл, 2000. – 336 с.

² Слободчиков В.И. Образовательная среда: реализация целей образования в пространстве культуры / В.И. Слободчик // Новые ценности образования: культурные модели школ: сборник / ред. Н. Крылова. – М.: Инноватор, 1997. – Вып. 7. – С. 177-184.

³ Рубцов В.В. Проектирование развивающей образовательной среды школы / В.В. Рубцов, Т.Г. Ивошина. – М.: МГППУ, 2002. – 271 с.

⁴ Проектирование и создание образовательной среды для профессионально-личностного развития студентов / А. Артюхина // Alma mater. – 2006. – №9. – С. 15-21. С. 12.

⁵ Слободчиков В.И. Образовательная среда: реализация целей образования в пространстве культуры / В.И. Слободчик // Новые ценности образования: культурные модели школ: сборник / ред. Н. Крылова. – М.: Инноватор, 1997. – Вып. 7. – С. 177-184. С. 181-182.

⁶ Печко Л.П. Основные характеристики эстетико-педагогической среды школы, урока, класса // Эстетическая среда и развитие культуры личности: сб. науч. тр. / под. ред. Л.П. Печко, Н.П. Гвоздевой. – М.-Луганск: ИХО РАО, 2000. – С. 5-19.

загального порядку у закладі, ... духу закладу, але цей дух живе не у стінах, не в папері, а в характері більшості вихователів, і звідти вже переходить у характер вихованців»¹.

Культурно-естетичне середовище освітнього закладу представляє собою педагогічно організоване мікросередовище, яке має високий рівень розвитку естетичної культури, гнучку динаміку розвитку. Здійснює продуктивну дію на творчу мотивацію суб'єктів, коригує процес адаптації індивідуума в соціумі, впливає на естетичні ціннісні орієнтації студентів, активізує механізми саморефлексії. Воно – просторово-часове, змістовно-культурне поле з естетичними характеристиками, естетичною атмосферою, що створюється педагогами і студентами з різними рівнями прояву естетичної свідомості².

Естетичне середовище університету, на переконання О. Іванової, є осередком високої культурно-духовної цінності, що сприяє розвитку духовно-ціннісних якостей майбутніх професіоналів, духовно-морального і науково-творчого потенціалу студентської молоді, прагненню до творення краси у всіх її проявах – почуттях, думках, діях, поведінці, вчинках. Втілюючи в оточуючу дійсність естетичні цінності, естетичне середовище спрямоване на пробудження у студентської молоді позитивних емоцій – радості, насолоди, захвату, витонченості сприйняття краси, що є основою духовних і власне естетичних цінностей особистості³.

Основними джерелами, які створюють естетичне середовище вищого навчального закладу є: твори образотворчого мистецтва; музика, яка, відображаючи дійсність за допомогою мелодій, інтонацій, тембру, впливає на емоційно-почуттєву сферу людини, на її поведінку; художня література, де головним виразником естетики є слово; театр, кіно, телебачення, естрада; природа, її краса в розмаїтті та гармонії барв, звуків та форм; факти та події суспільного життя; оформлення побуту.

Це створює атмосферу, в якій проектуються особистісні емоційні реакції, взаємодіють культурні вибори студентів, відбувається обмін

¹ Сухомлинский В.А. Избранные педагогические сочинения: в 5 т. Т. 2 / В.А. Сухомлинский.– М., 1980. – 287 с. С. 189.

² Печко Л.П. Основные характеристики эстетико-педагогической среды школы, урока, класса // Эстетическая среда и развитие культуры личности: сб. науч. тр. / под. ред. Л.П. Печко, Н.П. Гвоздевой. – М.-Луганск: ИХО РАО, 2000. – С. 5-19. С. 15.

³ Іванова О. І. Естетичне середовище як складова частина виховного процесу студентів вищих навчальних закладів / О.І. Іванова // Духовність особистості: методологія, теорія і практика: зб. наук. праць (гол. ред. Г.П. Шевченко). – Вип. 2 (25). – Луганськ.: Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2008. – С. 45–51.

особистісними орієнтаціями в культурі, формується особистість як носій і майбутній транслятор культурної творчості у житті.

Невід'ємною складовою культурно-естетичного середовища університету є естетична логосфера, яка, на переконання Н. Миропольської, представляє філософію слова, його онтологічний та гносеологічний смисли, його етику і естетику в їх сукупній цільності. В основу організації естетичної логосфери вченою поклала ідею розуміння слова як парадигми життя людського духу, як символу великого людського смислу. Естетична логосфера звертається до виклику естетичних переживань, передбачає оптимальний шлях включення молоді людини в життя культури, виховання здатності до діалогу з нею, є органічним зв'язком з духовно-моральним станом особистості, загальнокультурним полем та художньо-естетичною атмосферою навчального закладу. Гармонія, наголошує Н. Миропольська, є об'єднуючою естетичної логосфери, що сприяє позитивному сприйняттю художнього слова та відкидає зовнішню тенденційність, удавану красивість і банальну байдужість. Це рух до естетичного, духовно-морального, інтелектуального збагачення і розвитку особистості¹.

Культурно-естетичне середовище університету сприяє формуванню у студентів естетичного відношення до оточуючих, що ґрунтується на сприйнятті людини як духовно-моральної цінності, красу людського характеру, вчинків, духовності, милосердя і добра; сприйнятті зовнішньої краси і внутрішньої одухотвореності людини; комфортності перебування в її оточенні, яке приносить естетичну насолоду. Це в свою чергу впливає на естетику поведінки студентів і викладачів, яка передбачає дотримання загальноприйнятих моральних норм в суспільстві, які в поєднанні з естетичним компонентом формують у студентів прагнення і потребу бути завжди і у всьому красивим.

Таким чином, культурно-естетичне середовище в педагогічному університеті представляє собою не щось зовнішнє по відношенню до особистості, не декорацію повсякденного життя, її візуальну оболонку. Воно є цілісною структурою, компонентами якої є:

- якості особистості;
- художня діяльність (творчість, самодіяльність, активність тощо);
- естетизація навчально-виховного процесу;

¹ *Миропольська Н.Є.* Мистецтво слова в структурі художньої культури учня: теорія і практика: [монографія] / Н.Є. Миропольська; АПН України, Ін-т проблем виховання. – К.: Парламентське вид-во, 2002. – 204 с. С. 91.

- естетизоване матеріальне середовище (естетичний дизайн інтер'єру та екстер'єру, оригінальне й неповторне оформлення навчальних аудиторій тощо);
- естетизоване комунікативне середовище (краса стосунків у системі «викладач-студент», естетику поведінки, духовно-моральний та естетичний кодекс поведінки студентів і викладачів на основі взаємодії діалогу культур);
- створення творчої психологічно-комфортної атмосфери у закладі¹.

Майбутній учитель образотворчого мистецтва вступає у взаємодію з культурно-естетичним середовищем у трьох важливих напрямках:

- як об'єкт впливу, студент опановує культурно-естетичне середовище;
- функціонує в ньому як носій і виразник естетичних цінностей;
- як суб'єкт творчості, створює своє культурно-естетичне середовище.

Ця взаємодія «студент – культурно-естетичне середовище» створює індивідуальний культурно-естетичний простір «самості», тобто – самопізнання, самоформування і самореалізації особистості.

Залучення студентів до спільної з викладачами діяльності по естетизації освітнього середовища навчального закладу призводить до значної позитивної динаміки: зростає усвідомлення значущості естетичної середовища у свідомості студентів; змінюється ставлення студентів до якості естетичного; розвивається здатність до активної творчості з формування навколишнього світу за законами краси. Функція культурно-естетичного середовища – сприяти виникненню у особистості потреби в естетичному розвитку. Можливості, умови, способи естетичної діяльності, естетичні відносини, які розвиває людина, є параметрами цього середовища, які складаються в результаті засвоєння культури через особистий досвід.

Друга педагогічна умова – *спрямування навчально-виховного процесу в педагогічних університетах на набуття студентами естетичного досвіду* – ґрунтується на виявленні специфічних рис естетичного досвіду, що забезпечує внутрішнє спонукання особистості до сприймання краси в природі, праці, мистецтві, організації власної діяльності з урахуванням естетичних норм и вимог.

¹ Крылова Н.Б. Ребёнок в пространстве культуры / Ната Борисовна Крылова. – М., 2000. – 452 с.

Поняття «естетичний досвід» обґрунтовується у контексті категорії естетичного (грец. *aisthetikos* – чуттєво сприйнятливий) – метакатегорії естетики, за допомогою якої позначається її предмет і виражається сутнісна спорідненість і системна єдність всіх естетичних категорій. Найчастіше під естетичним розуміється та сфера суб'єкт-об'єктних відносин, в якій сприйняття об'єкта або уявлення про нього супроводжується безкорисливим, незацікавленим задоволенням. Найбільш емне визначення естетичного обґрунтував О. Лосев: «Естетичне є вираження тієї чи іншої предметності, даної як самодостатня споглядальна цінність і обробленої як синтез суспільно-історичних відносин»¹.

Феноменологічний аспект естетичного досвіду ґрунтовно досліджував французький естетик М. Дюфрен у праці «Феноменологія естетичного досвіду» (1953). Він відносив поняття «естетичний досвід» винятково до мистецтва, художнього освоєння дійсності і бачив у ньому «початок всіх шляхів, якими проходить людство», оскільки саме мистецтво через естетичний досвід повертає людину в стан спонтанної «невинності», пробуджує в ній «фундаментальне почуття світу».

Особливість естетичного досвіду, на думку М. Дюфрена, – це «розкриття об'єкта в ньому як «об'єкта-в-собі-для-себе-для-нас» у вимірі особливого інтенціонального світу, автономно-уявного світу, афективного апіорі, світу вираження»².

Естетичний досвід згідно з концепцією Дж. Дьюї – це результат взаємодії живої істоти з прекрасним у дійсності. Естетичний досвід – не просто розмовний, «що відбувається з нами», а передбачає інтерактивність, властивість будь-якої взаємодії зі світом і виникає тільки тоді, коли природні ритми руху (від дисгармонії до гармонії) сприймаються людською свідомістю. Дж. Дьюї стверджував, що реально естетичний досвід можливий тільки у мистецтві, а поза його сферою він є звичайним досвідом, що набуває естетичної якості. При цьому однією з відмінних характеристик естетичного досвіду, на думку вченого, є його цілісний характер, що «протікає до виконання, розмежований у загальному потоці інших видів досвіду»³.

¹ Лосев А.Ф. История античной эстетики: учебн. пособ. / А.Ф. Лосев. – Харьков: Фолио; М.: АСТ, 2000. – 624 с. – С. 577.

² Цитата за: Ландгребе Л. Что такое эстетический опыт / Л. Ландгребе // Современная западно-европейская и американская эстетика. – М., 1989. – 242 с. С. 146.

³ Дьюї Дж. Досвід і освіта / Джон Дьюї; перекл. з англ. М. Василечко. – Львів: Кальварія, 2003. – 84 с. С. 42.

М. Бієдслі виокремлював естетичний досвід на підставі прояву таких якостей ментальної активності суб'єкта, як цілісність, інтенсивність і складність. Цей досвід пов'язаний з почуттям насолоди завдяки спрямованості уваги суб'єкта на форму і властивості об'єкта, реально присутнього або уявного¹.

Водночас спільною думкою науковців є те, що естетичний досвід може супроводжувати практичний, моральний, релігійний, інтелектуальний, проте ніяким чином не повинен ототожнюватися з ними. Відмінність естетичного досвіду від будь-якого іншого досвіду – неутилітарний характер, отримання незацікавленого задоволення.

Отже, естетичний досвід є унікальним феноменом людської особистості, посередником її взаємодії з навколишнім буттям та ціннісним фільтром осмислення суперечливих соціальних явищ і процесів, таке духовне утворення, що існує і виявляється через чуттєвість, як вираження «людських сутнісних сил»².

У педагогічній інтерпретації естетичний досвід розглядається як основа емоційно-чуттєвої свідомості і ставлення особистості до мистецтва і дійсності, в процесі пізнання і творчої діяльності³; явище у системі соціальних, культуротворчих та особистісних виявів⁴; внутрішнє спонукання особистості до сприймання краси у природі, праці, мистецтві, організації власної діяльності з урахуванням естетичних вимог⁵; специфічний емоційно-почуттєвий досвід, який «через потреби, мотиви, установки проявляється як відношення людини до предметів і явищ об'єктивного світу»⁶. Незважаючи на різні тлумачення поняття «естетичний досвід», спільною думкою науковців є те, що він – джерело гармонізації процесів формування особистості педагога, своєрідний континуум властивостей і якостей, що поступово переходить один в один і взаємодоповнюються.

Визначаючи сутнісні риси естетичного досвіду особистості майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, ми виходили із

¹ Цитата за: Ландгребе Л. Что такое эстетический опыт // Современная западно-европейская и американская эстетика / Л. Ландгребе. – М., 1989. – 242 с.

² Зязюн І.А. Естетичний досвід особи; формування і сфери вияву / Іван Андрійович Зязюн. – К.: Вища школа, 1976. – 174 с. С. 163.

³ Полюдова Е.Н. Визуальная культура и современное художественное образование / Е.Н. Полюдова // Педагогика искусства. – 2012. – № 3. – С. 1-11.

⁴ Эстетическая культура / РАН Ин-т философии; [рук. авт. кол. / Н.И. Киященко; отв. ред. И.А. Коников]. – М.: РАН, Ин-т философии, 1996. – 205 с.

⁵ Куренкова Р.А. Эстетика: учеб. для студ. высш. учеб. заведений / Р.А. Куренкова. – М.: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. – 368 с.

⁶ Зязюн І.А. Естетичний досвід особи: формування і сфери вияву / І.А. Зязюн. – К.: Вища шк., 1976. –174 с. С. 75.

розуміння, що він є внутрішнім досвідом того, хто його переживає. Передумовою будь-якого досвіду постає чуттєвість. З позиції чуттєвості естетичний досвід визначається науковцями як «позитивний досвід», який надає особистості можливість відчути себе задоволеною і спонукає її продовжувати або повернутися в цей досвід. Саме такий досвід є приємним і бажаним, який розкриває сенс і цінність життя. «Чуттєва зустріч» – це базис будь-якого досвіду, зокрема і естетичного, де «чуттєвість є не пасивною сприйнятливістю суб'єкта до певного впливу, а спонтанною грою кінестезичних рухів, в яких наш світ відкривається для нас»¹.

Чуттєвість, на нашу думку, є початковою умовою, вихідним пунктом, точкою відліку й інструментом виявлення естетичного взагалі, оскільки об'єктивна реальність сама по собі естетично нетральна, естетичною вона стає тоді, коли потрапляє в поле оцінного відношення людини до об'єкта.

А. Канарський писав, що «намір звернутися до суб'єктивного, зокрема, до чуттєвого, акту є цілком мотивованим. Адже досконалість, завершеність розвитку естетичного полягає не в тому, що воно існує як щось предметно застигле, статичне, природне, а в тому, що воно впливає на людину, присвоюється нею, в результаті – рухається самовідчуттям людини»².

Розвинена естетична чуттєвість виступає як збереження цілісності особистості педагога-художника і слугує відновленням її, якщо вона втрачена, оскільки здатність відчувати «слугує засобом до впровадження кращого розуміння життя», готує «плідне» підґрунтя для раціонального пізнання і мислення³.

Естетичний досвід символізує сукупність чуттєвих сприймань, яких набуває майбутній учитель образотворчого мистецтва у процесі взаємодії з прекрасним у природі й суспільстві, становить основу його естетичних знань про матеріальний світ та суспільні відносини, культурні цінності, твори мистецтва.

Особистісної цінності естетичний досвід для майбутнього вчителя образотворчого мистецтва набуває за умови включення особистості у

¹ Ландгребе Л. Что такое эстетический опыт // Современная западно-европейская и американская эстетика / Л. Ландгребе. – М., 1989. – 242с.

² Канарский А.С. Диалектика эстетического процесса: Диалектика эстетического как теория чувственного познания / Анатолий Станиславович Канарский. – К.: Вища шк., 1979. – 214 с. С. 84-85.

³ Шиллер Ф. Собрание сочинений: в 7 т. Т. 6 / Фридрих Шиллер; пер. с нем. статьи по эстетике. – М.: Гослитиздат, 1957. – 791 с. С. 255.

процес освоєння дійсності за законами краси, у всіх проявах активності розкривається як сфера сприйняття особистістю світу, що не визначається «інстинктивною програмою, а виробляється власноруч»¹.

Суттєвим фактом є те, що естетичний досвід майбутнього вчителя образотворчого мистецтва є передумовою естетичної діяльності як універсального, всебічного пошуку найбільш довершених форм діяльності. Вона створює естетичний потенціал культури, накопичуючи відкриття, розширює світогляд, гнучкість мислення, смак людей і тим самим творить світ культури для наступних поколінь. Набутий естетичний досвід є результатом минулої діяльності і початковим пунктом діяльності подальшої, а засвоєні естетичні зразки і норми матеріалізуються у діяльності, стаючи внутрішнім середовищем, що визначає власні вимоги майбутнього вчителя образотворчого мистецтва до себе і оточуючих.

Слушною є думка В. Киященка про те, що естетичний досвід – шлях до естетичної культури особистості, її прагнення до гармонії з навколишнім світом, формування внутрішнього світу по відношенню до зовнішнього світу в його цілісності². Саме накопичення естетичного досвіду здатне пробудити прагнення до краси, яке в подальшому у висхідному напрямі буде «працювати» як в почуттєвому, так і в раціональному аспектах взаємодії людини зі світом. Виразність краси означає, що в ній «внутрішнє» виражається у «зовнішньому», чуттєвому. Все «прекрасне» відкривається в естетичному досвіді, випробовується як щось споріднене живому, як щось подібне нашому власному буттю, в якому невидиме внутрішнє буття пов'язане із зовнішнім, тілесним. У естетичному явищі є щось «душе подібне» – внутрішнє життя, втілене і виражене зовні, подібно до того, як наша «душа» виражена в міміці, погляді, посмішці, слові. У момент естетичного досвіду ми перестаємо відчувати себе самотніми – ми вступаємо у зовнішній реальності у спілкування з чимось рідним нам. Зовнішнє перестає бути частиною холодного, байдужого об'єктивного світу, і ми відчуваємо його спорідненість з нашою внутрішньою сутністю³.

¹ Шмельова Т.В. Вплив мистецтва на формування естетичного світосприймання майбутніх учителів / Т.В. Шмельова // Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. Івана Франка, 2005. – № 24. – С. 270-272. С. 271.

² *Эстетическая культура* / РАН Ин-т философии; [рук. авт. кол. / Н.И. Киященко; отв. ред. И.А. Коников]. – М.: РАН, Ин-т философии, 1996. – 205 с. С.46.

³ *Эстетическая культура* / РАН Ин-т философии; [рук. авт. кол. / Н.И. Киященко; отв. ред. И.А. Коников]. – М.: РАН, Ин-т философии, 1996. – 205 с. С.46.

Наступною важливою умовою, що забезпечує ефективність процесу формування естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, є формування у студентів потреби до *естетичної самоосвіти*. Підґрунтям цієї умови є твердження А. Дістервега: «... вчитель лише до тих пір здатний насправді виховувати й утворювати, поки сам працює над своїм власним вихованням і освітою»¹.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє констатувати, що під поняттям «самоосвіта» (англ. self-education) науковці розуміють: освіту, яка набувається у процесі самостійної роботи без проходження систематичного курсу навчання та є невід'ємною частиною систематичного навчання в стаціонарних закладах, сприяє поглибленню, розширенню та більш міцному засвоєнню знань²; як вид самостійної роботи учнів, одну з форм пізнавальної діяльності³; як цілеспрямоване систематичне оволодіння знаннями та вміннями з власної ініціативи, засобом самостійної пізнавальної діяльності до його основного заняття⁴, як добровільне, систематичне добування знань, засноване на пізнавальному інтересі⁵; як формування образу думок, дій людини в суспільстві; творення людини відповідно до його якості, міри, сутності, що розкривається протягом кожного конкретного історичного відрізка до певного рівня⁶.

Психологи визначають самоосвіту як свідомий рух людини від того, ким вона себе усвідомлює, до того, ким вона прагне бути; самостійно організована суб'єктом діяльність навчання, яка задовольняє його потреби в пізнанні та особистісному зростанні (С. Рубінштейн).

Головними принципами самоосвіти, на думку багатьох учених (А. Соловйова, В. Сухомлинський, Л. Рувинський та ін.), мають бути свідомість, активність і цілеспрямованість. Таким чином, самоосвіту науковці розглядають у вузькому значенні як самонавчання, у широкому – як «творення себе», «самобудівництво».

¹ *Дистервег А.* Руководство для немецких учителей / Адольф Дистервег. – М.: АПН РСФСР, 1956 – 584 с. С. 353-416.

² *Гончаренко С.У.* Український педагогічний енциклопедичний словник / Семен Гончаренко. – вид. 2-е. допов. й випр. – Рівне: Волинські обереги, 2011. – 552 с.

³ *Бондаревський В.Б.* Виховання інтересу до знань і потреби до самоосвіти / В.Б. Бондаревський. – М.: Просвещение, 1985. – 124 с.

⁴ *Райский Б.Ф.* Руководство самообразованием школьников: из опыта работы / Б.Ф. Райский, М.Н. Скаткин. – М.: Просвещение, 1983. – 143 с.

⁵ *Лопатина Т.С.* Педагогические требования к анализу урока: метод. рек. / Т.С. Лопатина. – М.: ВНМЦ ПТО, 1989. – 50 с.

⁶ *Пищулин Н.А.* Социальное управление: теория и практика: учеб. пособ.: в 2 т. Т.1. / Н.А. Пищулин, С.Н. Пищулин. – М.: Академкнига, 2003. –549 с.

Характерною рисою самоосвіти студентів є їх самостійність як вольова властивість особистості, яка, на переконання М. Данилова, полягає у прагненні і вмінні самостійно мислити, здатності орієнтуватися у новій ситуації, знаходити власний підхід до нового завдання, бажанні не тільки зрозуміти засвоєні знання, а й сформуванню власний підхід до їх добування, незалежності власних суджень¹.

Самостійність, за думку багатьох науковців, характеризується, з одного боку, сукупністю засобів, якими володіє особистість, та, з іншого, потенційними можливостями та відношенням до процесу діяльності, його результату та умовами здійснення, що передбачає взаємозв'язок самостійності мислення і самостійної діяльності.

Вищим проявом самостійності є творча самостійність як характеристика розумового процесу особистості, котрий відбувається на основі опосередкованого і узагальненого відображення дійсності в ході її аналізу і синтезу за участі чуттєвого пізнання; як узагальнена характеристика суб'єкта життєдіяльності, одиниця функціонування творчої особистості, що дозволяє їй найбільш успішно адаптуватися в нових соціокультурних умовах і сприяє її адекватному самовизначенню на основі аналізу власних творчих можливостей та індивідуальних проявів².

Отже, творча самостійність студентів є важливою складовою їх самоосвіти як прагнення до пізнання, перетворення наявного знання на основі творчого пошуку з метою продуктивного просування на новий рівень пізнання.

Однією із форм самоосвіти є естетична самоосвіта, яка сприяє перетворенню людини із об'єкта культурної діяльності, з одержувача знання в розвиваючого самого себе. За К. Роджерсом, для людини цінним є лише учіння, яке ґрунтується на самодіяльності, саморегуляції та самопізнанні³.

Естетична самоосвіта як процес самоорганізації, самобудови особистості, на думку Н. Крилова, тісно пов'язаний з загальнолюдською культурою і з завданнями розширення свого життєвого та естетичного

¹ Данилов М.А. Теоретические основы обучения и проблема воспитания познавательной активности и самостоятельности учащихся / М.А. Данилов // Вопросы воспитания познавательной активности и самостоятельности школьников. – Казань: Татарское кн. изд-во, 1972. – С. 3-23.

² Седова Л.Н. Становление творческой личности в условиях развивающей среды / Л.Н. Седова // Проблемы образования: теория и практика. – 1999. – № 1. С. 33-39.

³ Роджерс К. Свобода учиться / Карл Р. Роджерс, Давид Фрейберг; пер. с англ. – М.: Смысл, 2002. – 527 с.

досвіду. Студенту, наголошує автор, потрібна свобода вибору, самостійні й природні для нього дії, в яких він сам приймає рішення, експериментує і шукає, пробує і конструює, аналізує результати і реконструює власну естетичну культурну діяльність¹. У цьому випадку відбувається дійсне культурне самовизначення майбутнього педагога, вибір змісту форм, методів власної освіти. Освоєння і присвоєння культурно-естетичних цінностей, а так само естетично значуща самодіяльність призводить студентів до відтворення культури через створення нових зразків, продуктів культури, що є показником самореалізації особистості у суспільстві.

Є. Кашнікова пов'язує естетичну самоосвіту з духовним вдосконаленням особистості, спрямованим на реалізацію ідеалів естетичної культури у творчій діяльності, в результаті чого виникає новий якісний стан особистості, відбувається зміна його структури у напрямі самопізнання і самореалізації творчого потенціалу. Зміст естетичної самостійної роботи студентів науковець розглядає у п'яти площинах:

- перша – загальнокультурна і спеціальна естетична освіта;
- друга – теоретична і практична естетична освіта;
- третя – естетична освіта на макрорівні (рівень проблеми) і мікрорівні (рівень ситуації);
- четверта – вивчення досягнень сучасної теорії і практики в галузі культури, мистецтва та естетики (перцептивно-діагностична діяльність), узагальнення і систематизація власного досвіду (рефлексивно-діагностична діяльність);
- п'ята – репродуктивна естетична діяльність (спрямована на пошук, прийом і обробку інформації, на засвоєння та застосування наявних видів і способів діяльності) і продуктивна естетична діяльність (має перетворюючий, творчий характер, що виражається в самостійному створенні якісно нових естетичних об'єктів)².

М. Гребенщикова естетичну самоосвіту розглядає як органічну складову культурологічної освіти, як цілеспрямований процес самобудови людиною естетичної та культурної сфери своєї особистості. Головною умовою культурної самоосвіти особистості є наявність адекватної самооцінки особистісного естетичного та культурного

¹ Крылова Н.Б. Формирование эстетической культуры личности: школа, трудовой коллектив, вуз / Н.Б. Крылова, А.П. Печко. – М.: Знание, 1986. – 64 с.

² Кашникова Е.Ю. Эстетическое самообразование студентов гуманитарного вуза / Е.Ю. Кашникова // Искусство и образование. – 2011. – № 2. – С. 36-45.

розвитку, самопізнання, самовизначення, чітко усвідомлених операційно сформульованих цілей, ідеалів, поглядів, особистісних смислів.

Таким чином, під естетичною самоосвітою майбутніх учителів образотворчого мистецтва ми розуміємо не тільки засвоєння, оновлення, поширення й поглиблення естетичних і культурологічних знань, що сприяє подоланню естетично-професійної замкнутості, але й особистісне «самобудівництво». Останнє передбачає безперервний вихід за межі себе, кордони передвстановленого (Л. Виготський, В. Петровський, С. Рубінштейн, М. Ярошевський та ін.) і є підґрунтям естетичного саморозвитку.

Ґрунтуючись на поглядах Р. Ассаджолі, А. Маслоу, М. Рубінштейна та інших дослідників, зазначимо, що продуктивність особистісної естетичної самоосвіти досягається, коли майбутній педагог-художник виходить на більш високий рівень духовності, де суспільно значущі цілі і цінності визначають сутність духовності. Ефективна естетична самоосвіта майбутнього вчителя образотворчого мистецтва не можлива без свідомого прагнення до побудови себе як естетично-розвиненої особистості. «Особистість не дар природи, а дитя людської духовної свободи, користуючись якою людина як би на протигагу природі творить самого себе», – зазначав М. Рубінштейн¹.

Основними характеристиками естетичної самоосвіти майбутнього вчителя образотворчого мистецтва є його організованість, самодіяльність, спрямованість на досягнення певних особистісно і суспільно значущих освітніх цілей: задоволення освітніх інтересів, загальнокультурних, естетичних та професійних запитів та підвищення художньо-професійної кваліфікації.

Естетична самоосвіта має особистісну значущість для педагогів-художників та служить засобом розвитку системи особистісних смислів, дозволяє особистості виробити індивідуальний естетичний стиль діяльності відповідно до змісту її потребово-мотиваційної сфери. Естетична самоосвіта педагогів-художників передбачає не тільки освоєння культурного і естетичного досвіду, але і на цій основі участь у творенні світу і свого власного образу в цьому світі, розвиток і вдосконалення особистості на основі особистої активності і самостійної діяльності.

¹ Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: учеб. пособ. для студ. вузов, обучающихся по направлению спец. психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2005. – 705 с. С. 102.

Естетична самоосвіта сприяє формуванню у майбутніх учителів образотворчого мистецтва почуття свободи вибору та відповідальності за обраний шлях, спонукає досягти певної мети у естетичній самоосвітній діяльності. Свобода полягає у «реалізації індивідуальності через активність, творчість зовні, а внутрішня свобода – у необхідності збереження особистісного начала й духовної незалежності всупереч «силі обставин» та тиску зовнішніх визначальних факторів»¹. Саме через внутрішню свободу досягається дійсно вільний зовнішній вибір людини, втілюється мистецька, творча сутність особистості.

Естетична самоосвітня діяльність майбутнього учителя образотворчого мистецтва є сукупністю декількох естетичних «само-»:

- естетична самооцінка – вміння оцінювати свої естетико-педагогічні можливості;
- естетичний самооблік – вміння враховувати наявність своїх особистісних і професійних якостей;
- естетичне самовизначення – ціннісно-визначене духовне ставлення до культурного, природного, соціального в суспільстві, усвідомлювати свої естетичні інтереси;
- естетична самоорганізація – вміння знайти джерело пізнання й адекватні своїм можливостям форми естетичної самоосвіти, планувати, організовувати професійно-педагогічну діяльність;
- естетична самореалізація – реалізація студентами своїх можливостей;
- естетичний саморозвиток – результат естетичної самоосвіти.

Таким чином, результатом самоосвітньої естетичної діяльності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва є його естетичний саморозвиток – процес, який охоплює всі сфери особистості та мотиви (потреби) й інтелектуальну, і емоційну, і вольову. Найголовніше – процес саморозвитку базується і піднімає на новий рівень функціонування, тобто інтенсифікує, процеси «самості»: самопізнання, творче самовизначення, самоврядування, творчу самореалізацію, самовдосконалення та ін.

Таким чином, естетична якість соціального й просторово-предметного оточення, що утворює естетичне середовище, позитивно впливає на формування у майбутніх учителів образотворчого мистецтва естетичної культури та їхнє професійне становлення, сприяє підвищенню ефективності навчально-виховного процесу.

¹ *Філософія* / [В.И. Волович, Г.Т. Головченко, В.Г. Кремень и др.]; под общ. ред. В.Г. Кременя, Н.И. Горлача. – изд. 4-е, перераб. и доп. – Х.: Прапор, 2004. – 640 с. С. 557.

Основними напрямками реалізації концептуальних засад формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах є:

- спрямування навчально-виховного процесу в педагогічних університетах на набуття студентами естетичного досвіду і трансляція його в художньо-педагогічній діяльності;
- забезпечення естетико-культурологічної спрямованості художньо-педагогічної підготовки на основі інтеграційних між- та метапредметних зв'язків у викладанні навчальних дисциплін;
- спрямування художньо-педагогічної підготовки на усвідомлене засвоєння студентами системи знань (психолого-педагогічних, художньо-педагогічних, естетичних, культурологічних та художніх) та оволодіння естетико-педагогічними, естетико-методичними, естетико-аналітичними, художньо-естетичними, художньо-творчими вміннями;
- забезпечення цілісності процесу формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва у гармонійному взаємозв'язку їх пізнавальної, світоглядної, емоційно-почуттєвої та творчо-дієвої сфер;
- активізація творчої естетико-педагогічної діяльності у процесі проведення пленерної та інших видів практик та культурно-мистецьких заходів;
- заохочення майбутніх учителів образотворчого мистецтва до естетичного самовдосконалення, збагачення художньо-естетичного досвіду в процесі естетичної самоосвіти;
- створення у навчально-виховному процесі сприятливого емоційно-почуттєвого фону та комфортного естетичного середовища;
- розробка навчально-методичного забезпечення процесу формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Обґрунтовані концептуальні засади формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах дозволяють сформулювати гіпотезу дослідження, згідно з якою ефективність формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва уможлиблюється за умов:

- побудови процесу їхньої художньо-педагогічної підготовки як методичної системи формування в них цієї інтегративної особистісної якості, кожен структурний і функціональний компонент якої педагогічно й методично збагачується естетичним смислом;

- оптимізації цього процесу шляхом виявлення педагогічних умов його ефективності та розробки навчально-методичного забезпечення навчально-виховного процесу педагогічних університетах.

Висновки до третього розділу

Науковий аналіз праць надає підстави розглядати естетичну культуру вчителя, як багатоаспектне явище, яке науковці визнають як цілісну систему взаємопов'язаних, взаємозалежних, взаємозумовлених компонентів, які забезпечують ефективність формування естетичної культури майбутніх учителів у системі їхньої професійної підготовки.

Естетична культура майбутнього вчителя образотворчого мистецтва є структурованим явищем, сукупністю внутрішніх стійких зв'язків об'єкта, що забезпечують його цілісність і тотожність самому собі, тобто збереження основних властивостей при різних зовнішніх і внутрішніх змінах. Структурними компонентами естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва є *аксіологічний, афективний, когнітивний та праксеологічний*.

Аксіологічний компонент ґрунтується на засвоєнні і сприйнятті майбутніми вчителями образотворчого мистецтва цінностей (естетичні цінності-цілі, естетичні цінності-знання, естетичні цінності-засоби, естетичні цінності-відносини, естетичні цінності-якості), сформованість яких впливає на формування переконань, що дозволяє руйнувати протиріччя між усталеним світом цінностей і анти-цінностей, використовувати їх як інструмент особистісного й професійного розвитку у художньо-педагогічній діяльності.

Афективний компонент є провідним у формуванні естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва, сприяє розвитку їхньої емоційно-почуттєвої сфери, що забезпечує здатність особистості до переживання краси навколишньої дійсності, мистецтва прекрасного в самій людині, ступінь розвиненості якого впливає на характер і якість художньо-професійної діяльності вчителя образотворчого мистецтва.

Когнітивний компонент виступає змістовою основою формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва, включає інтегративне поєднання знань (естетико-педагогічних, культурологічних, естетичних та фахових (художні),

засвоєння яких сприяє формуванню їхньої естетично-професійної компетентності, здатності до аналізу, узагальнень, порівнянь естетичних ознак педагогічних, культурних, мистецьких явищ у соціокультурному просторі і у процесі художньо-професійної діяльності.

Праксеологічний компонент забезпечує здатність майбутніх учителів образотворчого мистецтва здійснювати естетичну діяльність (естетично-пізнавальну, естетично-педагогічну, естетично-перцептивну, естетично-оцінну, художньо-естетичну), які поєднуються в художній творчості постає в інноваційних зрушеннях у професійній підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.

Психолого-педагогічні механізми формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва пов'язані зі змінами в особистості студентів, через культурно-естетичне усвідомлення, культурно-естетичну ідентифікацію, що призводить до культурно-естетичного самовизначення в художньо-педагогічній діяльності.

Результатом цього процесу є сформовані особистісні та професійні якості майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, естетично багатого, здатного до саморозвитку естетичних потреб, естетичного пізнання і самопізнання, рефлексії, естетичного спілкування, якому властиве прагнення до естетичного ідеалу зі стійкими орієнтирами на загальнолюдські цінності, світову й національну культуру, філософію, етику, естетику та мистецтво.

Вище зазначене дало підстави обґрунтувати концепцію формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва як сукупність взаємопов'язаних тверджень та доведень стосовно сутності, мети, змісту, напрямів і механізмів здійснення цього процесу. В основу концепції покладено базову ідею дослідження, згідно з якою цілеспрямоване формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва як інтегративного утворення, що поєднує у собі особистісні та професійні якості, відбуватиметься більш ефективно на засадах аксіологічного, культурологічного, діяльнісного, інтеграційного та компетентнісного підходів, що передбачає включення естетичного компонента в складові змісту художньо-професійної підготовки студентів як системи формування їхньої естетичної культури у межах методичної системи цієї підготовки.

Це зумовлює інноваційні зміни у системі художньо-педагогічної освіти та забезпечує формування нового покоління майбутніх учителів образотворчого мистецтва як носія естетичної культури, з розвиненими естетичними почуттями, естетичним смаком, сформованими естетичними цінностями, поглядами, судженнями, почуттям міри і краси.

Формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва є процесом, що передбачає розвиток даної особистісної якості, а також організацію психолого-педагогічних умов, спрямованих на формування цілісної, творчо активної і естетично-культурної особистості, здатної сприймати, переживати і перетворювати явища дійсності за законами краси.

Ефективність процесу формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва у межах методичної системи забезпечується педагогічними умовами як діалектичного зв'язку об'єктивних і суб'єктивних факторів, які відображають сукупність можливостей освітнього й матеріально-просторового середовища та впливають на особистісний і процесуальний аспекти формування естетичної культури студентів.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Стратегія гуманізації загальної та мистецької освіти зумовлює потребу в педагогічних кадрах, здатних реалізувати культурну спрямованість освіти, готових до здійснення культурно-гуманістичної функції у шкільній практиці. Ключовою фігурою модернізованої освітньої системи має стати вчитель як носій загальнолюдської та національної культури в її інтелектуально-естетичному вияві, який усвідомлює культурну місію освіти і своєї професії. Особливу нішу в структурі загальної культури особистості вчителя займає естетична культура, яка є однією з важливих передумов його професійного становлення, засобом стимулювання розвитку особистісних якостей, встановлення суб'єкт-суб'єктних відносин з учасниками педагогічного процесу, механізмом передачі культурних цінностей підростаючому поколінню. Тому важливим завданням сучасної професійної освіти є підготовка вчителів образотворчого мистецтва з сформованою естетичною культурою, розвиненими естетичними почуттями, естетичним смаком, сформованими естетичними цінностями, з художньо-естетичною компетентністю, здатністю сприймати, переживати, оцінювати мистецтво як естетичне явище відповідно до естетичних норм досконалості і краси.

У дослідженні ми намагалися проаналізувати проблему формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах у контексті *аксіологічного, культурологічного, діяльнісного, інтеграційного і компетентнісного підходів*, які дають можливість розробити таку методичну систему формування естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, яка відповідатиме вимогам формування його як носія і транслятора естетичної культури, творця і будівника, а не руйнівника і знищувача найвищих цінностей (природи і людини, духовності і моральності, шляхетності й чесності), шляхом забезпечення культурологічно-естетичної спрямованості їхньої художньо-педагогічної підготовки на основі інтеграційних між- та метапредметних зв'язків у викладанні навчальних дисциплін.

Вивчення філософських, психолого-педагогічних, мистецтвознавчих, методичних джерел та історико-педагогічного, сучасного вітчизняного та зарубіжного досвіду дало можливість дійти висновку щодо образотворчого мистецтва як важливого засобу формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва, оскільки воно володіє потужним педагогічним потенціалом

через специфічні зображальні засоби кожного виду образотворчого мистецтва (рисунок, живопис, скульптура) передає повноту цілісного образу, що дозволяє студентам досягнути «мистецтво бачити світ»; впливає на внутрішній світ особистості, залучає її до переживання інших людей, пробуджує сприйнятливості до прекрасного, стимулює розвиток образного мислення, асоціативної пам'яті, художньої уяви; включає різноманітні художні техніки (оригінальні, декоративні, графічні, живописні та ін.), оволодіння якими створює широкі можливості для розвитку інтересу і потреби майбутніх учителів образотворчого мистецтва в художній творчості; дозволяють студентам накопичувати естетичний досвід ставлення до дійсності, проявити індивідуальну творчість за законами краси, а також естетично оформити безпосередньо результати праці; виступає комунікативним полем спілкування майбутніх учителів образотворчого мистецтва, сприяє розвитку естетичних суджень і оцінок, що в поєднанні з почуттями формують естетичний смак особистості.

Узагальнення наукових підходів до визначення сутності естетичної культури вчителя дозволило сформулювати дефініцію естетичної культури вчителя образотворчого мистецтва як інтегративного утворення, що поєднує у собі особистісні та професійні якості, естетичну свідомість, естетично-професійну компетентність, здатність сприймати, переживати, оцінювати різноманітні естетичні явища відповідно до соціально значущих естетичних норм досконалості і краси, уміння проектувати творчу художньо-педагогічну діяльність згідно з універсальними загальнолюдськими естетичними цінностями, гуманістичними світоглядними позиціями.

Схарактеризовано структуру естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, яка охоплює взаємопов'язані й взаємодоповнюючі компоненти: *аксіологічний* (естетичні: цінності-цілі, цінності-знання, цінності-засоби, цінності-відносини, цінності-якості), *когнітивний* (естетичні, культурологічні, фахові (художні) знання), *афективний* (естетичні емоції, естетичні почуття, емоційна чутливість, емоційна реакція) та *праксеологічний* (естетична діяльність, художньо-естетична діяльність, естетичне сприйняття, художнє сприйняття, естетично-оцінна діяльність), сформованість яких цілісно характеризують його як особистість і як професіонала та виступають орієнтиром у формуванні його естетичної культури.

Формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва ми визначаємо як процес, що передбачає

послідовність у формуванні даної інтегративної якості, рушійними силами якого виступає суперечність між усвідомленням недосконалості наявного рівня естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва і прагненням досягти визначеного естетичного ідеалу.

Рушійною силою формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва є суперечності між усвідомленням недосконалості наявного рівня естетичної культури вчителя і прагненням досягти визначеного естетичного ідеалу.

Теоретичний аналіз проблеми дослідження, дали змогу сформулювати його концепцію, в основу якої покладено базову ідею, згідно з якою цілеспрямоване формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва як інтегративного утворення, що поєднує у собі особистісні та професійні якості, відбуватиметься більш ефективно на засадах аксіологічного, культурологічного, діяльнісного, інтеграційного та компетентнісного підходів, що передбачає включення естетичного компонента в складові змісту художньо-професійної підготовки студентів у педагогічних університетах у межах методичної системи цієї підготовки.

Обґрунтовано методологічні принципи формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва, які відповідають новим завданням і функціям освіти у сучасному суспільстві. До них віднесено принципи: *гуманізації* – утвердження студента як вищої соціальної цінності, у найповнішому розкритті її здібностей та задоволенні різноманітних освітніх потреб, забезпеченні пріоритетності загальнолюдських цінностей; *естетизації* – спрямованість «на піднесення повсякденного у високий естетичний ранг» (Х. Ортега-і-Гассет), завдяки чому повсякденність студентського життя стає естетичною категорією, прекрасне, естетичне стає невід'ємним від наукової істини; *естетичної цілісності освітнього простору* – організація навчально-виховного процесу з чітким усвідомленням змістового наповнення категорій естетичного й прекрасного; естетичного й художнього та їх взаємозалежність; *діалогу культур* – діалогічне спілкування майбутніх учителів образотворчого мистецтва зі світом культури, що забезпечує можливість студентам розширення меж свого «Я», отримати культурний досвід нового самовідчуття у світі, своїх творчих можливостей; *емоційної насиченості навчально-виховного процесу* – визнання ролі емоцій як регуляторів діяльності майбутніх учителів образотворчого мистецтва; *екологізації змісту підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва* – оволодіння

студентами не тільки спеціальними екологічними знаннями, але й органічне поєднання їх з образотворчим мистецтвом.

Враховуючи те, що естетична культура вчителя формується не механічно, а в результаті величезної внутрішньої роботи розуму, почуттів і волі, повсякденної праці, необхідно перетворити професійну художньо-педагогічну підготовку майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах на методичну систему формування їхньої естетичної культури, яка становить собою упорядковану сукупність взаємопов'язаних та взаємозалежних елементів, що складають цілісну структуру, що має інтегральні властивості та підпорядковується меті набуття високого рівня естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Методична система формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах характеризується наскрізною естетизацією навчального процесу, що забезпечує загальноосвітню, загальнокультурну, психолого-педагогічну, методичну основу для цілісного формування складових (аксіологічної, когнітивної, афективної та праксеологічної) естетичної культури та й художньо-педагогічної підготовки студентів.

Ефективність процесу формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва у межах методичної системи забезпечується педагогічними умовами: створення культурно-естетичного середовища у педагогічному університеті; спрямування навчально-виховного процесу у педагогічних університетах на набуття студентами естетичного досвіду з метою подальшої трансляції у професійні художньо-педагогічній діяльності; формування потреби в майбутніх учителів образотворчого мистецтва в естетичній самоосвіті.

Монографія не претендує на вичерпний розгляд проблеми формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах. Більш ґрунтовно висвітлення специфіки, ключових підходів до успішного вирішення даної проблеми передбачається зробити у наступних наукових публікаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Аболина Т.Г.* Эстетическое воспитание в школе / Татьяна Георгиевна Аболина, Наталья Евгеньевна Миропольская. – К.: Изд-во при КГУ, 1987. – 95 с.
2. *Алексеева В.Г.* Ценностные ориентации как фактор жизнедеятельности и развития личности / В.Г. Алексеева // Психологический журнал. – 1984. – Т. 5. – № 5. – С. 63-70.
3. *Артановский С.Н.* Некоторые проблемы теории культуры / С.Н. Артановский. – Л., 1977. – 186 с.
4. *Асафьев Б.В.* Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании / Борис Владимирович Асафьев. – М.; Л.: Музыка, 1965. – 151 с.
5. *Асташова Н.А.* Концептуальные основы педагогической аксеологии / Н.А. Асташова // Педагогика. – 2002. – № 8. – С. 8-13.
6. *Базыма Б.А.* Цвет и психика: [монография] / Б.А. Базыма. – Харьков: ХГАК, 2001. – 172 с.
7. *Барабанщиков А.В.* Проблемы педагогической культуры преподавателей вузов (к вопросу о сущности педагогической культуры) / А.В. Барабанщиков // Советская педагогика, 1981. – № 1. – С. 71-77.
8. *Баумгартен А.* Философские размышления. Эстетика (Фрагменты) / А. Баумгартен // История эстетики. Памятники мировой эстетической мысли. – М., 1964. – Т. 2. – 452 с.
9. *Бахтин М.М.* Эстетика словесного творчества / Сост. С.Г. Юочаров; текст подг. Г.С. Бернштейн и Л.В. Дерюгина; прим. С.С. Аверницева и С.Г. Бочарова. – М.: Искусство, 1979 – 424 с.
10. *Безклубенко С.Д.* Грани творческого метода / С.Д. Безклубенко. – К.: Мистецтво, 1986. – 197 с.
11. *Бернс Р.* Развитие Я – концепции и воспитание / Роберт Бернс; пер. с англ. – М.: Прогресс, 1986. – 422 с.
12. *Бех І.Д.* Виховання особистості у 2-х кн. Кн.1. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: [навч.-метод. вид.] / Іван Дмитрович Бех. – К.: Либідь, 2003. – 278 с.
13. *Библер В.С.* На гранях логики культуры: кн. избранных очерков / Владимир Соломонович Библер. – М.: Владимир. Русское феноменологическое об-во, 1997. – 423 с.

14. *Библер В.С.* От наукоучения – к логике культуры: два филос. введения в двадцать первый век / Владимир Соломонович Библер. – М.: Политиздат, 1990. – 413 с.
15. *Бичкова Л.В.* Колористична культура античного світу: навч.-метод. посіб. / Л.В. Бичкова. – Харьков: Вища школа, 2003. – 135 с.
16. *Благова Т.О.* Розвиток шкільної і професійної мистецької освіти на Полтавщині (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.): навч. посіб. для студ. вищ. проф. закл. [А.М. Прохоров (ред.)] / Тетяна Благова. – Полтава: Оріяна, 2009. – 239 с.
17. *Бляхер Е.Д.* Научная картина мира как форма миропредставления: вопросы типологии / Е.Д. Бляхер. – Свердловск: УралГУ, 1985. – С. 75.
18. *Бондаревський В.Б.* Виховання інтересу до знань і потреби до самоосвіти / В.Б. Бондаревський. – М.: Просвещение, 1985. – 124 с.
19. *Борев Ю.Б.* Эстетика: учебник / Юрий Борисович Боров. – М.: Русь-Олимп: АСТ: Астрель, 2005. – 829 с.
20. *Бочкарева О.В.* Дидактический диалог в профессионально-педагогической подготовке будущих учителей музыки: [монография] / О.В. Бочкарева. – Ярославль: ЯГПУ, 2008. – 320 с.
21. *Брюн Д.* Живопись в образовании. Опыт вальдорфской школы / Дик Брюн, Аттце Лихтхар; пер. с англ. Елены Мезенцевой, Галины Волковой. – К.: НАИР, 2011. – 185, [39] с.
22. *Буров А.И.* Предмет и содержание эстетического воспитания, его соотношение с другими видами воспитания / А.И. Буров. – М.: Просвещение, 1971. – 134 с.
23. *Бутенко В.Г.* Естетичний світогляд та його структура / В.Г. Бутенко // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології: зб. наук. праць Херсон. нац. техн. ун-ту. – Вип. 1. – Херсон, 2009. – С. 267-271.
24. *Бычков В.В.* Эстетика: учебник / В.В. Бычков. – М.: Гардарики, 2004. – 556 с.
25. *Ванслов В.В.* Постигание искусства / Виктор Владимирович Ванслов; 2-е изд. – М.: Российская академия художников, 2006. – 143 с.
26. *Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000* / уклад. та голов. ред. В.Т. Бусел. – К., Ірпінь: ВТФ Перун. 2001. – 2005 с.
27. *Верб М.А.* Эстетические потребности и духовное развитие личности / М.А. Верб. – Л.: Знание, 1981. – 36 с.

28. *Виховання естетичної культури школярів*: навч. посіб. / І.А. Зязюн, Н.Є. Миропольська, Л.О. Хлебнікова та ін. – К.: ІЗМН, 19998. – 156 с.
29. *Волков С.М.* Інституалізовані соціокультурні системи: регіональна специфіка та динаміка: [монографія] / Сергій Михайлович Волков; Нац. акад. мистецтв України. Ін-т культурології; передм. Ю.П. Богуцький. – К.: Ін-т культурології НАМУ, 2010. – 247 с.
30. *Волкова Е.В.* Произведения искусства в мире художественной культуры / Елизавета Васильевна Волкова. – М.: Искусство, 1988. – 239, [1] с.
31. *Всемирная энциклопедия: философия* / глав. науч. ред. и сост. А.А. Грицанов. – М.: АСТ, Мн.: Харвест, Современный литератор, 2001. – 1312 с.
32. *Выготский Л.С.* Психология искусства / Л.С. Выготский; под ред. М.Г. Ярошевского / Л.С. Выготский. – М.: Педагогика, 1987. – 344 с.
33. *Гадамер Г.Г.* Актуальность прекрасного / Г.Г. Гадамер. – М., 1991. – 256 с.
34. *Газнюк Л.М.* Естетика: навч. посіб. для гуманітар. спец. / Л.М. Газнюк, С.В. Могильова, Н.О. М'яснікова, Н.М. Салтан. – К.: Кондор, 2011. – 124 с.
35. *Галкина М.В.* Педагогические условия формирования эстетической культуры студентов педвузов средствами дизайна народного костюма: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 – общая педагогика / М.В. Галкина. – М., 1999. – 24 с.
36. *Галкина М.В.* Педагогические условия формирования эстетической культуры студентов педвузов средствами дизайна народного костюма: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / М.В. Галкина. – М., 1999. – 177 с.
37. *Галузинський В.М.* Педагогіка: теорія та історія: навч. посіб. / В.М. Галузинський, М.Б. Євтух. – К., 1995. – 237 с.
38. *Гегель Г.В.* Эстетика: в 4 т. Т. 3 / Георг Вильгельм Гегель; пер. с нем. – М.: Искусство, 1971. – 322 с.
39. *Гессен С.И.* Основы педагогики. Введение в прикладную философию / отв. ред. П.В. Алексеев / С.И. Гессен. – М.: Школа-Пресс, 1995. – 448 с.
40. *Гете В.* К учению о цвете / В. Гете // Избранные соч. по естествознанию / пер. и коммент. И.И. Канаева. – Л.: АН СССР, 1957. – С. 300-340.

41. *Гинзбург М.Р.* Психологическое содержание личностного самоопределения / М.Р. Гинзбург // Вопросы психологии. – 1994. – № 3. – С. 43-52.
42. *Гіптерс З.В.* Культурологічний словник-довідник: навч. посб. для студ. вищ. навч. / Зінаїда Василівна Гіптерс. – К.: ВД Професіонал, 2008. – 408 с.
43. *Гладких З.И.* Тезаурусный подход в исследовании худ-пед культуры учителя / З.И. Гладких // Ис-во и образование. – 2008. – № 7. – С. 63-81.
44. *Гольдентрихт С.С.* О природе эстетического творчества / С.С. Гольдентрихт. – М.: МГУ, 1977. – 248 с.
45. *Гончаренко С.У.* І все-таки гуманітаризація // Педагогіка і психологія / С.У. Гончаренко. – 1995. – № 1. – С. 12 – 18.
46. *Гончаренко С.У.* Український педагогічний енциклопедичний словник / Семен Гончаренко. – вид. 2-е. допов. й випр. – Рівне: Волинські обереги, 2011. – 552 с.
47. *Гриньова В.М.* Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспект): [монографія] / В.М. Гриньова. – Х.: Основа, 1998. – 300 с.
48. *Гусинский Э.Н.* Введение в философию образования / Э.Н. Гусинский, Ю.Н. Турчанинова. – М.: Логос, 2001. – 224 с.
49. *Данилов М.А.* Теоретические основы обучения и проблема воспитания познавательной активности и самостоятельности учащихся / М.А. Данилов // Вопросы воспитания познавательной активности и самостоятельности школьников. – Казань: Татарское кн. изд-во, 1972. – С. 3-23.
50. *Дем'янчук О.Н.* Психолого-педагогічні проблеми естетичного виховання учнівської молоді / О.Н. Дем'янчук. – К.: Вища шк., 1994. – 62 с.
51. *Дементьева Л.Э.* Формирование эстетической культуры будущего учителя / Л.Э. Дементьева. – Минск, 1984. – 146 с.
52. *Дистервег А.* Руководство для немецких учителей / Адольф Дистервег. – М.: АПНРСФСР, 1956 – 584 с.
53. *Днепров С.А.* Педагогическое сознание: теории и технологии формирования у будущих учителей: [монография] / С.А. Днепров; Урал. гос. пед. ун-т. – Екатеринбург: Уникум, 1990. – 298 с.
54. *Додонов Б.И.* Эмоция как ценность / Б.И. Додонов. – М.: Политиздат, 1978. – 272 с.

55. *Доманский В.А.* Литература и культура: культурологический подход к изучению словесности в школе: учебн. пособ. / Валентин Анатольевич Доманский. – Томск: ТГУ, 2002. – 326 с.
56. *Дранов А.В.* Эстетический опыт / А.В. Дранов // Современное зарубежное литературоведение (страны Западной Европы и США): концепции, школы, термины. – М.: Интрада – Инион, 1996. – 248 с.
57. *Д'юї Дж.* Досвід і освіта / Джон Д'юї; перекл. з англ. М. Василечко. – Львів: Кальварія, 2003. – 84 с.
58. *Дьячкова Н.Л.* Формирование эстетической культуры студентов педагогических вузов средствами взаимосвязи музыкального и изобразительного искусств: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Н.Л. Дьячкова. – М., 2003. – 177 с.
59. *Ежова Е.Ю.* Теория и практика развития эстетической культуры личности студента средствами искусства в образовательном пространстве вуза: [монография] / Е.Ю. Ежова: Ряз. гос. ун.-т им. С.А. Есенина, – Рязань, 2008. – 184 с.
60. *Ермолаева-Томина Л.Б.* Психология художественного творчества: учеб. пособ. для вузов. – М.: Культура, 2005. – 304 с.
61. *Эстетика:* навч. посіб. / [М.П. Колесніков, О.В. Колеснікова, В.О. Лозовой та ін.]; за ред. В.О. Лозового. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 208 с.
62. *Эстетична оцінка:* [монографія] / О.П. Воєводін, О.В. Горохова. – Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2010. – 140 с.
63. *Жураковский Г.Е.* Очерки по истории античной педагогики / Геннадий Евгеньевич Жураковский. – М.: АПН РСФСР, 1963. – 510 с.
64. *Заброцький М.М.* Основи вікової психології: навч. посіб. / М.М. Заброцький. – Тернопіль: навч. книга – Богдан, 2001. – 112 с.
65. *Зайцева І.Є.* Розвиток естетичної культури майбутніх учителів засобами театрального мистецтва: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / І.Є. Зайцева. – К., 2001. – 20 с.
66. *Здравомыслов А.Г.* Потребности, интересы, ценности / А.Г. Здравомыслов. – М.: Политиздат, 1986. – 222 с.
67. *Здравомыслов А.Л.* Проблема интересов в социологической теории / А.Л. Здравомыслов. – Л.: ЛГУ, 1964. – 211 с.
68. *Зимняя И.А.* Педагогическая психология: учеб. для студ. высш. учеб. завед. / Ирина Алексеевна Зимняя. – Ростов н /Д.: Феникс, 1996. – 480 с.

69. *Зись А.Л.* Искусство и эстетика. Введение в искусствознание: изд. 2-е, испр. и доп./ А.Л. Зись. – М.: Искусство, 1974. – 447 с.
70. *Зотеева Т.А.* Формирование готовности студентов пединститута к эстетическому воспитанию дошкольников: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 / Тамара Алексеева Зотеева; КГПИ им. М.П. Драгоманова. – К., 1992. – 23 с.
71. *Зязюн І.А.* Культура в контексті політики та освіти / І.А. Зязюн // Мистецтво та освіта. – 1998. – № 2. – С. 2-8.
72. *Зязюн І.А.* Філософські проблеми гуманізації і гуманітаризації освіти / І.А. Зязюн // Педагогіка толерантності. – 2000. – № 3. – С. 58-60.
73. *Зязюн І.А.* Естетична регуляція ціннісної свідомості / І. Зязюн // Професійно-художня освіта України: зб. наук. пр. / [редкол.: І.А. Зязюн (голова), В.О. Радкевич, Р.Т. Шмагало (заст. голови) та ін.]. – К.; Черкаси: Черкаський ЦНТЕІ, 2005. – Вип. III. – С. 3-15.
74. *Зязюн І.А.* Естетичний досвід особи: формування і сфери вияву / І.А. Зязюн. – К.: Вища шк., 1976. – 174 с.
75. *Зязюн І.А.* Естетичні засади розвитку особистості // Мистецтво у розвитку особистості: монографія; за ред., передмова та післямова Н.Г. Ничкало. – Чернівці: Зелена Буковина, 2006. – 224 с.
76. *Зязюн І.А.* Культура в контексті політики та освіти / І.А. Зязюн // Мистецтво та освіта. – 1998. – № 2. – С. 2-8.
77. *Зязюн І.А.* Філософія серця Г. Сковороди / І.А. Зязюн // Шлях освіти. – 1998. – № 1. – С. 38-40.
78. *Игнатъев Е.И.* Психология изобразительной деятельности детей / Е.И. Игнатъев. – Л., 1961. – 64 с.
79. *Ильенков Э.В.* О специфике искусства / Э.В. Ильенков // Вопросы эстетики. – Вып. 4. – 1960. – С. 37-45.
80. *Иоханнес Ит.* Искусство цвета / пер. с немец.; предисл. Л. Монаховой / Иттен Иоханнес. – 2-е изд. – М.: Д. Аронов, 2001. – 96 с.
81. *Исаев И.Ф.* Профессионально-педагогическая культура преподавателя: учеб. пособ. / И.Ф. Исаев. – [2-е изд.]. – М.: Академия, 2004. – 208 с.
82. *Іванова О.І.* Естетичне середовище як складова частина виховного процесу студентів ви-щих навчальних закладів / О.І. Іванова // Духовність особистості: методологія, теорія і практика: зб. наук. праць (гол. ред. Г.П. Шевченко). – Вип. 2 (25). – Луганськ.: Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2008. – С. 45–51.
83. *Каган М.С.* Системный подход и гуманитарное знание: избранные статьи / М.С. Каган. – Л.: ЛГУ, 1991. – 389 с.

84. *Каган М.С.* Начало эстетики: [монография] / М.С. Каган. – М.: Искусство, 1964. – 209 с.
85. *Каган М.С.* Философия культуры: [монография] / М.С. Каган. – СПб.: Петрополис, 1996. – 414 с.
86. *Каган М.С.* Философская теория ценностей: [монография] / М.С. Каган. – СПб.: Петрополис, 1997. – 205 с.
87. *Каган М.С.* Эстетика как философская наука: [монография] / М.С. Каган. – СПб.: Петрополис, 1997. – 544 с.
88. *Каган М.С.* Этическое и эстетическое в системе ценностей / М.С. Каган, Т.В. Холостова // Этическое и эстетическое: [сб. науч. ст.] / отв. ред. И.С. Каган, В.Г. Иванов. – Л.: ЛГУ, 1971. – С.15.
89. *Кайдановська О.О.* Методичні рекомендації до курсу «Основи композиції»: творчі практичні завдання / Олена Олександрівна Кайдановська. – Полтава: ПДПУ, 2002. – 56 с.
90. *Камінський А.Г.* Эстетика: властивості, явища і процеси / А.Г. Камінський. – Тернопіль: Економічна думка, 2003. – 197 с.
91. *Канарский А. С.* Диалектика эстетического процесса: Диалектика эстетического как теория чувственного познания / Анатолий Станиславович Канарский. – К.: Вища шк., 1979. – 214 с.
92. *Кандинский В.О.* О духовном в искусстве / В.О. Кандинский. – М.: Архимед, 1992. – 264 с.
93. *Кардашов В.Н.* Теоретичні та методичні засади художньо-творчого розвитку школярів: [монографія] / Під. ред. Н.А. Кушаєва-Бердянськ: Будинок техніки плюс, 2000. – 160 с.
94. *Кардовский Д.Н.* Об искусстве: воспоминания, статьи, письма / Дмитрий Николаевич Кардовский. – М.: Академия художеств, 1960. – 340 с.
95. *Кашникова Е.Ю.* Эстетическое самообразование студентов гуманитарного вуза / Е.Ю. Кашникова // Искусство и образование. – 2011. – № 2. – С. 36-45.
96. *Киященко Н.И.* Эстетический вкус / Н.И. Киященко, Н.Л. Лейзеров // Эстетическое сознание и процесс его формирования / [отв. ред. Н.И. Киященко, Н.Л. Лейзеров]. – М., 1988. – С. 119-137.
97. *Киященко Н.И.* Вопросы формирования системы эстетического воспитания в СССР / Николай Иванович Киященко. – М.: Искусство, 1971. – 160 с.
98. *Киященко Н.И.* Современные концепты эстетического воспитания: теория и практика // Традиционная модель эстетического воспитания в Японии / Н.И. Киященко. – М.: Ифра, 1998. – 313 с.

99. *Клепко С.Ф.* Філософія освіти в європейському контексті / Сергій Федорович Клепко. – Полтава: ПОІППО, 2006. – 328 с.
100. *Ковалев А.Г.* Психология личности / А.Г. Ковалев. – изд. 3-е. – М.: Просвещение, 1970. – 390 с.
101. *Ковалев В.И.* Мотивы поведения и деятельности / В.И. Ковалев. – М.: Наука, 1988. – 192 с.
102. *Колесников И.А.* О феномене педагогического мастерства / И.А. Колесников // Интегрированные основы педагогического мастерства. – СПб, 1996. – С. 7-9.
103. *Кольорознавство: [в 3 ч.]. Ч. III.* Теорія кольорової гармонії для спеціальності 2121 «Педагогіка та методика початкового навчання з додатковою спеціальністю учитель образотворчого мистецтва» / [Упоряд.: Л. Бичкова, Н. Литвиненко]. – Полтава, 1990. – 47 с.
104. *Комарова А.И.* Эстетическая культура личности / А.И. Комарова. – К.: Вища школа, 1988. – 152 с.
105. *Кондрашова Л.* Емоційна домінанта підготовки майбутніх педагогів до професійної діяльності / Л. Кондрашова // Рідна школа № 7/8. – 2010. – С. 14-19.
106. *Конецкая В.П.* Социология коммуникации / В.П. Конецкая. – М.: МГУ, 1997. – 304 с.
107. *Коновець С.В.* Сприймання та оцінювання творів образотворчого мистецтва // Виховання естетичної культури школярів: навч. посіб. / І.А. Зязюн, Н.Є. Миропольська. Л.О. Хлєбнікова та ін. – К.: ІЗМН, 1998 – 156 с.
108. *Коровин В.И.* Эстетический идеал советского человека / В.И. Коровин. – М.: Знание. 1976. – 40 с.
109. *Коровин Константин.* Жизнь и творчество: письма, документы, воспоминания / Константин Коровин; сост. Н.М. Молева. – М.: Акад. художеств СССР, 1963. – 563 с.
110. *Костюк Г.С.* Избранные педагогические труды / Г.С. Костюк. – М.: Педагогика, 1988. – 301 с.
111. *Котенева И.С.* Формирование эстетико-экологической культуры будущего учителя средствами искусства: автореф. дисс. на сосикание учен. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 – теория и история педагогики; 13.00.04 – теория и методика профессионального образования / Котенева Ирина Сергеевна. – Луганск, 1996. – 246 с.

112. *Кременцова О.В.* Из опыта эстетического образования и воспитания будущих учителей / О.В. Кременцова // Советская педагогика. – № 10. – 1976. – С. 57-65.
113. *Кривцун О.А.* Эстетика: учеб. / О.А. Кривцун. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 434 с.
114. *Крисаченко В.Г.* Екологічна культура: теорія і практика: навч. посіб. / В.Г. Крисаченко. – К.: Заповіт, 1996. – 352 с.
115. *Крутоус В.П.* Путь к прекрасному: об эстетическом идеале: кн. для уч-ся ст. кл. / В.П. Крутоус. – М.: Просвещение, 1989. – 191 с.
116. *Крылова Н.Б.* Эстетические отношения: содержание и функции / Н.Б. Крылова. – М.: Знание, 1980. – 64 с.
117. *Крылова Н.Б.* Культурология образования / Н.Б. Крылова. – М.: Народное образование, 2000. – 272 с.
118. *Крылова Н.Б.* Формирование эстетической культуры личности: школа, трудовой коллектив, вуз / Н.Б. Крылова, А.П. Печко. – М.: Знание, 1986. – 64 с.
119. *Крылова Н.Б.* Эстетические отношения: содержание и функции / Н.Б. Крылова. – М.: Знание, 1980. – 64 с.
120. *Крылова Н.Б.* Эстетический потенциал культуры / Ната Крылова. – М.: Прометей, 1990. – 146 с.
121. *Крымский С.Б.* Научное знание и принципы его трансформации / С.Б. Крымский. – К.: Наук. Думка, 1974. – 207 с.
122. *Кудин В.А.* Раздумья / В.А. Кудин. – 2-е изд., допол. – Харьков: НТУ ХПИ, 2006. – 356 с.
123. *Кузин В.С.* Психология живописи / В.С. Кузин. – изд. 4-е, испр. – М., 2005. – 304 с.
124. *Кузин В.С.* Психология: учеб. для худ. училищ / Владимир Сергеевич Кузин. – М.: Высш. школа, 1974. – 280 с.
125. *Кузьмінський А.І.* Педагогіка: підруч. / А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. – К.: Знання-Прес, 2003. – 418 с.
126. *Куренкова Р.А.* Эстетика: учеб. для студ. высш. учеб. заведений / Р.А. Куренкова. – М.: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. – 368 с.
127. *Ландгребе Л.* Что такое эстетический опыт // Современная западно-европейская и американская эстетика / Л. Ландгребе. – М., 1989. – 242 с.
128. *Лаптев А.М.* Рисунок пером / Алексей Михайлович Лаптев. – М.: Академии художеств СССР, 1962. – 166 с.
129. *Леонардо да Винчи.* Суждения о науке и искусстве / [пер. с итал. В. Зубова и др.]. – СПб.: Азбука, 2001. – 702 с.

130. *Леонтьев А.Н.* Деятельность. Сознание. Личность / Алексей Николаевич Леонтьев. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.
131. *Лещенко М.П.* Зарубіжні технології підготовки учителів до естетичного виховання: [монографія] / Марія Петрівна Лещенко. – 2-е вид., доп. – К.: Гротеск, 1996. – 192 с.
132. *Липпс Т.* Психология, наука и жизнь / Т. Липпс. – М.: Мысль, 1902. – 64 с.
133. *Липский В.Н.* Эстетическая культура и личность / Владимир Николаевич Липский. – М.: Знание, 1987. – 123, [3] с.
134. *Лихачев Д.Б.* Теория эстетического воспитания школьников / Д.Б. Лихачев. – М., 1989. – 77 с.
135. *Личковах В.А.* Світ людини в мистецтві (світоглядно-антропологічні засади теорії естетичного виховання) / В.А. Личковах. – Чернігів, 2005. – 152 с.
136. *Лобач О.О.* Емоційна культура майбутнього вчителя як умова емоційної вихованості дитини / О.О. Лобач // збір. наук. праць Полтав. держ. пед. ун-ту ім. В.Г. Короленка. – Полтава: ПДПУ ім. В.Г. Короленка, 2002. – Вип. 5/6 (26/27). – С. 177–187.
137. *Лозова В.І.* Теоретичні основи виховання і навчання: навч. посіб. для студ. пед. навч. закладів / В.І. Лозова, Г.В. Троцько. – Харків, 1997. – 338 с.
138. *Ломов Б.Ф.* Формирование графических знаний и знаний учащихся / Борис Федорович Ломов. – М.: Наука, 1959. – 272 с.
139. *Лопатина Т.С.* Педагогические требования к анализу урока: метод. рек. / Т.С. Лопатина. – М.: ВНМЦ ПТО, 1989. – 50 с.
140. *Лосев А.Ф.* История античной эстетики: учебн. пособ. / А.Ф. Лосев. – Харьков: Фолио; М.: АСТ, 2000. – 624 с.
141. *Лосев А.Ф.* Форма – стиль – выражение / сост. А.А. Тахо-Годи / А.Ф. Лосев. – М.: Мысль, 1995. – 944 с.
142. *Лосев А.Ф.* Эстетика // Философская энциклопедия. – Т.5. – М.: Советская энциклопедия, 1970. – 616 с.
143. *Лук'янова Л.Б.* Екологічна освіта у професійно-технічних навчальних закладах: теоретичний і практичний аспекти: [монографія] / Л.Б. Лук'янова. – К.: Міленіум, 2006. – 252 с.
144. *Людина і довкілля:* антологія: у 2 кн. – Кн. 2: Людина і довкілля в українській духовності / [упоряд., автор вступ. розділів, біогр. довідок та коментарів В.С. Крисаченко]. – К.: Заповіт, 1995. – 432 с.
145. *Маслоу А.* Мотивация и личность / Абрахам Маслоу; [пер. с англ.] – СПб.: ПИТЕР, 2003. – 351 с. – (Мастера психологии).

146. *Масол Л.М.* Загальна мистецька освіта: теорія і практика: [монографія] / Л.М. Масол, К.: Промінь, 2006. – 432 с.
147. *Масол Л.М.* Концепція загальної мистецької освіти // Мистецтво і освіта / Л.М. Масол. – К.– Вип. № 1.–2004. – С. 2-5.
148. *Масол Л.М.* Методика навчання мистецтва у початковій школі: посіб. для вчителів / Л.М. Масол, О.В. Гайдамака, Е.В. Бєлкіна, О.В. Калініченко, І.В. Руденко. – Х.: Веста: Вид-во «Ранок», 2006. – 256 с.
149. *Масол Л.М.* Методика навчання мистецтва у початковій школі: посіб. для вчителів / Л.М. Масол, О.В. Гайдамака, Е.В. Бєлкіна, О.В. Калініченко, І.В. Руденко. – Х.: Веста: Видавництво «Ранок», 2006. – 256 с.
150. *Мастера искусства об искусстве:* избр. отрывки из писем, дневников, речей и трактатов: в 7 т. Т. 4 [под. общ. ред. А.А. Губера и др.]. – М.: Искусство, 1967. – 622, [66] с.
151. *Мелик-Пашаев А.А.* Педагогика искусства и творческие способности / А.А. Мелик-Пашаев. – М., 1981. – 96 с.
152. *Мельничук С.Г.* Теорія і практика формування естетичної культури майбутніх учителів: (історико-педагогічний аспект): [монографія] / Сергій Гаврилович Мельничук. – Кіровоград: КДПУ ім. В. Винниченка, 2006. – 248 с.
153. *Минайлоба И.Г.* Формирование эстетической культуры будущих учителей изобразительного искусства в процессе выполнения композиции натюрморта: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / И.Г. Минайлоба. – М., 2005. – 24 с.
154. *Миропольська Н.Є.* Формування художньої культури учнів загальноосвітньої школи засобами мистецтва слова: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Миропольська Наталія Євгенівна; Інститут педагогіки АПН України. – К., 2003. – 414 с.
155. *Миропольська Н.Є.* Мистецтво слова в структурі художньої культури учня: теорія і практика: [монографія] / Н.Є. Миропольська; АПН України, Ін-т проблем виховання. – К.: Парламентське вид-во, 2002. – 204 с.
156. *Мищенко А.И.* Теоретико-методологические основы формирования содержания педагогического образования / А.И. Мищенко, Л.И. Мищенко, Е.Н. Шиянов. – М.: МПГУ им. Ленина, 1991. – 285 с.
157. *Мовчан В.С.* *Естетика:* навч. посіб. / В.С. Мовчан. – К., 2011. – 527 с.

158. *Мойсеюк Н.Є.* Педагогіка: навч. посіб. / Н.Є. Мойсеюк. – 3-є вид., доповнене. – К., 2001. – 608 с.
159. *Молчанова А.С.* На вкус, на цвет: теоретический очерк об эстетическом вкусе / А.С. Молчанова. – М.: Искусство, 1969. – 120 с.
160. *Морозов А.В.* Деловая психология: курс лекций: учеб. для высш. и сред. спец. учеб. заведений / А.В. Морозов. – СПб: Союз, 2000. – 576 с.
161. *Морозова Н.Г.* Учителю о познавательном интересе / Наталия Григорьевна Морозова. – М.: Знание, 1979. – 47 с.
162. *Морфологія культури: тезаурус* / [за ред. проф. В.О. Лозового]. – Х.: Право, 2007. – 384 с.
163. *Мотому Такада.* Нинген-но света-е-але тецугаку // Философия человеческого будущего / *Такада Мотому.* – Токио, 1977. – 83 с.
164. *Мурашко Н.* Киевская рисовальная школа: воспоминания старого учителя / Николай Мурашко. – К.: Друкарня Потаповых, 1907. – 118 с.
165. *Наумова И.Ф.* Социологические и психологические аспекты целенаправленного поведения / И.Ф. Наумова. – М., 1988. – 199 с.
166. *Неменский Б.М.* Мудрость красоты: о проблемах эстетического воспитания: кн. для учителя / Борис Михайлович Неменский. – М.: Просвещение, 1987. – 253 с.
167. *Неменский Б.М.* Распахни окно: мысли художника об эстетическом воспитании / Б.М. Неменский. – М.: Мол. гвардия, 1974. – 188 с.
168. *Нестеренко Г.П.* Основы художественного воспитания учителей начальных классов с дополнительной специальностью «Музыка»: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.02 / Г.П. Нестеренко. – М., 1990. – 16 с.
169. *Нечепоренко М.В.* Формування естетичної культури студентів класичних університетів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / М.В. Нечепоренко. – Х., 2005. – 176 с.
170. *Овсянников М.Ф.* Что изучает эстетика / М.Ф. Овсянников. – М.: Знание, 1976. – 64 с.
171. *Овчинников Ю.А.* Эстетическая картина мира и ценностные ориентации / Ю.А. Овчинников // Ценностные ориентации личности, пути и способы их формирования: тезисы докладов науч. конф., 22-23 мая 1984 г. / отв. ред. О.Д. Леонова. – Петрозаводск, 1984. – С. 73-74.
172. *Огюст Роден.* Мысли об искусстве. Воспоминания современников / сост. Н.И. Рыбакова. – М.: Республика, 2000. – 35 с.

173. *Оксфордський толковий словарь по психологии* / [под ред. А. Ребера]. – 2002 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vocabulary.ru/dictionary/487/>. – Загл. с экрана. – Язык русс.
174. *Олексюк О.* Духовний потенціал мистецтва // *Мистецтво та освіта* / О. Олексюк. – 1996. – № 2. – С. 2-6.
175. *Орлов В.Ф.* Професійне становлення майбутніх вчителів мистецьких дисциплін: теорія і технологія: [монографія]; за заг. ред. І.А. Зязюна. – К.: Наукова думка, 2003. – 262 с.
176. *Основи психології: підруч.* / за заг. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. – вид. 6-те, стереотипне. – К.: Либідь, 2006. – 632 с.
177. *Основы теории и художественной культуры: учебн. пособ.* / под ред. Л.М. Мосоловой. – СПб.: Лань, 2001. – 288 с.
178. *Отич О.М.* Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання: теоретичний і методичний аспекти: [монографія] / Олена Миколаївна Отич; [за наук. ред. І.А. Зязюна]. – Чернівці: Зелена Буковина, 2007. – 752 с.
179. *Падалка Г.М.* Естетична культура майбутніх вчителів та умови її формування / Г.М. Падалка // *Вища і середня педагогічна освіта*. – К., 1991. – Вип. 15. – С. 56-61.
180. *Падалка Г.М.* Педагогіка мистецтва (теорія і методика мистецьких дисциплін): [навч. посіб.] / Падалка Галина Микитівна. – К.: Освіта України, 2008. – 274 с.
181. *Пальчевський С.С.* Педагогіка: навч. посіб. – 2-е вид. / С.С. Пальчевський. – К.: Каравелла, 2008. – 496 с.
182. *Панченко В.В.* Принцип екологізації як фактор гармонійного розвитку особистості учня / В.В. Панченко // *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. – 2001. – Вип. 4. – С. 127 – 136.
183. *Панченков А.О.* Полікультурне виховання в школі / А.О. Панченков // *Відкритий урок*. – 2001. – № 9-10. – С. 14-18.
184. *Пахтер М.* Культура на перепутье. Культура и культурные институты в XXI веке / М. Пахтер, Ч. Лендрич; [пер. с англ. Л. Звонська]. – М.: Классика. – 2003. – 211 с.
185. *Педагогика: учеб. пособ. для студентов пед. ин-тов* / Ю.К. Бабанский, В.А. Сластенин, Н.А. Сорокин и др., Под ред. Ю.К. Бабанского. – М.: Просвещение, 1988. – 479 с.
186. *Педагогическая энциклопедия* / Ред. И.А. Каиров. – М.: Сов. Энциклопедия, 1966. – Т. 3. – С. 96.

187. *Педагогічна майстерність*: підруч. / [І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.]; за ред. І.А. Зязюна. – К.: Вища шк., 1997. – 349 с.
188. *Пестолаци И.Г.* Избр. пед. произведения: в 3 т. Т. 2: 1791-1804 гг. Из работ 1791-1798 / пер. с нем., под. текста и примеч. В.А. Ротенберга; под. ред. М.Ф. Шабаевой. – М.: АПН РСФСР, 1963.
189. *Петрова Г.А.* Вопросы эстетической подготовки будущего учителя / Галина Александровна Петрова. – Казань: Казан. ун-т, 1976. – 2000 с.
190. *Печко Л.П.* Основные характеристики эстетико-педагогической среды школы, урока, класса // Эстетическая среда и развитие культуры личности: сб. науч. тр. / под. ред. Л.П. Печко, Н.П. Гвоздевой. – М.-Луганск : ИХО РАО, 2000. – С. 5-19.
191. *Печко Л.П.* Эстетическая культура личности и ее развитие // Приобщение личности к эстетической культуре в педагогическом процессе: сб. науч. труд. / под. ред. Л.П. Печко. – М.: АПН ССР, 1991. – С. 6-19.
192. *Пирадов А.В.* Эстетическая культура личности / А.В. Пирадов. – Л.: Знание, 1978. – 35 с.
193. *Підласий І.П.* Практична педагогіка, або три технології: інтеракт. підруч. для педагогів ринкової системи освіти / Іван Павлович Підласий. – К.: Слово, 2004. – 615 с.
194. *Пічкур М.О.* Композиційна культура майбутнього вчителя образотворчого мистецтва / М.О. Пічкур // Наукові записки Тернопіль. держ. пед. ун-ту ім. Володимира Гнатюка. – Серія: Педагогіка. – Тернопіль. – 1998. – № 2. – С. 56-59.
195. *Платонов К.К.* Структура и развитие личности / К.К. Платонов. – М.: Наука, 1986. – 256 с.
196. *Платонов К.К.* Краткий словарь системы психологических понятий / К.К. Платонов. – М.: Высшая школа, 1984. – 174 с.
197. *Побережна Л.Л.* Структурні складові естетичної культури вчителя музики // Наука і сучасність: збірн. наук. праць / Л.Л. Побережна. – К.: Логос, НПУ. – 1999. – Ч. III. – С. 154-161.
198. *Побережна Л.Л.* Психолого-педагогічні засади розвитку естетичної культури студентів музично-педагогічних факультетів // Соціалізація особистості: збірн. наук. праць. – К.: НПУ. – 1999. – Вип. 3. – С. 28-34.
199. *Подольська Є.А.* Культурологія: навч. посіб. / Є.А. Подольська, В.Д. Лихвар, К.А. Іванова. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 288 с.

200. *Полюдова Е.Н.* Визуальная культура и современное художественное образование / Е.Н. Полюдова // Педагогика искусства. – 2012. – № 3. – С. 1-11.
201. *Попова В.Л.* Естетична підготовка вчителів у діяльності педагогічних курсів Слобожанщини (кінець ХІХ – початок ХХ ст.): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / В.Л. Попова. – Харьков, 2003. – 224 с.
202. *Проблемы эстетического развития личности школьника* / под ред. А.И. Бурова, Е.В. Квятковского. – М.: Педагогика, 1987. – 96 с.
203. *Проектирование и создание образовательной среды для профессионально-личностного развития студентов* / А. Артюхина // Alma mater. – 2006. – №9. – С. 15-21.
204. *Пронин А.М.* Этика и эстетика: конспект лекций / А.М. Пронин. – Пенза: Пенз. гос. ун-т, 2005. – 179 с.
205. *Психология развивающейся личности* / под ред. А.В. Петровского. – М.: Педагогика, 1987. – 238 с.
206. *Психологічне дослідження творчих перцептивних процесів на різних вікових рівнях: монографія* / [В.О. Моляко, І.М. Біла, Н.А. Вагонова та ін.]; за ред. В. Моляко. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2012. – 210 с.
207. *Радкевич В.О.* Теоретичні і методичні засади професійного навчання у закладах профтехосвіти художнього профілю: [монографія] / В.О. Радкевич; за ред. Н.Г. Ничкало. – К.: УкрІНТЕІ, 2010. – 424 с.
208. *Разумный В.А.* Эстетическое воспитание: сущность, форма, методы / В.А. Разумный. – М.: Мысль, 1969. – 190 с.
209. *Райский Б.Ф.* Руководство самообразованием школьников: из опыта работы / Б.Ф. Райский, М.Н. Скаткин. – М.: Просвещение, 1983. – 143 с.
210. *Ракитин В.И.* Искусство видеть / В.И. Ракитин. – М.: Знания. 1992. – 128 с.
211. *Раппопорт С.Х.* Искусство и эмоции / Семен Хаскелевич Раппопорт. – изд. 2-е. – М.: Музыка, 1972. – 237 с.
212. *Роджерс К.* Свобода учиться / Карл Р. Роджерс, Давид Фрейберг; пер. с англ. – М.: Смысл, 2002. – 527 с.
213. *Ростовцев Н.Н.* Развитие творческих способностей на занятиях рисованием / Н.Н. Ростовцев, А.Е. Терентьев. – М.: Просвещение, 1987. – 176 с.
214. *Ростовцев Н.Н.* Учебный рисунок: учеб. пособ. пед. училищ / М.М. Ростовцев. – М.: Просвещение, 1976. – 287 с.

215. *Рубинштейн С.Л.* Основы общей психологии: учеб. пособ. для студ. вузов, обучающихся по направлению спец. психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2005. – 705 с.
216. *Рубцов В.В.* Проектирование развивающей образовательной среды школы / В.В. Рубцов, Т.Г. Ивошина. – М.: МГППУ, 2002. – 271 с.
217. *Рудницька О.П.* Педагогіка: загальна та мистецька: навч. посіб. / Оксана Рудницька. – Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2005. – 358 с.
218. *Рудницька О.П.* Сучасна парадигма педагогіки мистецтва / Оксана Рудницька // Виховний процес у вузі: симбіоз нового і традиційного: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. – Кам'янець-Подільський, 2000. – С. 10.
219. *Руссо Ж.-Ж.* Эмиль или о воспитании / Жан-Жан Руссо; пер. с франц. М.А. Энгельгардтъ. – СПб.: Школа и жизнь, 1912. – 489 с.
220. *Савченко С.В.* Социализация студенческой молодежи в условия регионального образовательного пространства / Сергей Викторович Савченко. – Луганск: Альма-Матер, 2003. – 311 с.
221. *Саидов А.Р.* Формирование эстетической культуры будущих учителей в процессе педагогической практики: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования / С.А. Рахматшоевич. – Душанбе, 2012. – 24 с.
222. *Самохвалова В.И.* Эстетическая культура как комплексный феномен утверждения и реализации человека в мире / В.И. Самохвалова // Эстетическая культура: сб. науч. тр. / под. рук. И.А. Конилова. – М.: РАН, Ин-т философии, 1996. – С. 32-66.
223. *Сафронов Б.* Художественная культура: понятия, термины / Б. Сафронов. – М., 1978. – С. 176.
224. *Світова художня культура: від первісного суспільства до початку середньовіччя:* навч. посіб. / О.П. Щолокова, С.В. Шип, О.Л. Шевнюк, О.М. Семашко. – К. : Вища шк., 2004. – 175 с.
225. *Седова Л.Н.* Становление творческой личности в условиях развивающей среды / Л.Н. Седова // Проблемы образования: теория и практика. – 1999. – № 1.
226. *Сельченко К.В.* Новейшая цветопсихология / К.В. Сельченко. – Минск: Харвест, 2007. – 672 с.
227. *Семешко Е.Г.* Деякі особливості виконання пленерних етюдів як складової художньої освіти / Е.Г. Семешко // Проблеми сучасності: мистецтво, культура, педагогіка: зб. наук. праць / Луган. держ. ін.-т

- культури і мистецтв; за заг. ред. В.Л. Філіппова. – Луганськ: Вид-во ЛДІКМ, 2010. – Вип. 15. – С. 217-221.
228. Сидоров А.А. Рисунки старих мастеров / А.А. Сидоров. – М.-Л.: Искусство, 1940. – 278 с.
229. Сисоева Л.С. Эстетическая потребность и эстетическая ценность / Л.С. Сисоева. – Томск: Томский ун-т, 1973. – 39 с
230. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості вчителя: навч. посіб. / С.О. Сисоєва. – К.: ІСДОУ, 1994. – 112 с.
231. Сідорова І.С. Формування естетичної культури студентів педагогічних університетів у позааудиторній художній діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 – теорія і методика виховання / Ірина Сергіївна Сідорова. – Умань, 2013. – 21 с.
232. Скатерщиков В.К. Твой эстетический вкус / Виктор Константинович Скатерщиков. – М.: Знание, 1963. – 46 с.
233. Слостенин В.А. Введение в педагогическую аксиологию / В.А. Слостенин, Г.И. Чижилова. – М.: Академия, 2003. – 192 с.
234. Слостенин В.А. Педагогика: учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений / В.А. Слостенин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов; под ред. В.А. Слостенина. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 576 с.
235. Слободчиков В.И. Образовательная среда: реализация целей образования в пространстве культуры / В.И. Слободчик // Новые ценности образования: культурные модели школ: сборник / ред. Н. Крылова. – М.: Инноватор, 1997. – Вып. 7. – С. 177-184.
236. Словник іншомовних слів / за ред.: чл.-кор. АН УРСР О.С. Мельничука. – К.: Головн. 7 ред. УРЕ, 1975. – 776 с.
237. Смирнов В.И. Общая педагогика в тезисах, дефинициях, иллюстрациях / В.И. Смирнов. – М.: Пед. об-во России, 2000. – 416 с.
238. Сморгж Л.О. Естетика: навч. посіб. / Л.О. Сморгж. – К.: Кондор, 2005. – 334 с.
239. Советский энциклопедический словарь / под ред. А.М. Прохорова. – М.: Сов. энцикл., 1979. – 1600 с.
240. Сопіна Я.В. Формування естетичної культури студентів музично-педагогічних факультетів: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Ярослава Вікторівна Сопіна; Луганський держ. пед. ун.-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2003. – 20 с.

241. *Станиславский К.С.* О различных направлениях в театральном искусстве / К.С. Станиславский. – М.: ЛКИ, 2010. – 136 с.
242. *Станиславский К.С.* Собрание сочинений в 8 т. Т.1. / Моя жизнь в искусстве / ред. колл.: М.Н. Кедров (гл. редактор), О.Л. Книппер-Чехова, А.Д. Попов и др. – М.: Искусство, 1954.– 515 с.
243. *Стефановская Т.А.* Педагогика: наука и искусство: курс лекцій [учеб. пособ. для студентов, преподавателей, аспирантов] / Т.А. Стефановская. – М.: Совершенство, 1998. – 368с.
244. *Столович Л.Н.* Жизнь – творчество – человек. Функции художественной деятельности / Л.Н. Столович. – М.: Политиздат, 1985. – 415 с.
245. *Столяренко А.М.* Общая педагогика: учеб. пособ. для студентов вузов, обучающихся по педагогическим специальностям (030000) / А.М. Столяренко. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 479 с.
246. *Суна У.Ф.* Эстетическая культура студента: опыт социологического анализа / Улдис Фрицевич Сунна. – М.: Моск. ун-т, 1977. – 69 с.
247. *Суходольская-Кулешова О.В.* Формирование эстетической культуры будущего учителя / О.В. Суходольская-Кулешова // Педагогика. – 2003. – № 5. – 17-23.
248. *Сухомлинский В.А.* Избранные педагогические сочинения: в 5 т. Т. 2 / В.А. Сухомлинский.– М., 1980. – 287 с.
249. *Сухомлинский В.А.* О воспитании / Сост. С. Соловейчик / В.А. Сухомлинский. – М.: Политиздат, 1982. – 270 с.
250. *Талызина Н.Ф.* Управление процессом усвоения знаний / Н.Ф. Талызина. – М.: МГУ, 1975. – 343 с.
251. *Тарасенко Г.С.* Екологічна естетика в системі професійної підготовки вчителя: методол. аспект. – Вінниця: РВВ ВАТ Віноблдрукарня, 1997. – 112 с.
252. *Теплов Б. М.* Вопросы психологии восприятия и мышления / Б.М. Теплов. – М.-Л.: АПН РСФСР, 1948. – 303 с.
253. *Титаренко В.П.* Теорія і практика формування естетичної культури майбутніх учителів трудового навчання засобами українських народних промислів: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / В.П. Титаренко. – Київ, 2009. – 32 с.
254. *Тушева В.* Культурологічні основи вищої педагогічної освіти / В. Тушева // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2005. – № 5. – С. 25–34.
255. *Усатенко Т.П.* Культурологія в трансформаційних процесах освіти / Т.П. Усатенко // Культурологічна складова професійного розвитку

- педагога: зб. наук. пр. / за ред. Л. Хомич, Л. Султанової, Т. Шахрай. – Київ; Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2012. – с. 34-42.
256. *Ушинский К.Д.* Педагогічна подорож по Швейцарії / К.Д. Ушинський // Вибрані педагогічні твори: у 2 т. Т. 2 / за ред. О.І. Пискунова. – К., 1983. – С. 103.
257. *Ушинський К.Д.* Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології / Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: у 2 Т. / за ред. О.І. Пискунова. – К.: Рад. шк., Т. 1. – С.192-463.
258. *Федорищева С.П.* Естетичні основи формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя музики: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Федорищева Світлана Павлівна. – Луганськ, 2001. – 237 с.
259. *Федь А.М.* Естетичний світ педагога: [монографія] / А.М. Федь. – Слов'янськ: ПП Канцлер, 2005. – 300 с.
260. *Феномен української культури: методологічні засоби осмислення* / За ред. В. Шинкарук, Є. Бистрицький. – К.: Фенікс, 1996. – 477 с.
261. *Философия* / [В.И. Волович, Г.Т. Головченко, В.Г. Кремень и др.]; под общ. ред. В.Г. Кременя, Н.И. Горлача. – изд. 4-е, перераб. и доп. – Х.: Прапор, 2004. – 640 с.
262. *Философский словарь* / [авт. – сост. И.В. Андрушенко и др]. – К: А.С.К., 2006. – 1053 с.
263. *Философский словарь* / под ред. И.Г. Фролова. – 5-е изд. – М.: Политиздат, 1986. – 590 с.
264. *Философский энциклопедический словарь* / [глав. ред. Л.Ф. Ильичёв, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалёв, В.Г. Панов]. – М.: Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.
265. *Філіпчук Г.Г.* Еко-етична парадигма в освіті дорослих // Педагогічний процес: теорія і практика: зб. наук. пр. / [голов. ред. С.О. Сисоєва]; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К.: ЕКМО, 2005. – С.281-286.
266. *Філіпчук Г.Г.* Громадянське суспільство: освіта, етнокультурна, етнополітика: [монографія] / Г.Г. Філіпчук. – Чернівці: Зелена Буковина, 2002. – 448 с.
267. *Фірсова Л.С.* Формування естетичної культури майбутні учителів засобами декоративно-прикладного мистецтва: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Людмила Станіславівна Фірсова. – Черкаси, 2000. – 246 с.
268. *Флоренский П.А.* Иконостас: избр. тр. по искусству / П.А. Флоренский. – М., 1995. – 254 с.

269. *Харламов И.Ф.* Педагогика: учеб. пособ. / И.Ф. Харламов. – М.: Высш.шк., 1990. – 576 с.
270. *Хекхаузен Х.* Психология мотивации достижения / Х. Хекхаузен. – Санкт-Петербург: Речь, 2001. – 256 с.
271. *Хотунцев Ю.Л.* Экологизация системы образования (проблемы и принципы, значение и роль) / Ю.Л. Хотунцев // Стандарты и Мониторинг в образовании // Информационный журнал. – 2001. – № 6. – С. 49-59.
272. *Хуторской А.В.* Эвристическое обучение: теория, методология, практика / А.В. Хуторской. – М.: Международная педагогическая академия, 1998. – 266 с.
273. *Цитата за: Ананьин С.А.* Интерес по учению современной педагогики и психологии / С.А. Ананьин. – М.: Типогр. Сытина А.В., 1915. – 500 с.
274. *Цитата за: Вожлов В.М.* Прекрасное в жизни, в искусстве / В.М. Вожлов. – М.: Знание, 1979. – 240 с.
275. *Цитата за: Гидони Г.* Густав Курбэ / Георгий Иосифович Гидони. – Л.: Искусство Света и Цвета, 1933. – С. 85.
276. *Цитата за: Ландгребе Л.* Что такое эстетический опыт / Л. Ландгребе // Современная западно-европейская и американская эстетика. – М., 1989. – 242 с.
277. *Цитата за: Яковенко Б.В.* Гуго Мюнстерберг. Философия ценностей // Вопросы философии и психологии. – 1909. – Кн. II (97). – С. 309-322.
278. *Черникова Н.В.* Формирование эстетической культуры студентов в педагогическом вузе: метод. реком. / Н.В. Черникова. – Минск: ИВЦ Минфина, 2010. – 38 с.
279. *Чистяков П.П.* Письма, записные книжки. Воспоминания / П.П. Чистяков. – М.: Искусство, 1953. – 590 с.
280. *Шарко В.Д.* Методологічні засади сучасного уроку: посіб. для студ., керівників шкіл, вчителів, працівників післядипломної освіти / В.Д. Шарко. – Херсон: Видавництво ХНТУ, 2009. – 120 с.
281. *Шевченко Т.Г.* Близнецы / Т.Г. Шевченко // Певна збірка творів: у 3 т. – К.: Держ. вид-во худ.-ри, 1949. – Т. II: Повісті. – С. 297-405.
282. *Шестаков В.П.* Гармония как эстетическая категория / В.П. Шестаков. – М., 1983. – 120 с.
283. *Шестаков В.П.* Очерки по истории эстетики. От Сократа до Гегеля / В.П. Шестаков. – М.: Мысль, 1979. – 372 с.

284. *Шиллер Ф.* Собрание сочинений : в 7 т. Т.6 / Фридрих Шиллер; пер. с нем. статьи по эстетике. – М.: Гослииздат, 1957. – 791 с.
285. *Шиллер Ф.* Письма об эстетическом воспитании / Ф. Шиллер // Идеи эстетического воспитания: антология в 2 т. Т.1 / ред.-сост. В.П. Шестаков. – М.: Искусство, 1973. – 408 с.
286. *Шиянов Е.Н.* Гуманизация педагогического образования: состояние и перспективы / Евгений Николаевич Шиянов. – М.: Ставрополь, 1991. – 252 с
287. *Шмельова Т.В.* Вплив мистецтва на формування естетичного світосприймання майбутніх учителів / Т.В. Шмельова // Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. Івана Франка, 2005. – № 24. – С. 270-272.
288. *Шмит Ф.И.* Искусство, его психология, его стилистика, его эволюция / Ф.И. Шмит. – Харьков, 1919. – 246 с.
289. *Шорохов Е.В.* Композиция: учеб. пособие для студ. худож.-граф. спец. пед. ин-тов / Е.В. Шорохов. – М.: Просвещение, 1986 – 287 с.
290. *Шорохов Е.В.* Методика преподавания композиции на уроках изобразительного искусства в школе: пособ. для учителей: изд. 2-е, доп. и перераб. – М.: Просвещение, 1977. – 112 с.
291. *Штейнер Р.* Метаморфоз душевной жизни: путь внутреннего опыта / Рудольф Штейнер. – М.: Evidentis, 2001. – 241 с.
292. *Щерба С.* Філософія: підручник / С. Щерба. – К.: Кондор, 2007. – 452 с.
293. *Щербо А.Б.* Красота воспитывает человека / А.Б. Щербо, Д.Н. Джола. – К.: Рад. школа, 1977. – 104 с.
294. *Эстетика и всеобщая теория искусств* / Е. Шимунек; послесл. А. Доценко. – М.: Прогресс, 1980. – 248 с.
295. *Эстетика: словарь* / под общ. ред. А. Беляева и др. – М.: Политиздат, 1989. – 447 с.
296. *Эстетическая культура* / РАН Ин-т философии; [рук. авт. кол. / Н.И. Киященко; отв. ред. И.А. Коников]. – М.: РАН, Ин-т философии, 1996. – 205 с.
297. *Эстетическая культура советского человека* / [Г.Ф. Сунягин [и др.]; сост. Г.А. Праздников]; под ред. М.С. Кагана. – Л.: ЛГУ, 1976. – 168 с.
298. *Эстетическое сознание и процесс его формирования* / Ин-т философии АН СССР. – М.: Искусство, 1981. – 255 с.
299. *Юон К.Ф.* Об искусстве: в 3 т. Т. 2 / К.Ф. Юон. – М.: Советский художник, 1959. – 342 с.

300. Юсов Б.М. Проблема художественного воспитания и развития школьников / Б.М. Юсов. – М., 1984. – 158 с.
301. Юсов Б.П. Наукова гіпотеза. Взаємодія та інтеграція мистецтв в поліхудожнього розвитку школярів / Борис Петрович Юсов. – Луганськ: Пресса, 1990. – 180 с.
302. Якобсон П.М. Психология художественного творчества / П.М. Якобсон. – М., 1971. – 46 с.
303. Якобсон П.М. Психология чувств / П.М. Якобсон; под. ред. К.Н. Корнеева. – М.: МГУ, 1956. – 384 с.
304. Яковлев Е.Г. Эстетика: учеб. пособ. / Евгений Георгиевич Яковлев. – М.: Гардарики, 2004. – 464 с.
305. Ясвин В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / Витольд Альбертович Ясвин. – М.: Моск. гор. психол. пед. ин-т. – М.: Смысл, 2000. – 336 с.
306. Billings Mary-Michael. Two approaches to a multicultural art curriculum / Mary-Michael Billings // Content as a vethod of content, 1995. – Vol. 48, No 1 . – P. 21-56.
307. Blocke G.H. Varieties of malticultural art education : some policy issues / G.H. Blocke // Handbook of reserch and policy in art education. – 2004. – P. 187-199.
308. Bruner S. The Culture of Education. – Cambr. Mass.: Harvard Universio Press. 1996. – 181 p.
309. Daniels P. The world's writing systems / P. Daniels, W. Bright. – Oxford University Press, 1996. – 530 p. P. 18.
310. Hamann R. Theorie der bildenden künste / R. Hamann. – Berlin, 1980. – 123 p. P. 8.
311. Japanese colorind / End. by Ikko Tamaka and Kazuko Koite. – Tokio: Minato-ku , 2004. – 185-200 p.
312. Jiesamfoek Dr. Herman. Critical historical and carrent issues in art education: social values and individual needs. – NYork, 1999. – 146 p.
313. Keen K. Competence: What is it and how can it be developed? In J. Lowyck, P. de Potter, & J. Elen (Eds.). – Brussels: IBM Education Center, 1992. – P. 111-122.
314. Kluckhohn C. Values and Value Orientations in the Theory of Actions. In: Parnsons T. and Shils E. (eds.). Toward General Theory of Action. – Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1951. – 395 p.
315. Linda L. Human Tracks in the Urban Landscape / L. Linda. – NYork, 2000. – 146 p.

316. *Nakamura H.* A History of development of Japanese thought from 952 to 1868 / Hajime Nakamura. – Tokyo, 1967. – Vol. 2. – P. 147.
317. *Reid L.* The Art Within a Plural Concept Of Knowledge / L. Reid // The Symbolic Order. – London, 1989. – P. 12-20. C. 20.
318. *Reid L.* The Art Within a plural Concept Of Knowledge / L. Reid // The Symbolic Order. – London, 1989. P. 12-20.
319. *Scrutton R.* Modern philosophy and the neglect of aesthetics / R. Scrutton. – London. 1989. – P. 21-36. P. 32.
320. *Stuhr L.* Robin Curriculum guidelines for the multicultural art classroom / L. Patricia Stuhr, Lois Petrovich-Mwaniki, F. Wasson // Art education No 45(1), 1992. – P. 16-24.
321. *Viktor Frankl* – Man's Search for Ultimate Meaning [Robert Gardner, 128 kbps].
322. *White Paper* (Матеріали державної Концепції Освіти Японії) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mext.go.jp>. – Загол. з екрану. – Мова англ.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Сотська Галина Іванівна

**ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА**

Монографія

Дизайн обкладинки – Кирил Котун
smartk@ukr.net

Підписано до друку
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Таймс Нью Роман. Друк цифровий.
Ум. друк. арк 10.84. Наклад 100 прим.
Замовлення №

Видавництво та друк ТОВ «ДКС Центр»
м. Київ, пров. Куренівський, 17
тел. (044) 537 14 34.
Св-во ДК № 3457 від 08.04.2009.